

KULTŪROS BARAI

ISSN 0134-3106

2020 12

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. eurozine.com, kulturosbarai.lt

Malvina JEUNSKAITĒ. Iš fotoalbumo „Auksas ir žuvis“. 2014

Parodos „Tačiau norėčiau“ plakatas. 2018

Iš fotoalbumo „Auksas ir žuvis“. 2014

Melyna-raudona. 2019

Kultūros ir meno
žurnalas.
Eina nuo 1965 m.

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 8 652 32034

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ
(muzika) 2 62 38 61
Monika MEILUTYTĖ
(teatras) 8 614 12855
Tadas GINDRĖNAS
(dizaineris) 2 61 05 38
Romana RAČKAITYTĖ-ČEPAITIENĖ
(kompiuterinė) 2 61 05 38
Asta DEKSNYTĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Alfредas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Stasys EIDRIGEVIČIUS
Carl Henrik FREDRIKSSON (eurozine)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Algis MICKŪNAS (JAV)
Aušra Marija SLUCKAITĖ-JURAŠIENĖ
Giedrius SUBAČIUS (JAV)
Antanas ŠILEIKA (Kanada)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: info@kulturosbarai.lt,
kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61

© Leidėjas – VšĮ „Kultūros barų“ leidykla. SL 101

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra Eurozine the netmagazine
partneris. www.eurozine.com

KULTŪROS BARAI

Rūpesčiai ir lūkesčiai

Almantas SAMALAVIČIUS. Pandemija ir tikėjimas / 2
Rūta BAGDANAVIČIŪTĖ. Ties riba / 7

Problemos ir idėjos

Leon KRIER. Bendrojo gėrio kūrimas / 13
Kalbą „užmigdo“ net perdėtas mandagumas. *Su senosios škotų gėlių kalbos dėstytoju*
Deusanu BONDU kalbasi Mindaugas PELECKIS / 15

Nuomonės apie nuomones

Juozas BRAZAUSKAS. Intelektualų „klasės“ saulėlydis? / 18
Algimantas ČEKUOLIS. Rojus šaltoje žemėje / 20
Girėnas POVILIONIS. Dėl tikrovės neatitinkančios informacijos, paskelbtos Rimanto
Gučo straipsnyje (*Kultūros barai*, 2020 m. lapkritis) / 22
Ramūnas TRIMAKAS. Kimerika / 25

Kūryba ir kūrėjai

Raminta JURĖNAITĖ. Autentiškas protesto liudijimas / 29
„Būti veiksmažodžiu“. *Su menininke, menotyriminke, dailės pedagoge Malvina JELINSKAITE*
kalbasi Jūratė STAUSKAITĖ / 38
„Tikiuosi, žiūrovai mano spektakliuose jaučiasi saugūs“. *Su režisiere Karolina ŽERNYTE*
kalbasi Dovilė ZAVEDSKAITĖ / 41
Jurga MINČINAUSKIENĖ. Vytautas Valius – prisiekęs estetas, ištikimas pašaukimui / 46
Lietuvos žemųjų balsų dinastija. *Vladimiro Prudnikovo ir jo mokinių kūrybos vakaras* / 51
Stasys EIDRIGEVIČIUS. Erdvės kristalizacija pagal Ludwiką Ogorzelec / 57
„Subordinacija prieštarauja kūrybai“. *Su šiuolaikinio meno kūrėju Tadu ČERNIAUSKU*
kalbasi Ugnė KAČKAUSKAITĖ / 60
Zecharia PLAVIN. Laisvė / 65
Romualdas LANKAUSKAS. Žmogus, kuris nebesišypso. Akistatoje su vienu / 68

Paveldas ir paminklai

Algimantas GRAŽULIS. Piktybiškas bejėgiškumas? *Dingstantis Vilnius – apie tai, kas*
sunaikinta ar sužalota / 72
Ilona JUKONIENĖ, Monika KALVAITIENĖ, Mindaugas RASIMAVIČIUS. Vertingi istoriniai
duomenys apie brioflorą. *Kazimierz Szafnagelio samanų rinkiniai* / 80

Laikai ir žmonės

Vida GIRINIKIENĖ. Uždraustos kalbos tyrėjų keliais / 84
Kazys SAJA. Juos šiek tiek pažinojau / 90

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Karūnuota „pokazucha“ / 94

Viršelio 1 p.: Vincas KISARAUSKAS. Nutilęs sekmadienis. 1979. Drobė, aliejus; 146 x 146

4 p.: Griša BRUSKIN. Iš serijos „Abécédé“. 1998. Porcelianas. Lietuvos nacionalinis
dailės muziejus. Iš parodos „Protesto menas: sovietmečio nepaklusnieji“
Antano Lukšėno nuotr.

PANDEMIJA IR TIKĖJIMAS

Užsitęsusi ir vis šiurpesnį mastą Lietuvoje įgaunanti koronaviruso pandemija (o kartu ir nuolat kintantis, daugelį varginantis jos užkardymo režimas) ne tik privertė susidurti su vis aštriau juntamomis masinio, iki šiol nepatirto (net nesapnuoto) reiškinių socialinėmis pasekmėmis, bet ir suvokti, perprasti daugybę kitų, ypač kultūrinių bei intelektualinių šios pandemijos aspektų. Galima būtų iki užkimimo ginčytis, kiek veiksmingos ar neveiksmingos buvo ir tebėra pasirinktos jos įveikimo strategijos, retrospektyviai aiškinantis iš politinės arenos besitraukiančios valdžios priimtus sprendimus, kuriuos, beje, lydėjo įvairiausios keistenybės, kad ir plačiai nuskambėjusi vyriausiojo pandemijos vadybininko atostogų istorija. Arba spėlioti, kokie bus naujosios valdžios veiksmai. Tačiau tokiems sėkmių ir nesėkmių vertinimams bus tinkamesnis metas, kai viruso grėsmė, tikėjimės, bent kiek atslūgs ir mėginsime išpešti pamokų ateičiai.

Šiame straipsnyje aptarsiu kai kuriuos kitus, mano galva, nė kiek ne mažiau svarbius ypatumus, kurie atsiskleidė, gyvenant dabartiniu pandemijos režimu. Jie nemažai pasako apie šiuolaikinės visuomenės įsitikinimus, neretai įgaunančius kone mitologinio mąstymo pobūdį. Aptardamas pandemijos mestus iššūkius, dar birželio mėnesį, slūgstant pirmajai jos bangai, *Kultūros baruose* atkreipiau dėmesį į tai, kaip suklestėjo ugninga militarinė retorika. Visuotinai pripažinus, kad virusas yra nuožmios kovos, vyks-

tančios globaliu mastu, subjektas, didžiuma oficialių asmenų, pasisakančių šia tema, viešumoje itin dažnai vartoja tokias karinio žodyno sąvokas kaip „kova“, „grumtynės“, „ginklai“, „priešas“, „fronto linija“, „atsitraukimas“, „persigrupavimas“, „pergalė“ ir t. t. Suprantama, šios retorinės figūros turėtų nuteikti visuomenę, kad grumtynėse su galingu ir klastingu priešu kaunamasi be baimės ir visa „karaliaus kariauna“ jį neabejotinai įveiks, pasitelkdama šiuolaikiškiausias modernaus „karo“ priemones, t. y. naujausią ir tobuliausią medicinos, kitų mokslų, pavyzdžiui, mikrobiologijos „ginklų“ arsenalą. Vilniaus universiteto internetinės svetainės naujienų puslapyje mikrobiologė Aurelija Žvirblienė užtikrino, kad kovoje su klastinguoju virusu „*nesame beginkliai*“.

Oficialiam pandemijos žodynui neatsitiktinai skiriu tiek daug dėmesio – juk puikiai žinoma, kad žodžiais ne tik interpretuojame, bet ir kuriame pasaulį.

Palyginti lengvai susidorojusi su pirmuoju „karūnuoto priešo“ antpuoliu, Lietuva suklupo, susidūrusi su antruoju. Netrukus paaiškėjo, kad koronaviruso įveikimo scenarijus, paramstytas kariniais vaizdiniais ir pergalinga retorika, leido pasiekti ne tiek jau ir daug, atvirkščiai – prarastas laikas, kai dar galėjome pasirengti lemiamai, militariniu žargonu tariant, šio žudiko „atakai“. Pavasariui baigiantis, daugelis atsipalaidavo, atrodė, kad „priešas“, nors klastingas, tačiau ne toks ir baisus, gal jau net negyvai užmėtytas

velykiniais kiaušiniais... Tikėta, kad jį pavyko (bent laikinai) įveikti. Niūrias žiniasklaidos intonacijas ir dar niūresnes kai kurių mokslininkų prognozes ėmė keisti viltingesnė, net optimistiška retorika. Orams atšilus ir sulaukus vasaros, tiek pandemijos vadybininkai, tiek iš pradžių siaubingai išgąsdinta plačioji visuomenė lengviau atsikvėpė. Paskelbta, kad koronavirusas nusilpo, pasidžiaugta, kad jo aukų skaičius, palyginti su kai kuriomis pandemijos nusiaubtomis Vakarų Europos šalimis, Lietuvoje nedidelis.

Net atkakliausi „kovotojai“ suskato rūpintis pelnytu poilsiu. Sveikatos apsaugos ministras Aurelijus Veryga, akivaizdžiai nukamuotas sekinančios kovos, tiesa, trukusios vos kelis mėnesius (*sic!*), už herojiškas pastangas paties premjero apdovanotas vardiniu šaunamuoju ginklu, išvyko vasaroti. Mėgautis atosogomis ketino ištisą mėnesį, todėl desperatiškai prisiskauti ministrą pavyko tik vargais negalais, pačiam valstybės Prezidentui pasitelkus visas turimas galias, nes patarėjai įžvelgė, kad koronavirusas trauktis neketina, atvirkščiai – rengiasi naujam galingam smūgiui... Premjeras Skvernelis per pirmąją pandemijos bangą (ypač jai slūgstant) visais oficialiais kanalais skelbė, kaip sumaniai vyriausybė su ištikimiausiais savo talkininkais susidorojo su mirtinu priešu. Tas sumanumas esą lėmė, kad Lietuva dėl užkrato patyrė minimalius nuostolius. Tokia atkakli (tiek reali, tiek retorinė) kova premjerą akivaizdžiai nukamavo. Visiškai suprantama, kad jis nepamiršo kukliai pasirūpinti jam pagal įstatymą priklausančiais „tėvadieniais“. Šia teise skrupulingai naudojosi ir tuomet, kai COVID-19 statistika tapo išties grėsminga ir galutinai išsisklaidė iliuzijos, kad globali nelaimė Lietuvą (ar net visą Rytų Europą) kažkokiu stebuklingu būdu aplenks...

Sparti ir nesuvaldoma viruso plėtra paskatino kai kuriuos komentatorius griebtis niūrių palyginimų su Europą ir kitus žemynus kadaise niokojusiu maru – pandemijos pakaitinta vaizduotė šaukte šaukėsi šurpių ir iškalbingų analogijų... Tačiau tiek užkrečiamumo, tiek mirtingumo požiūriu šios epidemijos ir jų pasekmės, ačiū Dievui, bent kol kas sunkiai sulygina-

mos, kad ir kaip sparčiai didėtų koronaviruso aukų skaičius.

Kadaise, kai užklupdavo didelės nelaimės, pavyzdžiui, įsisiautėdavo maras, žmonės ieškodavo paguodos, prieglobsčio ir užtarimo bažnyčiose. Karštai meldamiesi, atlikdami religinius ritualus, tikėdavosi Dangaus malonės. Buvo tikima ir išskirtine kai kurių stebuklingais laikytų objektų galia. Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios transepte yra altorius, kurio reljefas vizualiai atskleidžia anuometinio tikėjimo stiprybę. Čia vaizduojama suklupusi, mirties agonijos apimta maro auka, greta jos meldžiasi vyskupas ir moterys, maldaujančios visagalio Dievo pagalbos. Virš jų – Kristus, rankose laikantis strėles. Šis atributas sietinas su maro kaip bausmės simboliška. Bažnyčių dekoravę italų skulptoriai taip perteikė Faencos miestietės Joanos de Kostumis viziją. Greta esančiame reljefe pavaizduota ir paveikslas, esą turėjusio stebuklingų galių, pernešimo į Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčią iškilminga ceremonija.

Ant šoninės sienos kabo XVIII a. pradžios paveikslas, pasakojantis apie marą, siautėjusį Vilniuje 1707–1711 m. Daug kam šie įdomūs ir svarbūs faktai yra žinomi. Tiesa, dažniausiai ne iš baroko architektūrai ir dailei skirtos menotyrinės literatūros, bet iš neprilygstama istorijos eksperte neretai prisistatančios rašytojos Kristinos Sabaliauskaitės populiaraus istorinio romano „Silva rerum“, kurį labiau tiktų vadinti kostiumine drama. Kostiuminę dramą labai priminė ir chaotiški valdžios veiksmai, susidūrus su tragiškai pergalingu koronaviruso sugrįžimu...

Nors kai kuriuose, ypač posovietiniuose, kraštuose religinis tikėjimas atsigauna, net patiria tam tikrą pakilimą, šiandien visuomenė maldomis pasikliauja gerokai mažiau. Didesnėms nelaimėms užklupus, ne tik sekuliarizuota, mokslo žiniomis pasikausčiusi jos dalis, bet ir giliausiai tikintys žmonės, televizijos ekranuose matydami popiežių, priklaupusį maldai visiškai tuščioje Romos bažnyčioje, veikiausiai suvokia, kad tokiais atvejais „apeigos“, atliekamos mokslo laboratorijose ir medicinos klinikose, yra gerokai veiksmingesnės. Per kelis šimtus moderniosios eros

metų Vakarų visuomenė tvirtai įsikėlė į galvą, kad savo lūkesčius ir viltis reikėtų sieti ne su Dangaus malonėmis, bet su mokslo ir technologijų pažanga. Nenuostabu, kad po popiežiaus maldos ir aukojamų mišių transliacijos išjungęs televizorių, žmogus, priklausančias oficialiai tikinčiųjų bendruomenei, skuba maigyti kompiuterio klavišus, ieškodamas mokslinių rekomendacijų ir medikų nurodymų, kaip gelbėtis nuo užkrato, grėsmingai plintančio toliau. Nieko keista, kad šiomis aplinkybėmis būtent jie pajunta savo išskirtines galias: „*Pagaliau pasaulis prisiminė, jog yra mokslininkai, kurie ne tik „kažką nesusprantamo“ veikia laboratorijose, bet gali prisidėti prie svarbiausių klausimų sprendimo. Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, pastaruoju metu jaučiamas ypatingas dėmesys mokslininkams. Sprendimų priėmėjai mūsų prašo konsultacijų, patarimų, situacijos vertinimų, kreipiasi dėl tyrimų atlikimo. Matome pasitikėjimą, nes valdžia žengia žingsnius, atsižvelgdama į medikų ir mokslininkų nuomonę, patarimus. Tą mato ir šalies gyventojai, todėl jaučiame ir jų palaikymą. Nuolat bendraujame su šalies žiniasklaida, taip padėdami žurnalistams informuoti visuomenę aktualiais pandemijos klausimais. Norisi pasidžiaugti, kad mūsų šalies žiniasklaidos atstovai pandemijos fone elgiasi ištis profesionaliai: skelbia patikrintą, ekspertų nuomone paremtą informaciją, domisi užsienio situacija ir lygina ją su Lietuva, neplatina „melagienų“.* (Prof. Aurelija Žvirblienė: Pandemijos akivaizdoje pasaulis vėl atsigręžė į mokslininkus, <https://naujienos.vu.lt>).

Tiesa, toks teksto pavadinimas pastabesnę skaitytoją šiek tiek klaidina – moderni, sekuliari visuomenė nuo mokslo ir mokslininkų niekuomet nebuvo nusigręžusi, tad vargu ar galėjo vėl į juos „atsigręžti“. Juk mokslo žinios šiuolaikinį žmogų dabar lydi nuo lopšio (tiksliau tariant, nuo moksliškai administruojamų motinos iščių) iki medikų išrašomo mirties liudijimo. Tad pokalbio su mikrobiologe pavadinimą ir tematiką, matyt, reikėtų suprasti kitaip – užgriuvus pandemijai, mokslininkai šalia turėto prestižo įgavo gerokai daugiau ir politinių galių. Jie (kaip ir

cituota mikrobiologė) tapo prezidentų, premjerų, ministrų patarėjais ir konsultantais, o reguliarių jų pasirodymai televizijos ekranuose žmonėms gerokai svarbesni už valstybės galvų ar Bažnyčios hierarchų pasisakymus. Vis tikimasi išgirsti kažką, kas suteiks vilties, kad visuotinis prakeiksmas netrukus bus atšauktas.

Pastaruoju metu, ypač vykstant valdžios perdavimui, nuskambėjo nemažai lengvabūdiškų teiginių, esą iš politinės arenos pasitraukianti Vyriausybė per menkai paisė mokslininkų rekomendacijų. Prezidentūroje operatyviai suburta nauja mokslininkų-ekspertų komanda, tiesiogiai atskaitinga pirmajam valstybės asmeniui. Tiesa, buvęs premjeras, pasitelkdamas savo mėgstamą sovietinį *slengą*, naujos komisijos posėdžius jau spėjo apšaukti „*pokazucha*“. Šiaip ar taip, akivaizdu, kad visi esmingesni sprendimai, susiję su pandemijos įveikimu, ir anksčiau buvo, ir ateityje bus priimami tik po išsamių dalykiškų konsultacijų su vienos ar kitos mokslo srities, tiesiogiai susijusios su epidemijų užkardymu, atstovais. Gali keistis komisijų pavadinimai, jų narių pavardės, bet šiuolaikinėmis aplinkybėmis, kai sprendžiamos ypač sudėtingos problemos, mokslininkai visuomet atsiduria šalia politikų. Jų žodis neretai tampa netgi svaresnis. Šitai, beje, kuo puikiausiai patvirtino ir Jungtinių Amerikos Valstijų pavyzdys. Donaldas Trumpas, švelniai tariant, nejautė simpatijos griežtajam daktarui Anthony'ui Fauciui, bet prezidentas vis tiek buvo priverstas, nors ir grieždamas dantimis, pasikliauti šio iškilaus masinių epidemijų eksperto nuomone, beje, kaip ir keli ankstesni šios šalies vadovai, atstovavę kitokioms politinėms pažiūroms.

Todėl, kad ir kokius sprendimus priimtų naujoji Lietuvos vyriausybė, beveik neabejotina, kad esminę įtaką jiems darys specialistų ir ekspertų, t. y. medikų ir gamtos mokslų atstovų patarimai, rekomendacijos. Kitaip tariant, pandemijos suvaldymo politiką neabejotinai lems „mokslinis“ diskursas, kuriuo norom nenorom rėmėsi ir ankstesnioji vyriausybė. Tai visiškai nenuostabu, nes iki kaulų smegenų medicinuota visuomenė išganingai tiki mokslu ir šaukiasi

jo pagalbos, kad susidorotų su bet kokia užgriuvusia nelaime.

Tad pakalbėkime apie mokslą. Bet ne apie tokį mokslą, kuris yra tikrovės supratimo, interpretavimo ir aiškinimo būdas, o apie mokslą kaip retorinį diskursą, užvaldžiusį šiuolaikinę žiniasklaidą, kuri pandemijos akivaizdoje griebėsi jau minėtos ne tik karingos, bet ir karinės retorikos. Pasmerkimo ir paniekos ietys smigo į tą visuomenės dalį, kuri neva laikosi nemokslinės, netgi antimokslinės nuomonės. Kai kurie autoriai, pandemijos problemas svarstę vietiniame kontekste, mokslo vaidmens temą mėgino redukuoti iki elementarios priešpriešos tarp medicinos žinių ir sąmokslų teorijų. Antai Mykolo Riomerio universiteto docentas Povilas Aleksandravičius kaip ir daugelis panašiomis temomis rašančių lietuvių autorių savo komentare baisėjosi ne tiek klastinguoju koronavirusu, kiek visuomenėje plintančiomis dar klastingesnėmis ir niekšiškesnėmis sąmokslų teorijomis. Pasak docento, jomis „*įtikėję žmonės tampa neveiksnius arba savo energiją eikvoja kovai prieš neegzistuojančias realybes. Šiuo virusu sumaniai naudojasi destruktiviausios politinės jėgos: tereikia klejojančių fanatikų minias nukreipti prieš nurodytą auką ir šioji būtų be skrupulų sunaikinta, jeigu jos negintų sveikai mąstanti visuomenės dalis ir vis dar gyvuojančios jos institucijos. Auka gali tapti bet kas – tauta ar valstybė, mažuma, religinė bendruomenė, migrantai, mokslininkai, turtingieji, gyvenimo naujovė, technologinis atradimas, politinė partija ar teismai.*“

Paradoksalu, bet krūtine dengdamas mokslinio pasaulėvaizdžio ambrazūrą, Riomerio universiteto docentas pakliūva į savo paspėstus spąstus. Angažuodamasis „kovai“ su realiais bei įsivaizduojamais sąmokslų teorijų kūrėjais (sunku pasakyti, kurie jo minimi studentai yra realūs, kurie autoriaus išgalvoti asmenys), docentas pats rezga dar vieną sąmokslų teoriją, skelbdamas, neva egzistuoja kažkokia apčiuopiama gyventojų grupė, ne tik įtikėjusi visuotiniu sąmokslu (tokių iš tikrųjų yra), bet ir ketinanti „*be skrupulų sunaikinti*“ esą sveikai mąstančią vi-

suomenės dalį... Perskaičius tokias eilutes, jautresniam skaitytojui per nugarą nubėga šiurpuliukai – gal ir jis yra būsimoji sąmokslininkų auka? Tačiau kaip ketinama atlikti tokias masinio „susidorojimo“ procedūras, docentas, drąsiai velkantis į dienos šviesą „*klejojančių fanatikų minias*“, suprantama, nenurodo. Kita vertus, ką laiko sveiku mąstymu, šios iš esmės prieštaringos publikacijos autorius irgi neišduoda, akivaizdu nebent tai, kad visuomenės mokslų dėstytojas, tarsi koks psichoanalitikas, prisiima teisę spręsti, kuri visuomenės grupė mąsto sveikai, o kuri liguistai. Tarp kitų dalykų pabrėžia: „Šiose [sąmokslų – A. S.] teorijose nerasime nė lašo racionalumo. Bet jomis tiki vis daugiau žmonių. Kodėl apie jas kalbu? Nes jos, nerealios ir kvailos, gali sukelti realų politinį pavojų. Sąmokslų teorijų poveikis yra stiprus ir visų jų siekinys tik vienas: sukelti nepasitikėjimą demokratinėmis institucijomis ir fanatišką tikėjimą gelbėtojais, dažniausiai į totalitarizmą linkusiais politikais. Tereikia, kad pastarieji nurodytų priešą. Religinį atsidavimą demonstruojantys adeptai griebis bet kokių veiksmų, siekdami padėti savo mesijams išgelbėti pasaulį.“ (Povilas Aleksandravičius. Dar vienas virusas – sąmokslų teorijos, www.bernardinai.lt).

Vilniaus universiteto rektoriaus komandai talkinantis publicistas Paulius Gritėnas, regis, turintis filosofinį išsilavinimą, komentuodamas įsismarkavusias sąmokslų teorijas, irgi remiasi mokslo autoritetu. Suplakęs krūvon skiepių priešininkus, 5G ryšio skeptikus ir kitus asmenis, kankinamus įvairių abejonių, siūlo padėti taisyti, pasitelkus politikos ir mokslo „jungtuves: „*mokslo autoritetui reikalingas atviras palaikymas ir kvailybės pasmerkimas. Taip, žodžio laisvė turi būti užtikrinama visiems. Net ir kvailiausi dalykai turi galimybę būti pasakyti. Bet po šių kvailybių viešo išsakymo visuomenėje autoritetą turintys asmenys negali tylėti. Jie turi stoti į mokslinio pasaulėvaizdžio gynybą. Nesvarbu, kokios sudėties būtų būsimasis Seimas, vilčiausi, kad jame atsirastų daugiau drąsos stoti į mokslo pusę. Ne tik stojant į konfrontaciją su sąmokslų teorijomis skleidžiančiais, viešai jas palaikančiais kolegomis, bet ir klausiant mokslininkų*

patarimų, dalyvaujant mokslo konferencijose, galiausiai nuolat susipažįstant su jų srityje aktualiais mokslininkų pasiekimais. Mokslo gali vystytis ir savaime, bet be platesnių visuomenės pastangų, be jas įgalinančios politinės iniciatyvos mes negalėsime skleisti mokslinio pasaulio supratimo, paaiškinti sudėtingos tikrovės kuo paprastesnėmis koncepcijomis, užkirsti kelią bauginančioms pasakoms apie pandemijas ar kitus vaizduotę dirginančius sąmokslus.“ (Paulius Kritisėnas. Plandemija. www.delfi.lt).

Tokie ir panašūs pasisakymai, Lietuvos viešojoje erdvėje plintantys tokiu pat žaibišku greičiu kaip ir koronavirusas, neišvengiamai ima kelti įtarimą, kad prieš antimokslinę, t. y. nesąlygišku tikėjimu grįstą, neracionalią, su sveika nuovoka nieko bendra neturinčią, pasaulėžiūrą bandoma kovoti iš esmės tokiais pat antimoksliniais, neracionaliais argumentais, nors jie skirti mokslo apologijai... Mokslo žiniomis atsisakoma remtis ne todėl, kad nepasitikima pačiu mokslu, o todėl, kad valdžia manipuliuoja mokslo autoritetu, bandydama pridengti kai kuriuos abejotinus savo sprendimus. Šiame kontekste derėtų svarstyti ne apie tai, kas mąsto ne taip, kaip mums norėtųsi, bet apie tai, kaip turėtume elgtis, kad neprarastume garbingos laikysenos, kitaip tariant, žmogiškumo.

Iškilus italų filosofas Giorgio Agambenas keliuose trumpuose, tačiau itin iškalbinguose komentaruose, suerzinusiuose nemažai jo kolegų įvairiose šalyse, dar pačioje pandemijos pradžioje teigė, kad valdžia ne tik pasinaudojo epidemija, kad būtų įteisinta nepaprastoji padėtis, bet ir pasistengė šią padėtį institucionalizuoti. Mąstytojas atkreipė dėmesį, kad užklupusi pandemija, o ypač su ja susijęs karantinas, leido įvairioms institucijoms pakeisti savo regulą. Antai Bažnyčia atsisakė vykdyti kai kurias pamatines savo priedermes – rūpintis sergančiaisiais ir juos lankyti mirties valandą. Agambeno nuomone, Bažnyčia pamiršo šventųjų kankinių pamokas, kad „turėtume būti pasirengę paaukoti savo gyvybes, bet ne tikėjimą, nes atsisakyti savo kaimyno reiškia atsisakyti tikėjimo.“ Filosofo manymu, tokį nusigręžimą

nuo pamatinio Bažnyčios mokymo lemia ne kas kita, o šiuo metu dominuojanti religija – mokslas, skelbiantis, kad gailesčio ir labdaros reikėtų atsisakyti, bandant apsisaugoti nuo rizikos, nors ji suprantama labai abstrakčiai...

Norėčiau atkreipti dėmesį į kai kurias sąmokslų teorijų ir mokslo „žinių“ paraleles. Paprastai manoma (o tu, regis, giliai įsitikinę anksčiau cituoti abu lietuvių autoriai), kad iracionalumas, faktų nepaisymas ir pan. yra būdingas tik tiems, kurie tiki sąmokslų teorijomis, o ne tiems, kurie neva racionaliai remiasi mokslo galia. Deja, pastarojo meto įvykiai rodo ką kita. Antai nuvilnijus pirmajai koronaviruso bangai, mokslininkų komanda iš prestižinio Londono Imperijos koledžo (*Imperial College*) pateikė prognostinę pandemijos raidos modelį, o jame, beje, nurodyta, kad Jungtinėje Karalystėje mirs ne mažiau kaip 2 milijonai 200 tūkstančių žmonių. Tai padarė nemenką įtaką pandemijos politikai, nors prognozuotas scenarijus, ačiū Dievui, neišsipildė. Tačiau būtent tokiomis prognozėmis ir buvo grindžiama „kovos“ su koronavirusu valstybinė politika. Todėl optimizmas, kai žadama, kad kaip nors vis tiek „išplauksime“, yra nepagrįstas. Gal verčiau abejokime.

Iškilus Kanados publicistas ir žurnalistas Davidas Cayley's rašo, kad reiškinys, kuris neretai supaprastintai vadinamas „mokslu“, yra susijęs su nuomonių kontroversijomis. JAV Stanfordo universiteto mokslininkas Johnas Ioannidis, beje, plačiai pripažintas epidemiologijos ir sveikatingumo specialistas, pandemijai įsisiūbavus, perspėjo apie gresiantį fiasko, jei bus remiamasi menkai apdorotais, neapmąstytais duomenimis, skatinančiais politikus imtis „drakoniškų“ veiksmų (David Cayley. The Prognosis“ Looking the Consequences in the Eye, <https://reviewcanada.ca/magazine/2020/10/the-prognosis>). Būtent taip ir atsitiko. Masinė isterija, lydėjusi koronaviruso plitimą ir paversta politikos įrankiu, visuose pasaulio regionuose padarė didžiulę žalą: sumažėjo dėmesys kitoms sunkioms ligos (pavyzdžiui, vėžiniams susirgimams), žlugo daugybė verslų (ypač smulkių), padaugėjo savižudybių, muša rekordus sunkių de-

presijų skaičius ir t. t. Kada bus adekvačiai įvertinti neretai neadekvačių politinių sprendimų padariniai? Nebent tada, kai pandemija pagaliau pasibaigs.

Davidas Cayley's teigia, kad akla remtis „mokslu“ skatina lemtingas nesusipratimas – nuomonė, kurią reiškia ekspertai, turintys mokslinius laipsnius, deja, neretai ignoruoja arba užgožia faktus ir duomenis, kuriuos pripažįsta bendruomenės. Tai, pasak autoriaus, pavojinga dėl dviejų priežasčių: „*Pirmiausia, mokslas paverčiamas neįgaliu – politikai, užuot atsakę už savo sprendimus, ima slapstytis už mokslo sijos. Tai leidžia jiems atrodyti visada teisiais, narsiais – esą jie be baimės seka mokslu, tuo pačiu atsikratydami atsakomybės už sprendimus, kuriuos padarė ar kurių nepadarė.*“

Iškilus kultūros sociologas ir antropologas Arjunas Appaduray'us primena paprastą išmintį, gerai žinomą antropologams – magija ir mokslas turi keletą bendrų bruožų: „*Kiekvienas iš jų reikalauja tam tikros pagarbos autoritetui, kiekvienas iš jų naudoja specifiniais įrankiais savo darbui atlikti, abu žada pateikti prasmingus rezultatus. Tačiau nė kiek ne mažiau svarbūs ir jų skirtumai. Religija paaiškina, kaip tvarkomas pasaulis, kokios galios yra didžiausios, kodėl žmogui lemta kentėti. Magija individams pasako, kaip spręsti konkrečias gyvenimo problemas. Tai individuali religija. Trečias šio triptiko dalyvis – mokslas – atsiranda, kai religiją pakeičia empirinė matavimo, tikrinimo ir patvirtinimo technika. Tad mokslas iš prigimties artimas magijai, nes abu remiasi konkrečiais, dažniausiai materialiais įrankiais ir technikomis*“ (Arjun Appadurai, Paula Kift. Beware the Magic of metrics, www.eurozine.com). Panašu, kad nemaža dalis „kovotojų“ su sąmokslu teorijomis šios elementarios tiesos tiesiog nežino.

Taigi atrodo, kad tai, ką daugelis Lietuvos komentatorių pateikia kaip mokslą ar mokslinį pasaulėvaizdį, iš tikrųjų yra tik jų tikėjimo, pagrįsto baime, išraiška. Ji tokia pat iracionali kaip ir nuomonės, su kuriomis kovojama. Deja, jeigu tikėjimas pristatomas kaip mokslas, vadinasi, esame scientizmu permelktos sąmonės nelaisvėje. ■

Rūta BAGDANAVIČIŪTĖ

TIES RIBA

Praeludija

Egzistencialistai mėgo Karlo Jasperso terminą *ribinė situacija*.¹ Tai reiškė, kad žmogus yra išmušamas iš kasdienybės rutinos, iš garantuotos, todėl migdančios sėkmės vėžių... Sutrikdytas, pabudintas, jis mato, kad praranda viską, prie ko buvo įpratęs. Ribinė situacija iškyla prieš akis tarsi neįveikiama siena, į kurią atsimušę liaujamės inertiškai judėję, apimti nežinios keliamo nerimo susimąstome. Arba gąsdinamai atsiveria tarsi bedugnė, ant kurios krašto atsidūrę turime priimti lemtingus sprendimus.

Neretai tokios situacijos tampa tuo, ką Martinas Heideggeris vadino prošvaistėmis, tiesos (*aletheios*) blyksniais, akimirkai nušviečiančiais klaidžiojimą inercijos prietemoje. Tokiomis akimirkomis, ištinčančiomis lyg praregėjimas, žmogus išnyra iš kasdienybės rūko, susivokia, kad ilgą laiką elgėsi taip, tarsi būtų kurčias ir aklas.

Nors iš pirmo žvilgsnio atrodo paradoksalu, tačiau egzistencializmo terminija šiandien ypač glaudžiai susijusi su postmoderniuoju vartotojų pasauliu, kurį netikėtai paralyžiavo COVID-19. Ši pandemija tam tikru atžvilgiu visiems atvėrė akis, privertė suvokti, kokie buvome akli, apakinti konsumerizmo blizgučių, leisdami, kad viską, net ir tarpusavio santykius reguliuotų laisvoji rinka.

Pasaulis pro sudužusius iliuzijų akinius

Ilgą laiką globalus, vartojimo aistros apimtas pasaulis atrodė neapsakomai patrauklus, žėrintis tar-

si Kalėdų eglutė, disneilendinis, viską žadantis čia ir dabar, trumpai tariant, be vargo užtikrinantis trokštamą greitos ir amžinos laimės viziją.² Tai skatino tikėti nenutrūkstama gerove, užsidėjus tobulus iliuzijų akinius, per kuriuos žvelgiant, nematyti nei senatvės raukšlių, nei svetimo sielvarto, vien tuštybės mugė su sėkmės, malonumų, laimės simuliacijomis.

Tačiau užgriuvo koronaviruso pandemija. Besiritančios vis stipresnės jos bangos išmušė žemę iš po kojų – visi pasijutome per prievartą įtraukti į globalų pandemijos performansą,³ kuris neišvengiamai keičia gyvenimo būdą, įpročius, net aprangos stilių. Sudužus iliuzijų akiniams, pasaulis atrodo visai kitaip, nes visiems virš galvos tarsi Damoklo kardas kabo kančių ir mirties grėsmė...

Konsumerizmo srovė įpratino lėkti pirmyn tokiu didžiuliu greičiu, kad nespėjama, o gal net nenorima suvokti, kokia to lėkimo kryptis, tiesiog pasiduodama visuotiniam azartui. Tačiau ribinė situacija, šiuo atveju pandemija, skausmingai, šokiruojamai sustabdo ar bent pristabdo tą aklą veržimąsi. Atsimušęs į neįveikiamą sieną, kiekvienas iš mūsų drastiškai apgręžiamas, tačiau gauna galimybę susimąstyti, kur link taip skubėjo, ar šios kelionės tikslas apskritai priimtinas refleksyviajam jo „aš“.

Tokios ribinės situacijos sudrebina pačius konsumerizmo pamatus, skatina iš naujo įsiklausyti į vartotojiškumą kritikuojančių filosofų, tokių kaip Jeanas Baudrillard'as, Guy Debord'as, Zygmuntas Baumanas ir kt., žodžius. Jie atskleidė, kaip įžūliai manipuluojama tiesa, visą tikrovę diskursyviai interpretuojant pagal konsumeristinę logiką, lemiančią, kad pamažu tampame „*statiškų, pasyvių žmonių mase, individų aglomeracija*“.⁴

Debord'as šį sąmoningai iškreiptą, manipuliatyvų, besaikio vartojimo apimtą pasaulį vadino „*spektaklio visuomene*“, Baudrillard'as – simuliacine tikrove ir pan. Toks pasaulis neatsparus įvairioms šiuolaikinėms tironijoms – įsigali akimirkos tironija, liberalizmo tironija, rinkos tironija, kibernetinės erdvės tironija ir kt. Galia čia įgijusi sinoptiškas

simuliakrų formas – ji nebėra tiesioginė, todėl ją itin sunku aiškiai identifikuoti. Sinoptikonas, anot Thomaso Mathieseno, yra ne kas kita, o panoptikono transformacija, išreiškianti pakitusį galios pobūdį, kai nebelieka aiškos skirties tarp turinčiųjų galią ir jų pavaldinių – valdoma introvertiškai, socialiai įdiegiant tokius vidinius mechanizmus, kai žmonės net nejaučia, kad yra valdomi.

Rafinuotas manipulatorius, gudrus tironas introvertiškai įsismelkia į kitų (pa)sąmonę tarsi vidinis jų „aš“. Galėtume tai palyginti su kafkišku neprieinamo, bauginančio ir viską lemiančio tėvo, veikiančio latentškai, įvaizdžiu. Tokia galia stropiai slepiama, bet jaučiama kiekvieną akimirką, todėl yra itin veiksminga, nes nuteikia taip, kad pats kontroliuojamasis taptų savęs prižiūrėtoju. Tam nebūtinas išsilavinimas. Štai, stropiai prisžiūrėk, kad tavo kūnas atitiktų grožio idealą, antraip nepateksi į *Instagram*. Per atostogas būtinai keliauk į Turkiją, nesvarbu, kad tūnosi užsidaręs viešbutyje ir apie tos šalies kultūrą mažai ką sužinosi. Stenkis surinkti kuo daugiau „draugų“ *Facebook*, nors susitikęs su tais „draugais“ akis į akį, nelabai turėtum apie ką kalbėti. Daryk viską, kad būtum „žvaigždė“, net jei dėl to, kad sušvistum tuštybės skliaute, patirdamas bent penkiolika tariamos šlovės minučių, tektų paaukoti viską, ką dar turi autentiško.

Veidas *Facebook* – toje mūsų dienų maldaknygėje – tapo toks viešas, dirbtinis, tarsi ekranas, atspindintis surežisuotus tuščius jausmus. Tai veidas be veido, nes į jį įrašomas socialiai pageidaujamas / parankus turinys, tampantis nauja maskuotės forma.

Nebeliai skirties tarp atrodymo ir buvimo. Nebereikia klausti, kas mes esame anapus išpuoselėtų įvaizdžių. Užsidėtos kaukės prilimpa, nebeusimamos net naktį. Hamleto problema seniai nebeaktuali.

Toks pasaulis apukriai valdomas *tarsi* be jokios prievartos. Tobulai disneilendizuotas spektaklis atitinka stropaus vartotojo vidinį „aš“, nebeturintį vertikalės, gelmės, horizontaliai išsklidusį išraiškų-atrodymų paviršiuje, rizominiame tinkle, todėl

mumis taip lengva manipuliuoti. Patys patikime apgaulinga laisvės regimybė.

Peteris Bruckneris rašė apie „*prievolę būti laimingam*“, lydimą „*gailestingos prievartos*“ ir „*malonių inkvizitorių*“, kai žmogus priima jam priimamus laimės standartus, neva atitinkančius individualią savastį. Taigi prievartą supranta kaip malonę. Sistema manipuliatyviai gundo išitraukti, diegdama atitinkamą savęs suvokimą, socialines klišes, tampančias individų lemtimi, kuriai pasipriešinti jie nepajėgūs. Tiksliau tariant, priešintis net nesistengia, kad nebūtų išmesti iš taip maloniai, hipnotizuojamai, o kartu inertiškai įsisiūbavusios konsumerizmo valtys.

Ribinė situacija atskleidžia tokio pasaulio trapumą ir baugumą, skatindama permąstyti „lemtį“, nes mėgavimasis malonumais, bandant sugriebti gyvenimą „už ragų“ čia ir dabar, išsiurbiant iš jo viską, kas įmanoma, toli gražu neužpildo tuštumos. Tačiau desperatiškos pastangos kuo ilgiau išsilaikyti „ant bangos“ socialiniuose tinkluose ar TV eterijoje vis tiek neleidžia sustoti, ypač kad skirtis tarp elitinės ir masinės kultūros jau beveik visiškai išsityrusi. Internetas, šiandien prieinamas kone kiekvienam, tapo neatsiejama savasties dalimi. Naujųjų medijų apsėsti žmonės negali liautis kovoję dėl populiarumo, nes bijo, kad užleis neva „prestižines“ savo pozicijas. Dirbtinė filmavimo kamerų šviesa, beprasmiškai „patiktukai“ (*like*) jau tapo saulės šviesos ir tikrų jausmų pakaitalais.

Į vaizdo transliacijas internetu kartais taip įsijaučiama, kad tai pareikalauja net aukų. Antai Rusijoje interneto fanatikas Stanislavas Rešetnikovas, žinomas Stas Reefly pseudonimu, savo fanams *You-Tube* kanale už pinigus tiesiogiai transliavo, kaip savo draugę, vilkinčią vienais apatiniais, uždarė balkone, spaudžiant minusinei temperatūrai.⁵ Pats tuo metu gėrė šampaną, bjauriais keiksmiais atsakydamas į moters šauksmus. Tūkstantinė auditorija kompiuterių ekranuose su azartu ir pasimėgavimu stebėjo vyrą, kuris pro balkono stiklą abejingai stebi šalančią moterį... Tiesa, „draugei“ susmukus, jos

kankintojas pagaliau atidarė balkono duris, bandė ją gaivinti, net iškviėtė medikus, bet jiems beliko tiesioginiame eterijoje konstatuoti aukos mirtį. Tikėtina, kad tai paskatins „kurti“ dar žiauresnius *streamus*, juk tokių realybės šou auditorija garantuota...

O nusukę akis nuo ekranų, nors kartais išties sunku atsitraukti nuo virtualybės, ypač jaunesniems žiūrovams, vartojimo fanatikai kuo greičiau skuodžia į prekybos centrus, nes reikia kuo daugiau pirkti, kad būtų galima kuo geriau pasirodyti. Ypač kai taip gudriai gundoma *juodais išpardavimais*, įtikinėjant, neva viskas siūloma tik jiems tik dabar ir dar tokiomis išskirtinėmis sąlygomis! Kartais siekiama tiesiog numalšinti liguistą pirkimo aistrą, tačiau kartais prekės tampa net paguoda, ieškant nusiramavimo... Apgaulingai prislopintas egzistencinis nerimas vėliau grįžta su dar stipresne jėga...

Simboliška, kad tokiais malonumais dažniausiai mėgaujamasi skolon – vartotojų gyvenimo realybė skatina imti įvairius kreditus pirkiniams, kelionėms, pramogoms, kad būtų galima viskuo mėgautis čia ir dabar, nelaukiant, kol kišenė iš tikrųjų tą leis. Tokios paskolos užneria kilpą ant kaklo ir žlugdo ateitį, nes rizikuojama, kad ateis diena, kai nebus galima leisti sau netgi to, be ko iš tikrųjų neįmanoma apsieiti. Tačiau galvoti apie rytdieną nemadinga, neaktualu, rūpinamasi vien tuo, kas vyksta čia ir dabar, svaiginantis, atrodytų, amžinu pertekliumi ir atnašaujant jaunystės kultui. Verslininkams toks nusiteikimas labai parankus, nes leidžia išpešti nemažai naudos.

Ekranų „žvaigždės“, savo gyvenimą pavertusios nenutrūkstamu šou, neįsivaizduoja, net nesvarsto, ką veiks, kai teks dingti iš eterio, – tai kaina už iliuzijų pilį, pastatytą ant netvirtų vienadienio įvaizdžio „pamatų“.

Tokių pilių statymas daro aktyvaus veikimo įspūdį. Siekiama, regis, aiškaus tikslo – įsitvirtinant viešumenėje, užsitikrinti kuo malonesnį, prestižiškesnį, laimingesnį *inflencerio* gyvenimą. Tačiau savo „matomumą“ tenka be paliovos patvirtinti, gausi-

nant vadinamųjų sekėjų gretas. Tarsi čiuožiant per skilinėjantį ledą, viliamasi, kad jis neįlūš, kad tais „šokiais ant ledo“ bus galima mėgautis „amžinai“, nors virtualioji amžinybė, kaip minėta, trunka vos 15 šlovės minučių arba kol užgesa ekranas...

Tas nerimastingas bruzdėjimas, produkuojantis pats save, vis dėlto neužtikrina visiško pasitenkinimo, nes persekioja nuolatinis stokos jausmas – trūksta dar vieno „šou“ eteryje, dar vieno filmavimo, dar vieno „patiktuko“ (*like*). O kas, jeigu jo nebebus? Jeigu draugai iš socialinių tinklų staiga pradingę? *Kišeninių santykių* pasaulyje tokie pokyčiai vyksta nuolat. Kas, jeigu virtuali, tobulai surežisuota sistema dėl kokios nors priežasties ims strigti? Todėl gyvybiškai būtina saugoti *status quo*, neprarandant tempo, nes jį sulėtinus, malonumų ledas vis dėlto gali įlūžti, o tada po kojomis atsivers bedugnė ir apims egzistencinis siaubas, kurį Heideggeris vadino *Angst*...

Kafkos kontekste

Franzo Kafkos detaliai aprašyta istorija iš pirmo žvilgsnio atrodo visiškai priešinga vartotojų kasdienybei – protagonistas įsukamas į procesą, kurio negali kontroliuoti, nes nesuvokia jo priežasties. Todėl yra priverstas nuolat varstyti jam baugių valdžios kontorų duris, nuolat jaučia jį persekiojančią grėsmę, kurios šaltinis neaiškus (dažnai siejamas, kaip minėta, su tėvo įvaizdžiu). Visą egzistenciją paralyžiuoja anoniminė likimo(?) galia.

O romane „Pilis“ Kafka aprašo gyvenimą tarsi painių, tamsų labirintą, po kurį žmogus pasmerktas klaidžioti, nepasiekdamas tiesos ar aiškesnio žinojimo, kiekviename žingsnyje jausdamas jį valdančią iracionalią galią, kuriai nepajėgia pasipriešinti. Jaučiasi atsidūręs jam svetimame, neperprantamame, nežinia kuo jį kaltinančiame pasaulyje, tačiau nesištemgia iš jo ištrūkti.

Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad šių dienų vartotojai, nepaleidžiantys iš rankų išmaniojo telefono, nesijaučia nei įpainioti į Kafkos procesą, nei

pasmerkti klaidžioti baugiais pilies labirintais, nes yra labai „progresyvūs“, remdamiesi naujausiomis technologijomis. Be to, jie lyg ir laisvai, neslegiami nei kaltės, nei baimės, varsto virtualių valdžios „kontorų“ – medijų tinklalapių – langelius, klaidžiodami tarp informacijos srautų. Ten jiems niekas neužtrenkia durų prieš nosį, kartais atsako į užduodamus klausimus, netgi suteikia laisvę turėti savo tiesą ir teisę pareikšti „atskirąją“ nuomonę... Vis dėlto ir *influenceriai*, kurie maudosi tariamo prestižo spinduliuose, mėgaudamiesi lengvu gyvenimu, nejučiomis pasijunta esantys rafinuotai surežisuoto spektaklio dalyviai. Suklastotą, *fake news* pritvinkusią realybę bandoma pridengti laisvės regimybė. Tą įsisąmoninus, vartotojų būties lengvybės darosi vis labiau slegianti, net nepakeliama.

Aišku, reikėtų pabrėžti esminį skirtumą – kafkiška patirtis kyla iš gilaus individualumo, net autsaideriško atotrūkio nuo sociumo, o vartotojai elgiasi atvirkščiai – pernelyg susitapatina, susilieja su sociumu ir jo ideologija. Taigi Kafkos personažas individualiai dramatiškai pasitinka niūrų likimą, savo ruožtu vartotojas, kaip socialiai formuojamas individas, socialinis gyvūnas *par excellence*, nepatiria jokios priešpriešos tarp individualumo ir socialumo, atrodytų, tokiam masės žmogui, pasak Ortigos y Gasseto, individualus dramatismas apskritai svetimas.

Tačiau šiandien, COVID-19 pandemijai surengus globalaus masto performansą, konsumerizmo kritikos horizontas gerokai išsiplėtė. Dabar jau nebeapsiribojama vien iš toli ir iš aukštai žvelgiančių filosofų įžvalgomis. Virusas, ciniškas žudikas, privertė bent minimaliai susimąstyti ir žmones, paskendusius vartotojiškumo kasdienybėje, todėl neturinčius nei laiko, nei poreikio kritiškai vertinti dabarties realybę.

Slogi tyla

Šiandien, užsikrėtusiųjų skaičiui sparčiai augant – jau perkopta trijų tūkstančių per parą riba (tampame

liūdnamis šios statistikos lyderiais Europoje), daugėjant mirčių, kiekvienas kiekviename žingsnyje jaučiame pragaištingą koronaviruso galią. Visi turime vaikščioti su kaukėmis, uždarytos kavinės, restoranai, lauke draudžiama būriuotis, savaitgaliais uždaromi didieji prekybos centrai, maisto prekių parduotuvėse ribojami pirkėjų srautai, automobiliai prie tokių parduotuvių gali būti statomi tik į kas penktą vietą... Esame priversti sustoti. Tai rimtas smūgis vartotojams, *turėjimą* ir *atrodymą* tapatintiems su būties esme, besimeldžiantiems gausai, „kiekybinei kaupimo tiesai“, įpratusiems mėgautis absoliučia vartojimo laisve. Jie jaučiasi sužlugdyti.

2000-ųjų pradžioje JAV ir Europos Sąjunga dar mėgavosi besaikiu vartojimu kaip savaimine dūtybe ir vertybe. Ekonominiai interesai sutapo su moralinėmis nuostatomis – atrodė, kuo daugiau vartojame, tuo esame pažangesni. 2008-aisiais ištikus finansinei krizei, moralu pasidarė saikingiau vartoti, taupyti, planuoti. Bet vos tik atsigavome ir vėl narsiai, nutrūktgalviškai įbridome į tą pačią upę. Dėl COVID-19 pandemijos įvestas karantinas vartojimo rutiną apribojo dar griežčiau. Žmonės priversti keisti savo įpročius, gyvenimo būdą. Verslininkai patiria rimtų ekonominių sunkumų. Restoranų, kavinių, viešbučių, muziejų, teatrų, kino teatrų darbuotojai netenka pajamų, menininkai atlikėjai (muzikantai, aktoriai) praranda užsakymus, kelionių agentūros skaičiuoja milžiniškus nuostolius... Prognozuojama ekonomikos recesija, be to, latentiniai tų lūžių padariniai paaiškės gerokai vėliau.

Šalių sienos, kurias liberalėjant skubėta griauti, kuriant atvirą Šengeno erdvę, dabar staiga vėl užsivėrė, daug emigrantų pajuto poreikį grįžti į gimtąsias šalis. Tokia tendencija paskatino mąstyti net apie tai, kad „*koronavirusas naikina mums įprastą ir pažįstamą globalizaciją*“.

Užsiveria ne tik šalių sienos, bet užsitrenkia ir namų durys. Virusas įkalina tarp keturių sienų, pasak Oskaro Koršunovo, „*visi kaip emeritai sėdi savo celėse, didžiausio visų laikų atsiskyrėlio Petro Eme-*

rito džiaugsmui.“⁶ Laimei, langą į pasaulį atveria naujosios technologijos – nuotoliniu būdu mokomasi, studijuojama, dirbama, rengiami įvairūs susitikimai, bendraujama per atstumą. Tai pozityvioji technologijų pusė, šiek tiek atsverianti anksčiau minėtas grėsmes, nors tuo pat metu atsiranda ir naujų problemų – visą dieną sėdint prie kompiuterio, kyla pavojus sveikatai, be to, kartais sunku ištvirti kritinę sumaištį, susiliejus namų ir darbo erdvėms, o kasdieninius šeimos reikalus suderinti su dalykais, reikalaujančiais susitelkimo. Tikrą iššūkį patiria aktyvūs vaikai, namuose neturintys kur išlieti energijos, nėra paprasta mokytis prie kompiuterio, nenukrypstant į gundančias pramogas, žaidimus, taip lengvai pasiekiamus virtualiose erdvėse...

Atsiritusi antroji koronaviruso banga dar žiauriau kartoja tai, kuo išgąsdino pirmoji, kai pajutome, kad „*pasaulis užsidarė, gyvenimas sustojo*“.⁷ Net visad gyvai šurmuliavusios Italijos gatvės nugrimzdo į slogią tylą. Koršunovas pandeminę situaciją įvertino režisieriaus žvilgsniu: „*Mirę miestai, tuščios gatvės, užkaltos kavinės ir parduotuvės – tik prikabink kamerą prie drono ir jau turi pusę filmo*.“⁸

Mirties šokis

Šiurpiausia, kad į kasdienybę įžengė Giltinė, visą gyvenimą apversdama aukštyn kojom. Pasaulyje nuo šio viruso jau mirė daugiau kaip milijonas žmonių. Užsikrėtusieji patiria didžiulius šios ligos sukeltus skausmus. Dar pavasarį, per pirmąją pandemijos bangą, matėme sukrečiančius vaizdus iš Italijos Bergamo ir kitų ligoninių, kuriose spaudėsi sunkiai telpantys ligoniniai. Italams ta banga virto cunamiu – Bergame nežinota, net kur dėti karstus. *The Guardian* rašė: „*Labiausiai nuo koronaviruso pandemijos nukentėjusioje Italijos Bergamo provincijoje karstai prie bažnyčių laukė laidojimo, o namuose mirusiųjų kūnai kelioms dienoms būdavo paliekami užantspauduotuose kambariuose, nes tiesiog nebespėta laidoti*.“⁹ Pandemijos įkarštyje trūko net karstų, giltinės pakirstieji gulėdavo greta

gyvųjų, dalis žmonių, užgesusių namuose, net neįtraukta į statistiką. Brazilijos miestuose mirusieji buvo laidojami masinėse kapavietėse, Ekvadoro gyventojai skundėsi nežinantys, kur atsidūrė artimųjų, išvežtų į ligonines, kūnai.

O gyvieji buvo priversti atsisakyti per daugybę metų į kraują įaugusių laidojimo papročių, neturėjo galimybės net atsisveikinti su Anapilin iškeliaujančiais artimaisiais, jau nekalbant apie galimybę surengti laidotuves, religines ceremonijas. Uždrausta net šarvoti, mirusieji buvo guldomi į karstus be įkapių.

Dabar, užplūdus antrajai bangai, kuri vis stiprėja, baiminamasi dar baisesnio scenarijaus. Lietuvoje jau regime bauginančias tendencijas – palyginti su pirmąja banga, užsikrėtusiųjų skaičius dešimtis kartų išaugo, daugėja mirčių, o aukos darosi vis jaunesnės... Laimei, kapaviečių dar nestokojame, karstus žinome kur dėti. Tačiau ligoninės perpildytos, susirgus rizikuojama net negauti vietos, ką jau kalbėti apie tuos, kurie veltui laukia planinių operacijų... Neatsitiktinai padaugėjo mirčių, pavyzdžiui, nuo širdies infarkto, nes lemiama akimirka žmogus tiesiog negauna pagalbos ligoninėje. Ypatingos rizikos zonoje atsidūrė medikai, priversti didžiuliais tempais dirbti ekstremaliomis sąlygomis, be to, neapsaugoti nuo grėsmės, kad patys taps aukomis...

Egzistencinį sukrėtimą iš arti patyrę ir vis dar patiriantys žmonės vadina jį košmaru, pragaru, net Apokalipse. Giltinės alsavimas kiekvienam į pakaušį itin drastiškai primena „*būtį mirties link*“ – apie tai Heideggeris rašė teoriškai, žvelgdamas į kapiaines, matomas pro langą. Dabar toks mirties artumas yra tikras šokas visiems mums, vartotojams, nes iliuzijos apie nesibaigiančią jaunystę, garantuotą sėkmę ir gerovę subliūško. Klesti vien laidotuvių industrija. Pastaruoju metu nuperkama gerokai daugiau karstų, urnų, žvakių, vainikų, įkapių.

Koronaviruso performansas aštriai iškelia būties anapus *turėjimo* ir *atrodymo* klausimą. Mirties aki-vaizdoje atsiveria visas konsumerizmo absurdiškumas. Dabar galima mąstyti nebent apie tai, kokioje kapavietėje atgulusi, kokį karstą ar urną – tą pasku-

tinį vartojamą daiktą – *turėsi*, kaip *atrodysi* socialinėse medijose per savo laidotuves.

Galbūt stovėdami vienuoje prie mirusių artimųjų, bent akimirkai susimąstysime apie autentiškesnį gyvenimą, pasiryšime peržengti jaspersišką Niekį? Tačiau tikėtinas ir priešingas variantas – pastovėję nuo sielvarto padūmavusiomis akimis ir grįžę atgal į kasdienybę – jei dar bus tokia galimybė, – vėl drąsiai brisime į tą pačią besaikio vartojimo upę... ■

¹ Karl Jaspers, *Way to Wisdom: An Introduction to Philosophy*, translated by Ralph Manheim. New Haven: Yale University Press, 1954.

² Zygmunt Bauman. Vartojamas gyvenimas. Vertė Giedrė Kadžiulytė, Kęstas Kirtiklis. Vilnius: *Apostrofa*. 2011, p. 85.

³ Oskaras Koršunovas. Totalus koronos performansas. Interneto prieiga: <https://www.lrytas.lt/kultura/meno-pulsas/2020/04/22/news/oskaras-korsunovas-totalus-koronos-performansas-14599120/>

⁴ John Fiske. Populiariosios kultūros supratimas. Vilnius: *Žara*. 2008, p. 25.

⁵ Rusų „Youtube“ žvaigždės mergina mirtinai sušalo uždaryta balkone: tragiškas įvykis buvo parodytas tiesioginės transliacijos metu. Delfi.lt. Interneto prieiga: <https://www.delfi.lt/veidai/ivairybes/rusu-youtube-zvaigzdes-mergina-mirtinai-susalo-uzdaryta-balkone-tragiskas-ivykis-buvo-parodytas-tiesiogines-transliacijos-metu.d?id=85928847#>. Plačiau pasiskaityti galima: <https://www.delfi.lt/veidai/ivairybes/rusu-youtube-zvaigzdes-mergina-mirtinai-susalo-uzdaryta-balkone-tragiskas-ivykis-buvo-parodytas-tiesiogines-transliacijos-metu.d?id=85928847#>

⁶ Oskaras Koršunovas. Totalus koronos performansas. Interneto prieiga: <https://www.lrytas.lt/kultura/meno-pulsas/2020/04/22/news/oskaras-korsunovas-totalus-koronos-performansas-14599120/>

⁷ Roberta Tracevičiūtė. Pasaulis užsidarė, gyvenimas sustojo: vis tiek skamba viltinga žinutė, kad viskas bus gerai. Interneto prieiga: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/pasaulis-uzsidare-gyvenimas-sustojo-vis-tiek-skamba-viltinga-zinute-kad-viskas-bus-gerai-56-1290100>

⁸ Oskaras Koršunovas, ten pat.

⁹ Interneto prieiga: <https://www.delfi.lt/news/daily/world/sukreciantys-vaizdai-is-italijos-ligonines-jie-nori-kad-pasaulis-pamatytu-nepagrazinta-realybe.d?id=83828747>

Leon KRIER

BENDROJO GĖRIO KŪRIMAS

Nėra jokių abejonių, kad dabartinė demokratijos sistema susiduria su didėjančiu rinkėjų nepasitikėjimu. Pažadai, apie kuriuos trimituojama per rinkimų kampanijas, retai kada vykdomi net nacionaliniu lygmeniu, o apie Europos Sąjungos lygmenį jau net nėra ką kalbėti. Demokratija, užuot veikusi Bendrojo gėrio labui, tarnauja galingų partijų interesams. Turiu omenyje ne valdymo formą, bet pasirinkimo galimybes ir tikslus.

Kyla klausimas, ar atviresnė demokratija iš tikrųjų atsidedų Bendrojo gėrio kūrimui? Kol kas matome visiškai priešingą tendenciją. Parlamentinė mašina daugina įstatymus ir įsakus, neviešindama jų tikslo, nenurodydama tų tikslų apibrėžiančių ribų. Nuolat daugėja biurokratijos, kurios užduotis – apsaugoti EP nuo metastazių, būdingų jo paties kuriamoms taisyklėms. Patalpos, kurias užima nuolatiniai lobistai, plėšikaujantys trijose Europos Sąjungos sostinėse, savo plotu prilygsta toms erdvėms, kuriose posėdžiauja europarlamentarai. Dūzgiantis lobistų avilys yra tikras kontrastas pustuščiams parlamento apskritimams.

Apsiribosiu architektūros ir urbanistikos tematika ir jų vaidmeniu, kuriant Bendrąjį gėrį. Pagal mano hipotezę, Bendrasis gėris nebūtinai yra de-

mokratinų veiksmų rezultatas. Tai projektas, kurį turėtų paremti visuomenė, peržengdama politinius, religinius, rasinius ir lingvistinius skirtumus.

Nedaug žmonių suvokia, kad kūną Bendrajam gėriui suteikia miestų ir dirbtinio jų audinio – gatvių, aikščių – forma. Būtent tai visada vienijo Europą, nors jai būdingi didžiuliai papročių, religijų, kalbų ir politikos skirtumai. Europinė viešoji erdvė, unikalus graikiškos-romėniškos-krikščioniškos civilizacijos kūrinys, yra neutrali teritorija, kur susipina stulbinamai įvairūs tikrovės sluoksniai, o žmonės bendrauja, rengdami taikias ir konstruktyvias varžytuves.

Policentriškas miestas, kur gyvena nepriklausomos bendruomenės, yra modelis, geriausiai atitinkantis visuomenišką žmonių prigimtį, jo negali pranešti jokios technologijos, skirtos komunikacijai ir informacijos sklaidai. Tai savaime pakankama (*self-sufficient*), žmogiško mastelio, mišrios paskirties kvartalų sancaupa. Uždari, vienai vienos paskirties dariniai, kad ir kokia šiuolaikiška būtų jų sandara, negali imtis pagrindinio vaidmens, kurį atlieka viešosios erdvės, – tai demokratijos saugojimas.

Jeigu erdvių nereguliuoja geros manijos, etiketas ir stilius, jos išreiškia galios įsikūnijimą ir neišven-

giamai pradeda dvelkti grubiu despotizmu. Tą, kas tinka, kalbant apie žmonių tarpusavio santykius, dar geriau atspindi statiniai, išreiškiantys ir simbolizuojantys politinę galią.

Didžiosios demokratinių šalių nacionaliniai parlamentai posėdžiauja puikiuose klasikiniuose rūmuose. Europos Sąjungos institucijų Briuselyje, Liuksemburge ir Strasbūre „biurai“ architektūros atžvilgiu nebylūs, priešiška anonimiški, masyvūs, visiškai abejingi urbanistiniam ir kultūriniam savo kontekstui. Tie pastatai, užuot reprezentavę demokratines ir estetiškes vertybes, kurias Europa puoselėjo šimtus metų, išreiškia viešąjį beveidės biurokratijos ir diktatoriškos technokratijos įvaizdį. Europos Sąjungos rūmai, per šešis dešimtmečius taip ir nepelnę visuomenės simpatijų, juo labiau meilės, demonstruoja, kad tie, kurie buvo atsakingi už jų formos kūrimą, ignoravo estetiką ir etiką, kurią civilizuota valdžia, nepriklausomai nuo įsitikinimų ir ideologijos, pasitelkia, kad išsaugotų savo autoritetą, teisėtumą ir prasmę, galiausiai, kad jaustųsi gerbiama.

Audringa teritorijų pertvarka, kurios ėmėsi modernistai, ir kultūrinė revoliucija, kurią sukėlė industrinė demokratija, pasitelkdama inžineriją, išardė Bendrojo gėrio audinį, laikytiną antrąja daugybės europiečių kartų prigimtimi. Nepaisant didžiulių nesėkmių, elektoratas verčiamas tikėti, kad miestų planavimas ir architektūra tebėra kompetentingų profesionalų rankose. Tačiau taip nėra. Modernistinis planavimas, statybos industrija ir administravimas priklauso nuo ekspertų, kurie skatina hiperkoncentraciją centruose, monofunkcinę, horizontalią ir vertikalą drieką, priemiesčių plėtrą, valios. Jie diegia teritorinį monofunkcinį zonavimą, kuriuo tiki ir kurį remia. Spaudžiami dominuojančių globalių daugianacionalinių kompanijų, paklusdami kriminalinių kartelių interesams, vadinamieji architektūros asai įteisina antimiestą, ardydami pilietinę visuomenę. To pasekmė – liūdesį keliantys trumpalaikiai greit suvartojami objektai, išstumiantys įstabius ir patvarius, gyventi tinkamus namus, būdingus tradicinei europietiška dirbtinei

aplinkai. Tokia politika ydinga ne tik estetikos, bet ir ekologijos atžvilgiu.

Dabartiniai laisvės, saugumo, nuolatinės pažangos įvaizdžiai, monofunkcinės „sužaliavimo“, „klimato apsaugos“ ir „energijos taupymo“ struktūros nėra pagrįstos jokiais įtikinamais socialiniais naratyvais. Melagingą marksistinę hipotezę, skelbusią, neva industrinė pažanga užtikrins „laisvės režimą“, kuris galiausiai išstums bet kokią „priklausomybę“, išduoda trivialūs dabarties vaizdiniai – susvetimėjusių visuomenę kamuoją bedarbystė, dezorientuoją pramogų industrija. Pasitelkdama robotiką ir dirbtinį intelektą, ji siūlo malonumų rojų, bet iš tikrųjų tai vaizduotės kalėjimas, iš kurio neįmanoma ištrūkti.

Globali kapitalizmo / socializmo kritika, jei nesužadoma globalus politinis, ekonominis, techninis, kultūrinis projektas, reiškia, kad kapituliantiška pasiduodama lemčiai.

Tradicinė urbanistika ir architektūra, sukaupusi tūkstantmečių patirtį, yra vienintelė koherentiška aplinkos projektavimo teorija ir praktika. Tą suprantą vis daugiau architektų, nors yra įgiję modernistinių architektūrinį išsilavinimą. Jie atsigręžia į tradicijas, nepaisydami didžiulio tiek savo kolegų pasipriešinimo, tiek rinkos spaudimo, tiesa, juos remia vis platesni visuomenės sluoksniai. Architektai ir miestų planuotojai gali rinktis, ar tarnaus beprotybei, neturinčiai ateities, ar projektuos taip, kad užtikrintų Bendrąjį gerį.

Europos Sąjunga turėtų sveikinti šį projektą, imdamasi kelrodžio vaidmens. Ant Reino upės krantų derėtų sukurti mažą naują Europos sostinę, graikiško-romėniško-krikščioniško polio įpėdinę, galinčią tapti ilgalaikių socialinių, etinių ir estetinių Europos vertybių simboliu. ■

Iš anglų kalbos vertė Almantas SAMALAVIČIUS

Versta iš: Do We Trust Democracy? A Future Agenda for Europe. Brussels: Open Government Partnership. 2019.

KALBĄ „UŽMIGDO“ NET PERDĖTAS MANDAGUMAS

*Su senosios škotų gėlių kalbos
dėstytoju Deusanu BONDU
kalbasi Mindaugas PELECKIS*

Deusanas (angl. Jasonas) Bondas moko škotų gėlių kalbos (*Gàidhlig*), kurią dar visai neseniai mokėjo vos keliadesimt tūkstančių žmonių Škotijos šiaurėje, kalnuose ir salose, taip pat Naujojoje Škotijoje (Kanada). 2019 m. rudenį šios kalbos programą pasiūlė nemokama kalbų mokymosi platforma *Duolingo*, šiuo metu apie pusę milijono žmonių daugiau ar mažiau rimtai mokosi škotų gėlių kalbos.

Šiuo metu gyvos keturios keltų kalbos (škotų gėlių, airių, velsiečių ir bretonų), dvi atgaivintos (meniečių ir kornų), bet jų situacija ne itin gera. Bene geriausiai laikosi valstybės ir ES remiama airių kalba, kuri Airijoje pripažinta valstybine, be to, ji – viena iš ES kalbų. Velsiečių kalba irgi pakankamai gyvybinga, tiek ji, tiek škotų gėlių kalba turi savo radijo kanalus *BBC*. Keltų kultūra žavisi daug kas, tačiau norinčių mokytis kalbėti gana sudėtingomis jų kalbomis ryžtasi net ne kiekvienas šių tautų palikuonis.

Su Deusanu Bondu, kuris moko egzotiškos, nors europietiškos, gilią tradicijas turinčios, deja, nykstančios keltų kalbos, aptarėme susiklosčiusią situaciją.

Mindaugas Peleckis. *Kaip nusprendėte pradėti mokytis škotų gėlių kalbos? Ar Jūs – škotas?*

Deusan Bond. Baigęs vidurinę mokyklą, išvykau į Naująją Škotiją studijuoti keltų – arba airių, arba škotų gėlių – kalbos. Pasirinkau škotiškąjį variantą, kad galėčiau artimiau bendrauti su Naujosios Škotijos gyventojais, geriau suprastčiau jų kultūrą.

Įsimylėjau šios kalbos skambesį, ritmą ir nuo pat pirmos dienos lankiau tiek paskaitų, kiek tik buvo galima. Be to, studijavau literatūrą, istoriją, kultūrą. Ėmiau labai gerbti keltų tautas, ypač airius ir škotus. Norėjau tęsti gėlių kalbos studijas, ketindamas pasiūlyti tuo su kitais. Apsispręsti buvo lengva, tad po

ketverių metų studijas pratęsiau dar dvejiems. Mano pedagogikos bakalauro specifika – gėlių kalba.

Papasakokite apie save. Ar esate poliglotas? Ar gyvenate Škotijoje? Facebook turite daugiau kaip du tūkstančius škotų gėlių kalbos mokinių, o YouTube – daugiau kaip 12 tūkstančių sekėjų. Jūsų kanalas Gaelic with Jason išties populiarus!

Esu amerikietis, vidurinėje mokykloje kaip daugelis amerikiečių mokiausi prancūzų kalbos, metus – vokiečių (po to, kai grįžau iš Berlyno, kur gyvenau porą metų). Vokiečių kalba man patiko, tačiau tęsti jos studijų neketinau. Apskritai ne itin domėjausi

kalbomis, kol nepradėjau studijuoti gėlių.

Jei kalbėtume apie mano protėvius, turiu šiaurės germanų (skandinavų), vokiečių, italų, anglų ir airių genų. Su škotais giminytės ryšiais nesu susijęs. Gimiau Meino valstijoje JAV, o mano tėčio mama kilusi iš Italijos.

Škotijoje gyvenau 2012–2016 m., dirbau škotų gėlių kalbos mokytoju Ailos vidurinėje mokykloje Vidiniuose Hebriduose. Pietų Hebriduose esanti Ailos (škotiškai – Ylės) sala vadinama „Hebridų karaliene“, ji yra tarp Škotijos ir Šiaurės Airijos. Saloje gyvena apie 3 tūkstančiai žmonių.

Ar škotų gėlių kalbos mokote ir „gyvai“, ne tik per internetą?

Kai grįžau į JAV, mokau tik internetu, tačiau mokymas vyksta privačiai, akis į akį. Naudoju Dandžio universiteto (Škotija) intensyvų 25 savaitių gėlių kalbos kursą, mokau ir YouTube kanale, o savo tinklalapyje rengiu internetinius videokursus.

Kokias kalbas mokate? Kokias dar norėtumėte išmokti?

Laisvai kalbų škotų gėlių, vokiečių ir anglų kalbomis. Frazių, kurios padėtų keliauti ir išgyventi, moku tajų, vietnamiečių, švedų, suomių, prancūzų ir ispanų kalbomis. Metus universitete mokiausi velsiečių kalbos, tačiau nuo to laiko jos nevarčiau ir ši kalba „aprūdijo“.

Šiuo metu aktyviai nestudijuojau jokios kalbos, nes mano škotų gėlių kalbos dėstymas turi nemažą paklausą. Norėčiau grįžti prie švedų kalbos. Svajoju ją išmokti, nes jau moku kitas dvi germanų kalbas – anglų ir vokiečių. Be to, švediškai viskas tariaama taip, kaip parašyta! Svajoju išmokti italų, ypač Milano dialektą, kad pagerbčiau savo močiutę. Be to, kada nors norėčiau pakeliauti po Italiją, bendraudamas su žmonėmis jų gimtąja kalba.

Svajonėse – suomių kalba. Ji mane sužavėjo, kai buvau dar paauglys. Joje yra kažkas ypatingo, ką sunku apsaityti žodžiais. Panašų jausmą man sukelia škotų gėlių kalba. Abi šios kalbos man prie širdies.

Kokia dabar škotų gėlių kalbos (Gàidhlig) situacija, ar galima teigti, kad ji sparčiai nyksta? Kas daroma, kad neišnyktų?

Apie tai galima kalbėti valandų valandas. Pasidalyčiau tik savo asmenine patirtimi.

Gėlių kalbos padėtis ištis labai sudėtinga. Neseniai net kalbėta, kad per artimiausius dešimt metų ji gali išvis išnykti, jei nebus imtasi gelbėjimo darbų. Nesutinku su šios kalbos „mirties“ konstatavimu. Verčiau reikėtų sakyti – „mieganti“. Pažvelkite į hebrajų kalbą (ivritą) – ji buvo „mirusi“ daugiau kaip du tūkstančius metų, bet puikiai sugrįžo į šiuolaikinį gyvenimą.

Kodėl škotų gėlių kalba nyksta? Yra daug priežasčių. Viena iš jų ta, kad dauguma škotų kalba germaniškąja *Scots*, o gėlių kalbą vadina „atsilikusia“, „nenaudinga“ šiuolaikiniam gyvenimui. Kalbantieji *Scots* [kai kurie tyrinėtojai vadina ją anglų kalbos dialektu, – M. P.] man tiesiai į akis yra sakę, kad „gėlių kalba turi mirti“. Toks nusiteikimas labai nuodingas kalbos gyvybingumui ir nuvilia tuos, kurie norėtų mokytis gėlių kalbos.

Kitas svarbus dalykas – vyriausybės požiūris į gėlių kalbos mokymą pradinėse ir vidurinėse mokyklose. Kai dėčiau šią kalbą Škotijoje, jos mokytojų smarkiai trūko. Tačiau nemanau, kad gėlių kalbos mokymas mokyklose padėtų jai išgyventi. Kodėl? Kai kalbos mokoma mokykloje, į ją žiūrima kaip į tai, kas privaloma tik mokykloje, t. y. kaip į akademinę discipliną, o ne dalyką, kuris pravers gyvenime. Daugelis mano mokinių atsainiai žvelgė į gėlių kalbą, jiems tai buvo tiesiog dar vienas dalykas, dėstomas mokykloje, nors ir stengiausi įrodyti, kad klysta.

Remdamasis savo pokalbiais su kolegomis, kitais gėlių kalbos mokytojais, susidariau įspūdį, kad Škotijoje šios kalbos mokoma pirmiausia per gramatikos prizmę, užuot prioritetu laikius bendravimą. Mokiniais beveik nelieka laiko bendrauti gėliška. Nors kalbą studijuoja nemažai metų, daugelis kalbėti ją taip ir neišmoksta. Dažnas gimtakalbis sako: „Nemoku kalbėti gėliška.“

Be to, nepalaikomi inovatyvūs mokymo metodai. Kaip minėjau, škotų gėlų kalbos mokoma pasenusiais metodais, tvyrant didžiuliam skepticizmui. Mano bandymus susitelkti į kūrybiškumą, bendravimą sabotavo patys mokyklos vadovai. Kolegos, mokę gėlų kalbos, man tiesiai sakė, kad mokiniai turėtų visose Škotijos mokyklose įgyti „vienodą patirtį“ – pildyti klausimynus, atsiminti žodžių sąrašus. Viskas vien tam, kad išlaikytų egzaminus.

Škotijos vidurinėse mokyklose gėlų kalbos mokoma siekiant gero įvertinimo, bet ne gebėjimo komuniikuoti. Standartinis nacionalinis egzaminas įvertina, kurie mokiniai turi gėlų kalbos „kompetenciją“, net jei realybėje jie visiškai nesugeba kalbėti šia kalba! Netgi tie, kurie gauna aukščiausius balus, nesugeba paprasčiausiai pabendrauti.

Trumpai tariant, mokyklose neišmokstama kalbėti škotų gėlų kalba, daugeliu atvejų yra net priešingai. Mano požiūriu, tai visiškai nepadaeda atgaivinti kalbos. Ar gėlų kalba atgims, lems bendruomenės, o ne mokykla.

Tačiau nepamirškime, kad šių dienų *lingua franca* tapo anglų kalba. Bendruomenės, puoselėjusios škotų gėlų kalbą, smarkiai pasikeitė per pastaruosius 40 metų.

Škotijoje yra dar vienas aspektas, silpninantis gėlų kalbos pozicijas, – tai perdėtas mandagumas. Gėlakalbiai skubiai pereina prie anglų kalbos, jei šalia atsiranda bent vienas žmogus, nekalbantis škotų gėlų kalba.

Tiesa, noriu ir pasidžiaugti – yra daug pasišventėlių, kurie mokosi gėlų kalbos ir ją vartoja kasdien. Manau, tikrieji pokyčiai susiję ne su mokyklomis, o būtent su tokiais žmonėmis, nes jie yra gyvų bendruomenių nariai.

Šiuo metu yra pakankamai medžiagos, kad būtų galima mokytis škotų gėlų kalbos, – vadovėlių, žodynų. Gaila, trūksta filmų šia kalba – žinau tik pilno metro meninį filmą „Septyni“ (*Seachd*, 2007) ir aštuonių minučių filmuką „Kalumo Makleodo pabudimas“ (*Faire Chalum MhicLeòid*, 2006 m.), sukurtą Naujojoje Škotijoje.

Dėkoju už pokalbį.

■

**Prenumeruokite
KULTŪROS BARUS
ir įsitikinsite, kad su
skaitančiu skaitomasi** !

Mėnesio prenumerata
tik **1,45 Eur.** Užsisakyti galite visuose
Lietuvos pašto skyriuose.
Jei norite prenumeruoti žurnalą į
užsienį, su pristatymu oro paštu, tai
kainuos **5 eurus į Europos šalis,
7 eurus į JAV, Kanadą ir kt., 8 eurus į
Australiją** (arba kita valiuta pagal esamą
kursą). Norintys už(si)sakyti
Kultūros barus į užsienį turėtų sumą už
tiek mėnesių, kiek žurnalą prenumeruos,
pervesti į sąskaitą
LT56 7044 0600 0114 2623,
AB SEB bankas, Swift kodas CB VILT2X.
Vardiniai čekiai Lietuvoje jau
nebepriimami.

INTELEKTUALŲ „KLASĖS“ SAULĖLYDIS?

Šiais metais pasirodė antrasis papildytas Eglės Wittig-Marcinkevičiūtės straipsnių rinkinio „Nacionalinės etikos griuvėsiai, arba Kaip nužudyti valstybę jos intelektualų rankomis“ (*Kultūros barai*. 2020, 296 p.) leidimas. Autorės pozicija, iš pradžių sukėlusį triukšmingą pasipiktinimą, tačiau taip ir nesulaukusi argumentuotos kritikos, žvelgiant iš laiko perspektyvos, vis labiau ir vis liūdniau pasitvirtina. Nacionalinės etikos principų nepaisymas rodo, kad lietuvių inteligentija neįstengia arba nesistengia būti pilietinės nepriklausomybės kūrėja, ji nebuvo ir politinės nepriklausomybės atrama. Labai nedaug intelektualų elgėsi ir elgiasi kitaip.

Knygos autorės manymu, XX–XXI a. sandūroje nemaža inteligentijos dalis pamiršo nacionalinės etikos sergėtojų vaidmenį ir nusirito iki *dvasios proletarų* lygio.

Per tris dešimtmečius po Atgimimo lietuviai susikūrė šiokią tokią materialinę gerovę, kai kas jų pastangas net vadina „sėkmės istorija“, tačiau dvasinė tuštuma jau pasiekė kritinę ribą – visuomenė apimta susvetimėjimo ir nevilties. Autorės teigimu, „neliko ką mylėti“.

Politikams neįstengiant susitarti ir pasiūlyti nacionalinės reikšmės vizijų, kaip kurti gerovės valstybę, kaip įveikti, bent jau sumažinti socialinę atskirtį, ypač trūksta naujų idėjų, atviro keitimosi nuomo-

nėmis. Dar Albert'as Camus (1913–1960) tvirtino, kad vienintelė laisvo žmogaus prerogatyva – laisvai reikšti savo nuomonę ir valią. Tačiau akivaizdu, kad įsigalėjęs konformizmas, net abejingumas tam, koks bus Lietuvos likimas.

Į knygą sudėti tekstai, 2011–2014 m. paskelbti *Kultūros baruose*, tačiau šiandien jie skamba dar aktualiau ir tai gąsdinanti šalies būklės diagnozė. Wittig-Marcinkevičiūtės straipsnių pagrindinė mintis – Lietuvos *neosovietizacija*, prasidėjusi iškart po 1990 m. Kovo 11-osios ir vykdoma iki šiol. Bandoma pateisinti ir pagražinti sovietinę sistemą, užmaskuoti net represinių struktūrų vykdytą genocidą. Niekinamai žiūrima į antisovietinį pasipriešinimą. Bandoma įteigti, kad antisovietinė rezistencija – tai pilietinis karas. Iš lietuvių sąmonės norima ištrinti net šalies okupacijos faktą, sumenkinti moralinę pasipriešinimo sovietams vertę. Toliau žeminami asmenys, pasiaukojamai siekę Lietuvos laisvės, tyčiojamasi iš valstybės simbolių. Atvirai liaupsinami sovietinės kultūros pasiekimai. Šaipomasi iš pastangų integruotis į demokratinę Vakarų sistemą. Jeigu visu tuo tikima, tuomet lengviau įdiegti ir mintį, kad Sovietų Sąjunga sutrypė Lietuvos valstybę iš dalies... teisėtai! Okupacijos fakto neigimas užtraukia baudžiamąją atsakomybę. Kiek tokių neigėjų tai bent simboliškai nubausta?

Esminis momentas: valstybę atiduoti į sovietinio elito rankas apsisprendė *intelektualai*. 1992 m. į valdžią sugrįžo senoji komunistinė nomenklatūra. Tai įvyko todėl, kad nemaža lietuvių inteligentijos dalis tą sugrįžimą energingai rėmė nuo pat Kovo 11-osios, o gal net nuo anksčiau. Gerai prisimename Arvydo Juozaičio straipsnį „Istorinė klaida“. Tai buvo pirmas viešas balsas, pranašaujantis ir sveikinantis sovietinės komunistų nomenklatūros sugrįžimą.

Tačiau tai nebuvo paskutinis viešas balsas. O kiek tokių, kurie slapčiomis tą darė, pavyzdžiui, nuteikindami akademinį jaunimą, kad nesilaikytų dešinėsios politinės krypties, nes tai trukdys tolesnei jų karjerai. Ši situacija nepasikeitusi iki šiol. Tiesa, „klaidų istoriko“ nesėkmė per pastaruosius rinkimus yra šioks toks ženklas, kad už savo „istorines klaidas“ irgi tenka susimokėti... Dar blogiau, kad intelektualams susimovus, į politinę areną vis įžūliau braunasi mažaraščiai populistai be gėdos, garbės ir sąžinės...

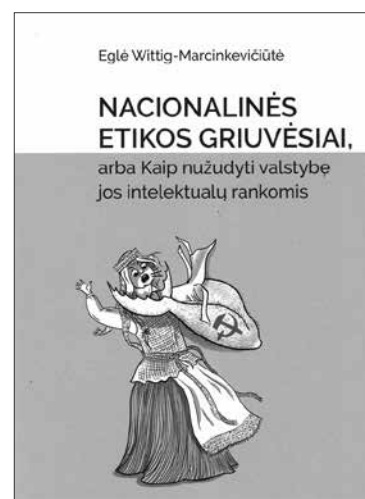
„Estų stebuklą“, „lietuvių sąstingį“ iš esmės nulėmė tai, kad svarbiausiu valstybės kūrimo etapu, 1992 m., lietuviai šalies valdymą patikėjo sovietinės nomenklatūros elitui, o Estijos ministru pirmininku tapo konservatyvių dešiniųjų lyderis istorikas Martas Laaras, neturėjęs nei valdymo patirties, nei ekonominių žinių. Tačiau tai nesutrukdė kaimynams pasiekti didžiulės pažangos. Pasiklausius, ką lietuvių intelektualai vadina Lietuvos atsilikimo priežastimis, atrodo, kad daugeliui iš jų trūksta sveikos nuovokos. Praktiškai visos jų nurodomos priežastys skamba kaip nesusipratimas. Dejuojama, esą Europos Sąjunga prilygsta Sovietų Sąjungai, o Vakarų civilizacija apskritai žlunga... Euroskeptikai, būdami ypač iškaltingi rėksniai, nustelbia kitokias nuomones ir pozicijas.

Vis dėlto ekonominis Lietuvos atsilikimas, kaip padarinyš to, kad valstybės likimas patikėtas sovietiniam elitui, nėra pati didžiausia blogybė, palyginti su kitais to pasirinkimo padariniais. Knygos autorė pabrėžia: „*Buvo*

išardyti patys pilietinio solidarumo ir teisingumo pamatai.“ Sovietinis elitas galėjo išnykti iš politinės padangės, tapti istorija. Bet lemiamu momentu liberalieji intelektualai mūru stojo už sovietinę nomenklatūrą ir pakreipė Lietuvos istoriją senąja linkme.

Man atrodo, dar svarbesnė turėtų būti *moralinė desovietizacija*. Tai ne sąskaitų suvedinėjimas ar „praeities vaiduoklių“ medžioklė, o *visuomenės grįžimas prie etinių savo pamatų*. Nors gražbyliaujama apie pilietinės visuomenės kūrimą, apie gėrės valstybę, tačiau šiandien jau daug kas supranta, kad nereformavus teisėsaugos, tikėtis sveikesnio moralinio klimato, būtų naivu. Nieko nesukursime ant *kreivų pamatų*, kai trūksta pagarbos teisingumui, elementaraus politinio padarumo, pralaimimos kovos su korupcija... Nesveika atmosfera tvyro ir švietimo „koridoriuose“, ypač atsilikusi aukštojo mokslo sistema. „*Moraliskai išteisintas, politiškai ir ekonomiškai įsitvirtinęs sovietinis elitas per dvidešimt metų išsiaugino sau lojalią jaunųjų intelektualų kartą*“ (Eglė Wittig-Marcinkevičiūtė).

Baisiausia, kad dabar nei lietuviškumas, nei valstybingumas nebeturi didelės „pridėtinės“ vertės. Daug politinių ir ekonominių grupuočių tiek šalies viduje, tiek užsienyje, nesuinteresuotos, kad Lietuvos valstybė stiprėtų ir europietišketų. Kaip išsiveržti iš užburto rato? Turime apie ką pamąstyti. ■

ROJUS ŠALTOJE ŽEMĖJE

Apie tai, kad Suomija visais atžvilgiais gerai susitvarkiusi, girdime kiekvieną dieną. Tačiau atsakyti į klausimus „kodėl“, „kaip“ nelengva, net jeigu tą šalį nebloggeriai pažįsti ir jai simpatizuoja (juk prieš 30 metų svajojome, kad gyvensime kaip suomiai). Įsigilinti į Suomijos tikrovę labai padėjo rimto ir populiaraus vokiečių laikraščio *Süddeutsche Zeitung* komanda, dirbusi Helsinkyje. Jungtinės Tautos yra įsteigusios agentūrą *WHR*, kuri visame pasaulyje stebi, kaip žmonės jaučiasi, ir nustato jų laimės „indeksą“. Ji neutrali, joje dirba įvairių tautų ekspertai, valstybės „rūšiuojantys“ ne pagal dydį, o pagal tos šalies gerovę visais atžvilgiais. Suomijai pirmoji vieta tenka jau trečius metus iš eilės. Danija ir dabai baisiausiai įsižeidė, kai buvo nustumti į antrą vietą.

Helsinkio centre stovi paminklas Nepriklausomybei, kurią suomiai paskelbė 1917-aisiais. Iki tol jų šalis niekada nebuvo nepriklausoma. Tas paminklas – ne statula ar koks nors obeliskas, bet naujoviška biblioteka. Pasak žinovų, pasaulyje nėra tokios, kuri jai prilygtų. Tas paminklas kainavo 100 milijonų eurų, bet suomiai dėl tokio išlaidumo nesigaili. Knyga jiems yra šventas dalykas. Daug knygų perka, daug ima bibliotekose – vidutiniškai vieną per mėnesį, jeigu skaičiuosime ir visai mažus, ir labai senus.

Suomiją, kaip ir visą žmoniją, koronaviruso epidemija užklupo netikėtai, tačiau šalis tvarkosi su ta bėda šaltakraujiškai ir gana sėkmingai. Mirčių nuo epidemijos procentas mažiausias pasaulyje – šiuo metu 63 asmenys vienam milijonui gyventojų per metus. Šalies ekonomika nuostolių patyrė irgi mažiau negu bet kuri kita Europos valstybė. Švedų laikraštis *Expressen* įžūlokai paragino savo šalies ministrą pirmininką: „Paprasykite, kad Suomijos premjerė Sanna Marin ilgesniam laikui perimtų Švedijos vairą į savo rankas.“

Gyvenimo kokybė Suomijoje pranoko visus kaimynus. Švedai pavydi, nors valdė Suomiją 600 metų. Po to ją okupavo Rusija.

Išsivadavimo stebuklas įvyko visų akivaizdoje.

Pralaimėjusi karą sovietams, jeigu galima sakyti, kad „pralaimėjo“, Suomija vis dėlto išsaugojo nepriklausomybę. Dar ilgai skurdo. Mo-

Paminklas Nepriklausomybei Helsinkyje

kėjo Rusijai kontribuciją! Milijonas suomių, ieškodami darbo, nuo 1950 iki 1960 m. emigravo į Švediją. Suomių žemdirbiai, dirbantys nederlingą žemę, gerai atsimena, kokia nuskurdusi buvo jų šalis.

Kas padarė stebuklą?

Viskas.

Suomiai labai išdidūs, nors išmintingai tą slepia. Nepatikėsite, bet energijos šuoliui pirmyn suteikė net grupės *Lordi* pergalė, kai Eurovizijos konkurse daina *Hard Rock Hallelujah* laimėjo pirmąją vietą. Truputį anksčiau ledo ritulio čempionate Suomija įveikė Švedijos komandą 4:1, nors visi manė, kad švedai nenugalimi. O suomių koncernas *Nokia* užvaldė visą pasaulį.

Vokiečių žurnalistus iš *Süddeutsche Zeitung* pasitiko Nazima Razmyar, Helsinkio vicemerė. Vardas ir pavardė rodo, kad ji afganė. Tėvas buvo Afganistano ambasadorius Maskvoje. Pasiprašė politinio prieglobsčio. Suomijoje daug užsieniečių iš viso pasaulio, bet niekas į juos nežiūri skersom. Atvykėliai gali balsuoti, o laikui bėgant įgyti pilietybę.

Razmyar teigimu, suomių šeimos labai įvairios, bet visos laikosi taisyklės, kad būtų po lygiai pasidalijama pareigomis. Suomiją tokia, kokia ji dabar yra, padarė moterys.

Vicemerė sako, kad jos vyras atneša jų naujagimę dukrą į kabinetą, kad Nazima galėtų pamaitinti kūdikį krūtimi. Valstybė irgi padeda moterims. Yra darželiai, kurie dirba ištisą parą 7 dienas per savaitę. 20 auklių prižiūri 75 vaikus. Jauniausiam 10 mėnesių. Tai labai padeda vienišoms motinoms ir toms, kurios dirba savaitgaliais arba kelias paras iš eilės. Sakysim, keleivinių lėktuvų palydovės reisuose į Niujorką, slaugės, kurioms tenka naktimis dirbti ligoninėse, arba padavėjos restoranuose... Visais atvejais mokestis ne didesnis kaip 289 eurai per mėnesį. Vaikai mokomi mylėti ir gerbti tėvus.

Mokslas visose mokymo įstaigose nemokamas. Didžiausias konkursas į tuos universitetų ir kolegijų fakultetus, kurie rengia mokytojus ir IT specialistus, į vieną vietą taiko 8–9 pretendentai. Galbūt todėl, kad mokytojų atlyginimai vieni iš didžiausių, o mokytojai labai gerbiami. Bet jie ir dirba daug. Būna atvejų, kad mokinys iš imigrantų šeimos suomių kalbą moka vos vos. Tada, sakykim, matematikos mokytojas papildomai konsul-

tuoja jį po pamokų ištisus metus, kol vaikas išmoksta gerai kalbėti suomiškai ir spręsti algebros uždavinius.

Tauta nedidelė – 5,5 milijono. Suomiai nesibaido imigrantų, padeda jiems įsikurti. Bet šie privalo per nustatytą laiką išmokti kalbą, įgyti specialybę, jeigu jos neturi, o tada dirbti ir mokėti mokesčius. Suomijoje mokesčiai labai dideli, neretai sudaro daugiau kaip 50 proc. pajamų. Jeigu daug uždirbi, tai ne tik daugiau moki mokesčių, bet ir jų procentas vis didėja. Panašiai pučiasi ir baudos. Kai vieno pramonės koncerno vadovas įkliuvo, viršydamas greitį, policija, turinti teisę pasižiūrėti į sąskaitas banke, skyrė jam 90 000 eurų baudą. Pažeidėjas dėl to protestavo, išsikvietė advokatą, grasino skųstis prezidentui ir t. t., bet nuovados viršininkas jam ramiai paaiškino:

– Jeigu dar sykį viršysite greitį, bauda bus dvigubai didesnė.

Suomiai garsėja tuo, kad sąžiningai moka mokesčius (jie labai dideli visoje Skandinavijoje), netgi didžiuojasi juos mokėdami. Bent jau taip sako:

– Matau, kur mano pinigai nueina.

Jie santūrūs, niekada nešokinėja iš džiaugsmo. Danams palaima (jie tai vadina *hygge*) – popietė prie kaitraus židinio, gurkšnojant arbatą su citrina ir sausainiais. Suomiai turi panašų „palaimos“ apibūdinimą – *kalsarikiannit*. Tai reiškia lengvą ko nors mėgstamo gurkšnojimą namuose, irgi prie židinio, bet visiškai atsipalaidavus ir daug nekalbant.

Suomiai vadinami tyleniais, net pasišaipoma, esą jie „tyli dviem kalbomis“, nes švedų kalba irgi valstybinė. Antra vertus, esu pastebėjęs – jei tylenis suomis tikrai turi ką pasakyti, jo nesustabdysi.

Suomijos oras švariausias, vanduo tyriausias Europoje, gatvės saugios, valdžia gera, policija ir spauda pavyzdinčiai atlieka savo („sarginių šunų“) pareigas. Dar svarbiau – suomiai pasitiki vieni kitais.

Bet nėra namų be dūmų – psichologinė depresija šalyje plačiai pasklidusi. Suomijoje depresija sergančiųjų daugiau negu bet kurioje kitoje valstybėje (o gal kitur ta liga tiesiog nedidžiama?). Vis dėlto net šis šaukštas deguto nesugadina medaus statinės. Todėl kalėdinis sveikinimas būtų toks: mylėkime savo šalį taip karštai, kaip myli suomiai, ir būsim laimingi. ■

DĖL TIKROVĖS NEATITINKANČIOS INFORMACIJOS, PASKELBTOS RIMANTO GUČO STRAIPSNYJE (KULTŪROS BARAI, 2020 m. LAPKRITIS)

Kultūros barai“ 2020 m. lapkričio numeryje „Išspausdino Rimanto Gučo straipsnį „Žinau, kad nieko nežinau, arba Visažinių sėkmės istorija“ (p. 68–72). R. Gučas savo straipsnyje, galimai siekdamas sukompromituoti ir viešai pažeminti įmonės VŠĮ Vargonų paveldo centras veiklą ir įmonės direktoriaus, t. y. mano – doc. dr. Girėno Povilionio veiklą bei mane kaip asmenį, pateikia tikrovės neatitinkančią informaciją.

Pradėsiu nuo to, kad R. Gučas yra konkurencinės įmonės – UAB Vilniaus vargonų dirbtuvė savininkas ir vadovas. Žemiau – R. Gučo straipsnyje pateiktų melagingų faktų pavyzdžiai:

1. R. Gučas nurodo, kad aš, Girėnas Povilionis, dirbau Kultūros paveldo centre (cit. – „Centro direktorius, dirbęs dar ir Kultūros paveldo centre...“, p. 69). Šis R. Gučo teiginys neatitinka tikrovės, nes Kultūros paveldo centre aš dirbu iki šiol, be pertraukos jau dvidešimt metų, nuo 2000-ųjų.

2. R. Gučas nurodo, kad aš, Girėnas Povilionis, esu Kilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos narys (cit. – „kartu yra ir Kilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos narys“, p. 69). Šis R. Gučo teiginys neatitinka tikrovės, nes aš šios Tarybos na-

rys jau nesu daugiau kaip dvejus metus, bet Tarybos nario pareigas ėjau 2012–2018 metais.

3. R. Gučas nurodo, kad aš, Girėnas Povilionis, iki man suteiktos eksperto kategorijos,* nebuvau „pateikęs nė vieno rimto, savarankiškai atlikto restauravimo darbo“ (p. 70), bei kad mano vadovaujama įmonė VŠĮ Vargonų paveldo centras** dešimt metų vykdė „kuklią“ veiklą – „nedidelių renginių, leidinių,*** CD leidybos organizavimas“ (p. 70). Be to, R. Gučas mano vadovaujamos įmonės VŠĮ Var-

* LR Kilnojamųjų kultūros vertybių restauratorių atestavimo komisija man, Girėnui Povilioniui, vargonų restauratoriaus eksperto kvalifikacinę kategoriją suteikė 2016 m. gruodį, LR Kultūros ministro įsakymas pasirašytas 2016-12-07.

** VŠĮ Vargonų paveldo centras įkurta 2007 m. lapkritį.

*** Reikėtų pasakyti, kad tarp R. Gučo vadinamų „leidinių“ – beveik 400 puslapių mano autorinės mokslinės monografijos „Vėlyvojo baroko vargondirbystės menas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“ leidyba, o taip pat – garbios muzikologės prof. dr. Rūtos Stanevičiūtės, apdovanotos Nacionaline kultūros ir meno premija, kartu su prof. dr. Nicku Zangwillu ir prof. dr. Rima Povilioniene sudaryto mokslo straipsnių rinkinio „Of Essence and Context. Between Music and Philosophy“ parengimo spaudai finansavimo projektas. Beje, pastarąją knygą išleido prestižinė tarptautinė leidykla „Springer International Publishing“.

gonų paveldo centras „pirmuoju rimtu užsakymu“ (p. 70) nurodo 2017 m. pabaigoje pradėtą vykdyti Pivašiūnų bažnyčios vargonų restauravimą. Visi šie R. Gučo teiginiai neatitinka tikrovės.

Žemiau nurodysiu kelis dar iki 2017 m. įgyvendintų darbų pavyzdžius:

- mano vadovaujama VŠĮ Vargonų paveldo centras 2007–2009 m. atliko Kartenos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios vargonų restauravimo darbus (finansavo Kartenos parapija, Kretingos m. savivaldybė, darbus vykdžiau su vargonų meistrais Algiu Stepanausku ir Gintautu Pilipaičiu);

- mano vadovaujama VŠĮ Vargonų paveldo centras buvo pagrindinis vykdytojas 2008 m. rudenį organizuojant Lietuvoje vykusias Europos paveldo dienas „Istoriniai vargonai Lietuvoje“. Renginys truko daugiau kaip mėnesį ir aprėpė kelias dešimtis koncertų, paskaitų bei pažintinių ekskursijų visoje Lietuvoje; dienos buvo rengiamos bendradarbiaujant su LR Kultūros paveldo departamentu (norėjusi retoriškai paklausti – ar tokio masto renginį derėtų vadinti „nedideliu renginiu“?);

- mano vadovaujama VŠĮ Vargonų paveldo centras 2011 m. vykdė Kauno Arkikatedros bazilikos vargonų tyrimų ir restauravimo darbus (I etapas, finansavo Kauno m. savivaldybė, Kauno Arkikatedros bazilikos parapija, LR Kultūros paveldo departamentas, darbus vykdžiau su vargonų meistrais A. Stepanausku ir G. Pilipaičiu);

- 2014 m. aš asmeniškai buvau Linkmenų bažnyčios vargonų restauravimo darbų vadovas;

- 2013–2014 m. aš asmeniškai buvau Akmenės bažnyčios vargonų restauravimo darbų vadovas.

(Tūlas veikiausiai pasakytų – anokie čia savarankiški darbai, juk buvo dirbama su kitais meistrais. Vargonų restauravimas yra kompleksinis procesas, o R. Gučas, patsai būdamas vargonų restauratoriumi, tai puikiai žino iš savo patirties, nes jis niekada nedirbo vienas, bet su meistrų grupe.)

Telšių Šv. Antano Paduviečio katedros vargonai

4. R. Gučas nurodo, kad mano vadovaujamos VŠĮ vykdyti Telšių katedros vargonų restauravimo darbai nėra priduoti (cit. – „Restauravimo tarybai dar ir dabar nepriduoti“, p. 71). Deja, ir šis R. Gučo teiginys neatitinka tikrovės, nes:

- pirma, Darbų perdavimo-priėmimo aktas sudarytas dar 2020 m. balandžio 3 d., Restauravimo taryba Telšių katedros vargonų darbus priėmė 2020 m. spalio 22 ir 29 d.;

- antra, R. Gučas savo tekstą „Kultūros barams“ pateikė 2020 m. lapkričio viduryje*.

R. Gučas neturėtų paneigti, kad Telšių katedros vargonų darbų pridavimo procesą aktyviai stebėjo bei jame dalyvavo. Todėl atmetama bet kokia prielaida, kad R. Gučas apie darbų pridavimą nieko nežinojo.

Įdomu, kodėl R. Gučas savo straipsnyje nenurodo mano vardo ir pavardės, nors visame tekste „strėlės laidomos“ į konkretų asmenį – VŠĮ Vargonų paveldo centras direktorių. Be to, R. Gučas nepateikia nė vie-

* Tai, kad R. Gučas savo tekstą „Kultūros barams“ pateikė 2020 m. lapkričio viduryje, telefonu patvirtino „Kultūros barų“ vyr. redaktorė Laima Kanopkienė, skambinta redakcijos nurodytu tel. Nr. 8 652 32034, 2020 m. gruodžio 2 d., 18 val. 40 min.

no fakto, kuriuo pagrįstų savo abstrakčius teiginius. Pavyzdžiui, jis rašo, kad mano, Girėno Povilionio, „darbų sąrašė, tarsi įrodančiame jo kaip vargonų restauratoriaus nuopelnus, yra daugybė dalykų, kuriuos dabar madinga angliškai vadinti *fake*“ (p. 70), arba – „šimtai tūkstančių jau išleista darbams, kurių daryti visai nereikėjo, kurie paveldui padarė daugiau žalos, negu davė naudos“ (p. 71). Taip veikdamas R. Gučas pažeidžia LR Restauratoriaus etikos kodekso IV straipsnio H punktą:

H. Kito restauratoriaus kvalifikacijos komentavimas. Restauratoriui neetiška nepalankiai atsiliiepti apie kito restauratoriaus kvalifikaciją ir jo veiklą. Reikšdamas nuomonę apie kolegą laisva valia ar kam nors pageidaujant (ypač nespecialistų tarpe), restauratorius privalo visada sąmoningai įvertinti galimo šmeižto blogį ir privalo skrupulingai pagrįsti savo teiginius faktais.

Apgailėtina yra tai, kad R. Gučo straipsnyje siekiama sukompromituoti mūsų šalies institucijas, pavyzdžiui, LR Kilnojamųjų kultūros vertybių restauratorių atestavimo komisijos veiklą. Ši Komisija, R. Gučo teigimu, man 2016 m. pabaigoje suteikė eksperto kategoriją „už nieką“, t. y. aš iki tol nepateikiau nė vieno rimto, savarankiškai atlikto restauravimo darbo.

Regis, sąmoningai siekiama sumenkinti ir LR Kultūros paveldo departamentą. R. Gučo teigimu, VŠĮ Vargonų paveldo centras buvo įkurtas šio departamento „paunksmėje“, „tokiomis VŠĮ aplipusios visos valstybinės įstaigos“ (p. 69). Ką gi, turiu atsakingai pareikšti, kad pelno nesiekianti VŠĮ Vargonų paveldo centras yra privati (išimtinai mano asmeninė) iniciatyva; nė viena su kultūros paveldu siejama valstybinė institucija jos steigimu nebuvo suinteresuota ir jokia forma prie steigimo neprisidėjo.

Tačiau grįžkime prie to, nuo ko pradėjau – R. Gučas yra iki šiol veikiančios įmonės UAB Vilniaus vargonų dirbtuvė savininkas ir vadovas. R. Gučo įmonė užsiima vargonų restauravimu, t. y. ta pačia veikla kaip ir mano vadovaujama VŠĮ. Todėl visa, ką aukščiau aprašiau, mano nuomone, yra nesąžiningos konkurencijos

veika: skelbdamas neteisingą ir nepagrįstą informaciją apie kitą tokios pat veiklos įmonę, R. Gučas pažeidžia LR Konkurencijos įstatymą, nes tokių savo veiksmų pasekoje daro žalą kitam ūkio subjektui (LR Konkurencijos įstatymo 16 straipsnis. Nesąžiningos konkurencijos veiksmų draudimas).

„Kultūros barų“ redakcija savo leidinyje nurodo: „Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę“. Tačiau tai neatleidžia „Kultūros barų“ redakcijos nuo atsakomybės, kurią redakcija įgyja skelbdama melagingus faktus; faktai negali būti prilyginti nuomonei. Be to, „Kultūros barų“ redakcija privalo vadovautis LR Visuomenės informavimo įstatymo 19 straipsniu „Neskelbtina informacija“, kurio 2 punkte nurodoma: „Draudžiama platinti dezinformaciją ir informaciją, šmeižiančią, įžeidžiančią žmogų, žeminančią jo garbę ir orumą“.

Deja, bet „Kultūros barų“ redakcija neižvelgė įžeidimo, žmogaus garbės ir orumo pažeminimo, kai R. Gučas savo straipsnyje mane kaip asmenį palygino su Duningo-Krugerio sindromo ligoniu. Tai akivaizdi vieša patyčia. Tačiau, kaip bebūtų keista, „Kultūros barų“ redakcija tai toleruoja ir, vyr. redaktorės L. Kanopkienės žodžiais, tai vadina „pominiu straipsniu“.

Norėtusi manyti, kad ateityje „Kultūros barų“ redakcija, prieš pavišindama jai pateiktus tekstus, įdės daugiau pastangų įvertindama minimų faktų teisingumą bei objektyviai pasverdamas, kas laikytina polemika, o kas – patyčiomis. ■

Doc. dr. Girėnas Povilionis

VŠĮ Vargonų paveldo centras direktorius
Lietuvos muzikos ir teatro akademijos
Vargonų ir klavesino katedros docentas
Kultūros paveldo centro vyresn.
paminklotvarkininkas
2020 m. gruodžio 8 d., Vilnius

KIMERIKA

Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento rinkimus laimėjo komunistinė Kinija. JAV senatorius Tomas Cottonas radijo laidoje *Brian Kilmeade Show* pabrėžė, kad Kinijos Liaudies Respublikos vadovybė Amerikos korporacijas laiko sau palankiais priedėliais prie ambasadų ir specialiųjų tarnybų. Pasitelkdama amerikietiškas korporacijas, KLR daro įtaką JAV senatui, centrinei administracijai, valstijų gubernatoriams. Cottono manymu, jokie rinkimai JAV, nesvarbu, kokio lygmens, nėra apsaugoti nuo KLR kišimosi.

Beidžinge įsikūrusio Renmino universiteto (tai Kinijos komunistų partijos „kadru kalvė“, kokių šalyje apstu) profesorius, Tarptautinių santykių mokyklos prodekanas Di Dongshengas šiemet lapkričio 28 d. per vieną renginį, kurį transliavo televizija, pasakojo apie Volstritą ir tarptautinę prekybos sistemą. Jo kalba buvo skubiai ištrinta iš Kinijos socialinių tinklų. Tuo paslaugiai pasirūpino ir vakarietiški atitikmenys, apkaltinę, neva platinamos „nepagrįstos“ ir „nepatikrintos“ žinios. Kokia šio erzelio priežastis? Minėtas Kinijos komunistų partijos ekspertas sveikino „*Jo Bideną rinkimų pergalės proga*“, nes į valdžią sugrįžta „*tradicinis elitas*“. Atvirai pasidžiaugė, kad pagaliau atsikratyta Donaldo Trumpo, kurio Kinijos komunistų partijai nesisekė kontroliuoti, JAV prezidento sukeltas „*prekybinis karas*“ su Kinija pridarė daug rūpesčių komunistinei šalies vadovybei.¹ Profesorius Di nurodė: „*Kodėl Kinija ir JAV paprastai sutardavo dėl įvairių ginčytinų klausimų nuo 1992 iki 2016 metų? Mes viską sutvarkydavome per du mėnesius. Dėl kokios priežasties? Aš ketinu čia išmesti kai ką sprogstamo, – taip buvo tik todėl, kad mes turėjome [savo] žmones pačioje [valdžios] viršūnėje.*“ Neslėpdamas pridūrė: „*Mes turime senus draugus, kurie suka vidinį Amerikos galios ir įtakos ratą.*“ Pasak profesoriaus, Trum-

pas yra nepataisomas, visos viltys dedamos į Bideną ir gerą Kinijos komunistų partijos valią. Ši „gera valia“ jau pasireiškė, pavyzdžiui, į Bideno sūnaus Hunterio fondą pervestos nemenkos pinigų sumos.²

Nenuostabu, kad vakarietiškos socialinės platformos, tarkime, *YouTube*, tokią atvirą profesoriaus kalbą pašalino akimirksniu, kai tik ši buvo įkelta, aptikti ją galima nebent alternatyvioje *Rumble* platformoje.³ Taip įgyvendinama Kimerikos politika – ši neologizmą pasiūlė Niallas Fergusonas ir Moritzas Schularickas, 2006 m. rašydami apie ekonominę dviejų šalių simbiozę (užuomina į mitinę būtybę chimera, nors ir teikianti peno apmąstymams, veikiausiai yra atsitiktinė). Tačiau tokia simbiozė padarė poveikį ne vien ekonomikai – pradedant JAV prekybos su Kinija deficitu, Jungtinių Valstijų nacionalinės skolos akumuliacijai, baigiant milijonų darbo vietų perkėlimu į Kiniją, – bet ir lėmė atitinkamą politinę įtaką. Nūdienos korupcijos skandalai yra tik ledkalnio viršūnė. Pirmiausia, uoliai rūpinantis komunistinės Kinijos poreikiais, nuosekliai klojami Amerikos vasaliteto pamatai.

Bidenas viešame renginyje familiariai pasakoja apie nelegalius savo verslus, teisėsauga apsimeta akla ir kurčia, bet socialinių platformų nenuoramos vis primena ir primena jo prisipažinimą, išdėstytą žurnalistams,⁴ nors *YouTube* jį vis ištrina. Hunterio Bideno nešiojamajame kompiuteryje aptikta daug įdomybių – ir tiesioginiai korupcinių ryšių su Kinija įrodymai, ir nepilnamečių mergaičių pornografiniai vaizdai, tačiau epopėja toli gražu nesibaigia. *Vieningu frontu, pradedant CNN, baigiant The New York Times*, buvo užsipultas leidinys, išdrįšęs pavišinti šią informaciją, kuri išvadinta abejotina ir melaginga, nors *nesivarginta ką nors paneigti*. Kas anksčiau žurnalistams buvo ne šiaip sau dėmesio verta istorija, bet žurnalistinės drąsos, padorumo

ir pareigos reikalas, dabar paverčiama pretekstu skaitme-
ninei banicijai. Periodinį leidinį *The New York Post*, pa-
viešinusį tuos įrodymus, be vargo suspendavo socialinių
platformų cenzorius. Taisyklos, kurioje Bidenas junioras
pamiršo savo nešiojamąjį kompiuterį, meistras, teisėtai
perdavęs radinį Federaliniam tyrimų biurui, buvo pri-
verstas uždaryti savo verslą, išsikraustyti ir net slapstyti
dėl grasinimų susidoroti. Tikėtina, kad tų duomenų kopi-
jas perdavęs *The New York Post* žurnalistams, jis išgelbėjo
savo gyvybę. Kilus viešam skandalui, reikalai pajudėjo –
po mėnesių mėnesius trukusios masinės dezinformavimo
kampanijos, Hunteris Bidenas šių metų gruodžio 10 dieną
pripažino, kad jo atžvilgiu pradėtas tyrimas.⁵ Didžiausias
dėmesys skiriamas jo „verslo“ ryšiams su Kinija. Tačiau iš-
rinktasis prezidentas pareiškė, kad didžiuojasi savo sūnu-
mi ir atsisakė apie jo problemas kalbėti su teisėsauga. Kaip
veikia Kimerikos teisingumas, netrukus įsitikinsime.

Tomis pačiomis dienomis kitame Ramiojo vandenyno
pakrastyje ką tik minėtas Kimerikos „teisingumas“ gari-
niu volu pervaziavo per Honkonge leidžiamą antikomu-
nistinį dienraštį *Apple Daily* – jo savininkas Jimmy's Lai,
turintis ir Jungtinės Karalystės pilietybę, buvo suimtas
2020 m. gruodžio 11 d., apkaltintas pažeidęs naujai pri-
imtą įstatymą dėl „nacionalinio saugumo“. Šis įstatymas,
kaip ir daugybę kitų, kuriuos bruka kinų komunistų parti-
ja, nesilaikydama jokių įsipareigojimų, kuriuos KLR pasi-
rašė, prieš perimdama Honkongo valdymą, yra šurkštus
sutarčių laužymas. Oficialiai buvo sutarta – „viena šalis,
dvi sistemos“, kitaip tariant, Kinijos komunistų partija ne-
turi teisės Honkonge taikyti žemyninės Kinijos įstatymų.
Tačiau ramiausiai juos taiko. Septyniiasdešimt trejų metų
milijardierius, visuomenės veikėjas, pasirodo, yra baisus
nusikaltėlis, nes išdrįso ne tik bendrauti su užsieniečiais,
bet ir prabilo apie žmogaus teisių pažeidimus. Naujasis
įstatymas numato, kad už tokį „prasižengimą“ (t. y. už su-
sitikimą su užsieniečiais ir kalbas apie blogėjančią padėtį,
komunistų vykdomus persekiojimus, susidorojimus) gre-
sia įkalinimas nuo 10 metų iki gyvos galvos.

Šis pranešimas nėra naujiena nei JAV konjunktūrinei,
nei čionykštei Lietuvos melasklaidai, tačiau ji Kinijos ko-
munistinio režimo nusikaltimais nesidomi. Kaip ir begale
kitų temų, pavyzdžiui, neinformuoja, kokios KLR įmonės,

susijusios su komunistiniu režimu ir besąlygiškai paklūs-
tančios *Guoanbu* (paprastiau tariant, saugumiečiams),
kontroliuoja 5G ryšį. Bet kuris, vos apie tai prasižiojęs, žai-
bo greitumu bus užpjudytas klusniais melasklaidos skali-
kais ir sulygintas su žeme kaip „sąmokslų teoretikas“. Dar
bus pasirūpinta išdeginti tokiame „antivakserio“ bei ma-
razmatiko žymę, nors klausta visai ne apie tai, o apie grės-
mę nacionaliniam saugumui, nes ypač svarbus naujosios
kartos judrusis ryšys paliekamas su komunistiniu režimu
susijusiųjų kontrolei. Pakako to, kad Donaldas Trumpas
neleido *Huawei* perimti 5G ryšio paslaugų JAV, nusiste-
bėdamas tuo, kad Jungtinė Karalystė nusprendė įsileisti
Huawei į savo rinką,⁶ iškart pasipylė kaltinimai „rasizmu“.
Faktą, kad naująsias technologijas, perimtas ar tiesiog pa-
vogtas iš Vakarų, KLR naudoja, siekdama įsiskverbti, už-
valdyti, paversti priklausomais juos pačius,⁷ konformisti-
nė žiniasklaida abiejose Atlanto pusėse apdairiai nutyli.
Komunistinė Kinija ne tik griebiasi ekonominio šantažo,
ji nevengia nusikaltimų žmogiškumui. Beidžingo elgesys
vis labiau agresyvėja, geopolitinis apetitas auga, nes nie-
kam tas, pasirodo, nėra svarbu. Apie kairiuosius bendra-
žygius Kinijoje, apmokančius „revoliucinę“ veiklą Vaka-
ruose, šiukštu tarti bent vieną blogą žodį.

2020 m. komunistinės Kinijos specialiosios tarnybos,
pasitelkusios dirbtinio intelekto algoritmus interneto duo-
menims analizuoti, siekė išsiaiškinti amerikiečius, linku-
sius prisijungti prie „antifos“ ir BLM smogikų rengiamų
pogromų. Tokiems potencialiems „aktyvistams“ siunti-
nėjamos instrukcijos, kaip efektyviai kurstyti ir palaiky-
ti maištus, pasitelkiant šiuolaikines medijas. Lygia greta
visokeriopai remiamos ir pamaloninamos JAV kairiosios
organizacijos.

Tokios specialiosios operacijos nėra šių dienų naujiena,
jos vykdomos nuo seno. Komunistinė Kinija, taikydama
iš Vakarų nudaugintas technologijas, pasiekė tokį šnipinė-
jimo lygį ir mastą, apie kokį sovietų KGB galėtų tik pa-
svajoti. Pavyzdžiui, 2003 metais kinai pradėjo operaciją
„Titano lietus“, kuri su kaupu atsipirko, todėl, remiantis
įvairiais duomenimis, buvo tęsiama iki 2007 metų.⁸ Įsi-
laužta į įvairių JAV valstybės institucijų, tarp jų ir atsa-
kingų už šalies saugumą, informacinius tinklus, pagrobta
daug reikšmingos informacijos. O per kibernetines atakas

2013 m. Kinijos specialiosios tarnybos užvaldė asmenines 21 milijono JAV valstybės tarnautojų bylas.

Šiomis dienomis vis didesnę atgarsį įgauna JAV Atstovų rūmų nario Erico Swalwello glaudžių santykių su Kinijos šnipe Christine Fang istorija. Neaišku, kiek slapotos informacijos buvo nutekinta Kinijai, ypač kad Swalwellas darbavosi Žvalgybos komitete. Kadangi šis veikėjas yra demokratų partijos narys, JAV Atstovų rūmų pirmininkė Nancy Pelosi mūru stoji ginti bendrapartiečio, pareikšdama, esą šis tyras kaip krištolas, ir eilinį kartą užsipuldama respublikonus. Jokie argumentai, kad kalbama ne apie partinę priklausomybę ar politines antipatijas, bet apie nacionalinį saugumą, neveikia.

Nors kantriai kartojama aksioma, kad žmogėdros niekina nuolaidžiautojus, vis tiek krečiamos tos pačios savižudiškos kvailystės, beje, šiuo atveju adekvatesnė sąvoka būtų išdavystė – Vakarai atidavė Honkongą sudraskyti komunistams. Jimmy'o Lai atvejis yra tik dar vienas iš nusikaltimų, kurie vykdomi kasdien ir nesislapstant. KLR atsiųsti statytiniai masiškai suiminėja, kankina, įkalina žmones vien už tai, kad jie reikalauja laikytis to, ką patys komunistinio režimo vadovai išpareigojo vykdyti – žadėta išsaugoti ypatingą Honkongo statusą, gerbti žodžio laisvę, nepersiekti žiniasklaidos, nevaržyti politinės veiklos, britų sistemos pavyzdžiu leisti, kad veiktų nepriklausomi teismai, garantuoti privačios nuosavybės neliečiamybę. Iš viso to likęs jau tik blankus šešėlis.

Wuhanio virusas paslaugiai išsiveržė pačiu laiku – pandemija tapo puikia priežastimi įvesti ilgalaikį karantiną Honkonge. Pasipylė protestuotojų areštai, iš vietinio parlamento be ceremonijų buvo išstumti opozicionieriai. Beje, iki įvedant karantiną, kone kasdien protestuoti išeidavo milijonas honkongiečių. Jie nepadeginėjo automobilių, neplėšė parduotuvių, nežudė policijos pareigūnų. Bet vis tiek buvo mušami, suiminėjami, kankinami, žeminami. Šiandien persekiojimai įgauna vis didesnę mastą, o tolerancijos adeptai nuo San Francisko, Sietlo iki Helsinkio ir Vilniaus, drąsiai besistumdantys prie JAV ambasados, bijo net žvilgtelėti Kinijos ambasados pusėn.

Didžiojo Xi vadovaujama partija, pasveikinusi Jo Bidoną su pergale, pagrūmojusi „nepolitizuoti koronaviruso klausimą“ ir pasidžiaugusi, kad ketinama grįžti prie „įprastinių

abipusiai naudingų tarpusavio santykių su JAV“, jau atvirai grasina karine jėga ne tik Taiwanui, bet ir Australijai.

Tai netrukdo vadinamiesiems „taikiems protestuotojams“ bastytis po JAV miestus, mosikuojant kairuoliška simbolika, beje, ir komunistinės Kinijos vėliavomis. Jie degina savo šalių, kaip antai JAV ir Jungtinės Karalystės vėliavas, skanduodami sakralųjį šūkį „Mirtis Amerikai“. Plečiama vadinamoji Portlando „autonominė zona“, ten jau sukauptas solidus ginklų arsenalas – rengiamasi „revoliucinei akcijai“, o demokratų partijos atstovai, valdantys miestą, vis labiau karmo policijos finansavimą ir draudžia imtis griežtų veiksmų prieš „taikius protestuotojus“. Los Andželo apygardos įgaliotinis George'as Gascónas, sekdamas „kairiaisiais idealais“, ėmė net persekioti policininkus, pavyzdžiui, dėl ginklo panaudojimo savigynos tikslais tarnybos metu. Be to, ketina iš kalėjimų paleisti nusikaltėlius, tarp jų ir itin pavojingus; nebataikyti įkalinimo bausmės gautų nariams už nusikalstamas veikas, naudojant šaunamuosius ginklus; o mirties bausmę, taikomą už ypač sunkius nusikaltimus, pavadino „rasistine“.⁹ Kairysis JAV aktyvas nekantrauja skelbti „*didžiąją kapitalizmo perkrovą*“, nuosekliai likviduojančią asmenines laisves ir respubliką, aišku, su pačiais respublikonais.

Hilaire'as Bellocas jau kadaise įrodė: „*Laisvė turi tik vieną alternatyvą – jos gali nebūti. Arba žmogus yra laisvas savo noru imtis ar nesiimti darbo, arba valstybė teisinėmis priemonėmis verčia jį dirbti. Pirmuoju atveju jis yra laisvas asmuo, antruoju – vergas. Taigi laisvės atžvilgiu neturime galimybės rinktis iš daugybės sprendimų, galima tik pakeisti laisvę vergove. Toks sprendimas – atviras, skubus ir sąmoningas vergovės atkūrimas – tikrai išspręstų daug kapitalizmo sukeltų problemų. Veiksmingais reglamentais jis garantuotų vargšams šiekį tokių pragyvenimų ir saugumą. [...] Žmonės, manantys, kad kolektyvizmas arba socializmas taps vaistu nuo kapitalizmo blogybių, deja, priartina ne kolektyvistinę, o vergovinę valstybę. [...] Aišku, vergovinė valstybė jiems nėra savaiminis tikslas, greičiau pakenčiama kolektyvistinės valstybės idealo alternatyva. Palankiai žiūrėdami į šią alternatyvą, jie visiškai pasirenę ją priimti. [...] Kiekvienas toks „socialistas“ prisideda prie vergovinės valstybės atkūrimo, tačiau daro tai toli gražu ne per apsirikimą. Jis*

yra jos autorius. Jis džiaugiasi jos atsiradimu. Jis numato savo įtaką jos ateičiai.“¹⁰

JAV susiklosčiusią padėtį nemaža istebliškumo dalis laiko puikia galimybe imtis radikalių permainų, po kurių Amerika neatpažįstamai pasikeistų. Žinoma, klausimas, kodėl socializmas, iki šiol niekur ir niekada sėkmingai neveikęs, dabar ūmai pradės funkcionuoti stulbinamai gerai ir teisingai, nekeliamas.¹¹

Socialistinės „utopijos“ jau keturis tūkstančius metų visur baigiasi vienodai blogai. Vieni pirmųjų savo kailiu tą patyrė šumerai Tarpupyje per „socialistinį eksperimentą“, kaip dabar pareikštų dažnas kairuolis politrukas, dirbantis žurnalistu. Suklijuotos molinių lentelių duženos ir kiti tokie archeologinių kasinėjimų radiniai pateikia vaizdus, analogiškus tam, kas vyko Sovietų Sąjungoje ar tebevyksta Venesueloje. Ekonomika visiškai pajungiamą valstybei, centralizuojamas darbo užduočių ir maisto racionų pasiskirstymas, įvedama totalinė visa ko apskaita ir kontrolė. Nevaržoma biurokratijos visagalybė ir stulbinamų užmojų korupcija pramaišiu su nekompetencija garantavo sistemos degradaciją, galiausiai lėmė neišvengiamą valstybės ar net ištisos civilizacijos vidinį kolapsą, susidūrus su bent kiek rimtesniais iššūkiais.

Sovietų Sąjunga ilgus dešimtmečius nesivaržė (turbūt nesivaržo ir dabar) taikyti plačių užmojų ardomosios ir dezinformacinės veiklos JAV teritorijoje: „nuo Šaltojo karo laikų tebeveikianti KGB dezinformacijos mašina, daugiau kaip keturiasdešimt metų vykdė antiamerikietiškas operacijas, skirtas Kremliaus „didžiausiam priešui“ diskredituoti.“¹² Kad ši sistema neišnyko, rodo tų pačių leidinių tos pačios antraštės, ta pati profesūra, užimanti nepajudinamas pozicijas universitetuose, tie patys „naudingi idiotai“, priklausantys politinėms partijoms... Ši sistema, veikianti nuo pat pirmųjų bolševikinio perversmo dienų, palaipsniui vis plečiama, ir ne vien žmonai rydai apdainavo neprilygstamą jos efektyvumą. Teisybės dėlei derėtų pridurti, kad sovietai, nors nėrėsi iš kailio, stengdamiesi prasiskverbti ir užvaldyti JAV politinį, ekonominį, akademinį, kultūrinį, net kasdieninį gyvenimą, vis dėlto nesugebėjo sukurti ko nors panašaus į Kimeriką...

JAV užsitęsęs ginčams, palaipsniui peraugantiems į gilejančią nesantaiką, neramumus, net riaušes, kai lieka vis

mažiau galimybių pasiekti tarpusavio sutarimą, dūmų bei pelenų fone vis labiau ryškėja Kinijos kolosas. Trumpas ir jo šalininkai tapo netikėtumo faktoriumi (tai toks reiškinys, kurio neįmanoma numatyti, dar vadinamas „juodąja gulbe“, angl. *black swan*), sujaukusių ilgai planuotą ir gerai parengtą „didžiosios transformacijos“ procedūrą. Daryta viskas, kad šis kliuvinyt būtų pašalintas, siekiant grįžti prie įprastinės bendrų Kimerikos reikalų rutinos. Beje, JAV valdžios institucijų ir teismų sprendimus, neva skirtus bendram labui ir santarvei, komunistinė Kinija suprato kaip nuolankumo ir pasidavimo jos įtakai signalus. ■

¹ Frank Chung. Chinese professor boasts about Beijing's influence in 'America's core inner circle', hails Biden victory. *News.com.au*, December 10, 2020. <https://www.news.com.au/world/north-america/us-politics/chinese-professor-boasts-about-beijings-influence-in-americas-core-inner-circle-hails-biden-victory/news-story/8627da8b369ffc569791393649e0df2e>

² Išverstą į anglų kalbą viešą pasisakymą galima rasti internete: <https://www.jenniferzengblog.com/home/opening-up-financial-sector-as-goodwill-to-biden-as-we-cant-fix-trump-via-wall-street>

³ <https://rumble.com/vbojf1-cp-expert-opening-up-financial-sector-as-goodwill-to-biden-as-we-cant-fix-t.html>

⁴ https://www.youtube.com/watch?v=rnlPw_Who7E&feature=emb_logo

⁵ Evan Perez, Pamela Brown. Federal criminal investigation into Hunter Biden focuses on his business dealings in China, *CNN*, December 10, 2020. <https://edition.cnn.com/2020/12/09/politics/hunter-biden-tax-investigation/index.html>

⁶ Ken Dilanian. Does China's Huawei really pose a threat to national security? *NBC News*, January 28, 2020. <https://www.nbcnews.com/politics/national-security/does-china-s-huawei-really-pose-threat-national-security-n1124746>

⁷ Kadri Kaska, Henrik Beckvard and Tomáš Minárik. Huawei, 5G and China as a Security Threat. *NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence*, Tallinn, 2019, 26 p. Taip pat galima rasti internete: <https://ccdcoe.org/uploads/2019/03/CCDCOE-Huawei-2019-03-28-FINAL.pdf>

⁸ <https://www.cfr.org/cyber-operations/titan-rain>

⁹ Eric Leonard. Newly Elected Los Angeles County District Attorney Explains Plans for Justice Reform. *NBC Los Angeles*, December 8, 2020. <https://www.nbclosangeles.com/investigations/newly-elected-los-angeles-county-district-attorney-justice-reform-george-gascon/2479104/>

Brakkton Booker. George Gascón Implements Sweeping Changes To Los Angeles District Attorney's Office. *NPR*, December 8, 2020. <https://www.npr.org/2020/12/08/944396495/george-gascon-implements-sweeping-changes-to-los-angeles-district-attorneys-offi?t=1607819017746>

¹⁰ Hilaire Belloc. Vergovinė valstybė. Vilnius: *Margi raštai*, 2010, p. 96, 110–116.

¹¹ Dinesh D'Souza. United States of Socialism. *All Points Books*, 2020, 304 p.

¹² Ion Mihai Pacepa. Dezinformacija. Vilnius: *Briedis*, 2018, p. 326.

Raminta JURĖNAITĖ

AUTENTIŠKAS PROTESTO LIUDIJIMAS

Svarbiausias dailės gyvenimo įvykis 2020-aisiais, mano įsitikinimu, buvo Radvilų rūmuose atidaryta paroda „Protesto menas: sovietmečio nepaklusnieji“ iš Vladimiro Tarasovo kolekcijos, padovanotos Lietuvos nacionaliniam dailės muziejui.

Dovana dosni, nes kolekcijoje yra daug įžymių Maskvos konceptualistų kūrinių, kuriuos norėtų turėti didžiausi pasaulio muziejai. Juo labiau kad šio periodo tokių didelių, ypač teminių, konvoliutų, kurie priklauso šiai kolekcijai, net nėra rinkoje.

Tarasovas rašo: „*Mano kolekcijos pradžia – praėjusio šimtmečio septintas dešimtmetis. Net nežinau, ar tai galima pavadinti kolekcija, ar geriau tiktų žodis rinkinys. Pažįstu kiekvieną iš šių dailininkų, beveik visi jie – mano labai artimi bičiuliai. Didžiąją dalį savo laisvo laiko praleidau jų studijose. Draugystė su dailininkais rėmėsi kūrybiniu bendradarbiavimu ir bendrais muzikos, meno ir literatūros pomėgiais, todėl buvome laimingi dovanodami vienas kitam geriausia, ką turėjome.*“¹

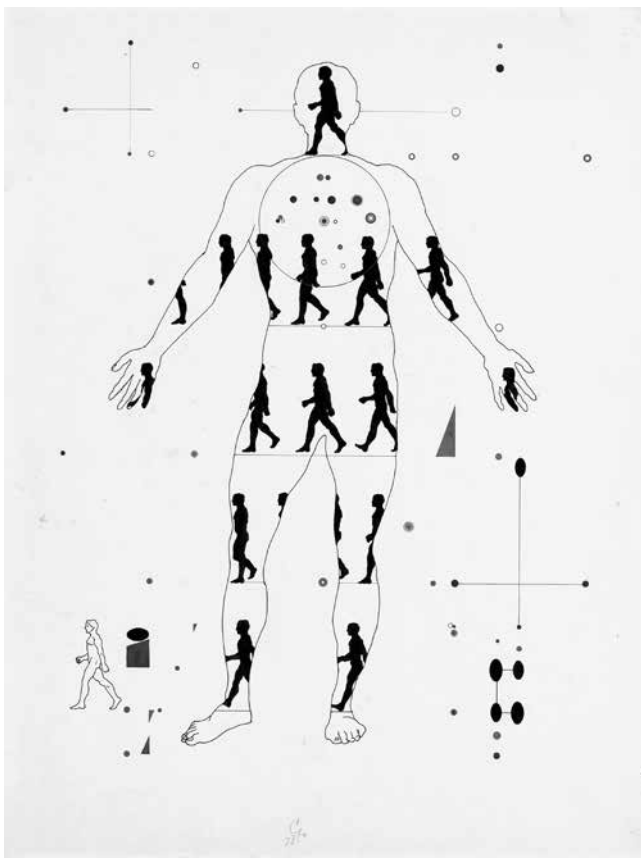
Muziejui padovanoti 487 kūriniai, sukurti 115 autorių iš 17 šalių. Didžiausią ir vertingiausią dalį sudaro Rusijos, Lietuvos ir Estijos nonkonformistų kūryba – tokio pobūdžio ir apimtys rinkinys iki šiol buvo tik Jane Voorhees Zimmerli muziejuje Rutgerso universitete Naujajame Džersyje (JAV).

Tarasovo kolekcijos branduolys – pasaulinio garso menininko Iljos Kabakovo, su kuriuo džiazo muzikantą siejo artima bičiulystė ir bendradar-

biavimas, 173 kūriniai. Sukaupta nemažai ir kitų Maskvos konceptualistų kūrinių. Bent po vieną, o dažniausiai po kelis ar net keliolika darbų yra padovanoję Eduardas Štenbergas, Viktoras Pivovarovas, Vladimiras Jankilevskis, Jurijus Sobolevas, Erikas Bulatovas, Ivanas Čiuikovas, Igoris ir Svetlana Kopystianskiai, Dmitrijus Prigovas, Eduardas Gorochovskis, Olegas Vasiljevas, Jevgenijus Čubarovas, Levas Nussbergas, Komaras ir Melamidas, Pavelas Peperšteinas, Igoris Makarevičius, Jelena Jelagina ir kiti. Maskviečių nonkonformistų rinkinį papildė kiek mažiau Leningrado (Peterburgo), Talino ir Vilniaus nepriklausomų menininkų kūriniai.

Taip išsamiai sovietmečio neoficialusis menas iki šiol buvo pristatomas tik Valstybiniame šiuolaikinio meno centre Maskvoje ir Rusų muziejuje Peterburge.

Tarasovo kolekcija svarbi ir kaip autentiškas liudijimas apie tokių menininkų tarpusavio ryšius. Tai tarsi „laiko mašina“, nukelianti į vis labiau tolstančią praeitį su gyvybinga neoficialaus meno scena – veiklos variklis čia buvo drąsa, smalsumas, humoro jausmas ir pasitikėjimas vienas kitu. Pasak Jekaterinos Degotj, šios elitinių menininkų grupės veikė kaip mikrobendruomenės, tarsi riterių ordinas ar masonų ložė – artimai bendravo, vieni kitų kūrinius nuolatos aptarinėdavo: „*Vietoj standartinės XX a. meno rodymo logikos Maskvos konceptualizmas rėmėsi pokalbių logika.*“² Anot menotyrininkės, tai ir šiandien sukelia specifinių eksponavimo sunkumų,

Jurij SOBOLEV. Iš ciklo „Kelias“. 1978. Popierius, tušas, guašas. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus Skaitmenino Mindaugas Česlikauskas

kuriuos lemia pati tų kūrinių prigimtis: „Pirmiausia, menininkams sunku pasiduoti meninės sistemos kontrolei, nes jie save realizavo už šios sistemos ribų... Antra, patys kūriniai problemiški rodymui. Tarp kitko, kuo mažiau jie pataikauja inicijuotiems žiūrovų įpročiams, tuo labiau juos vertina pati bendrija.“³

Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus direktorius Arūnas Gelūnas ėmėsi itin sudėtingos užduoties – iš tokios tradicijų, temų, kodų, stilių ir technikų įvairovės, iš didelių ir mažų kūrinių gausos sudaryti patrauklią ekspoziciją. Kuratorius taikliai apibūdino nonkonformistų laikyseną: „Čia pat, sovietinių ideologų pašonėje, buvo formuojamas galingas sprogstamasis įtaisas – kapsulėje sutelktas koncentruotas antisovietinio meno turinys.“⁴

Todėl ir pirmąją parodą iš Tarasovo kolekcijos jis pavadino „Protesto menas: sovietmečio nepaklusnietis“. Ekspozicijoje pavyko informatyvumą suderinti su idėine to meto atmosfera, perteikti nuotaikas ir nuojautas. Tam tikslui sėkmingai pritaikyta atvira struktūra – to paties autoriaus kūriniai gali būti priskiriami skirtingoms tendencijoms, rodomi skirtingose salėse. Realizuoti šį sumanymą kuratoriui padėjo ekspozicijos architektai Petras Išora ir Ona Lazuraitytė.

Pagal pasirinktą protesto išraišką eksponatai suskirstyti į tris dalis. Pirmoji ir pati didžiausia – „Maskvos konceptualistai: idėja ir pakeistu naratyvu išreikštas protestas“. Maskvos konceptualizmo ištakomis laikomas „siurrealistų klubas“ – menininkai telkėsi apie leidyklą *Novosti*, kurios vyriausiuoju dailininku nuo 1959 m. dirbo Jurijus Sobolevas. Jis ir Ūlo Soosteris tapo šios grupės lyderiais. Siurrealistų klubui priklausė Ilja Kabakovas ir Vladimiras Pivovarovas, telkėsi menininkai, domėjėsi mokslu ir siekė novatoriškai iliustruoti šios tematikos literatūrą. Pasak Darjos Mille, „paveikslai keldavo naujas, netikėtas asociacijas, metaforiškai supažindindami žiūrovus su besikeičiančiu pasauliu, kuris tampa vis sudėtingesnis... Menininko-pranašo vaidmuo papildė žurnio-mokslininko vaidmenį.“⁵

Iš dailininkų, bendradarbiavusių su leidykla *Novosti*, siurrealistinę liniją nuosekliausiai plėtojo Vladimiras Jankilevskis (1938–2018), sakydavęs, kad piešia užmerktomis akimis, t. y. vaizduoja „vidinį matymą žvilgsniu, nukreiptu į vidų“.⁶ Jankilevskis siekė perteikti universalumą, kurdamas koduotas schemas, paremtas mokslo formulėmis, grafikais, brėžiniais ir biomorfiniais elementais.

Ankstyvojoje Iljos Kabakovo, Vladimiro Pivovaro kūryboje irgi esama siurrealistinių vaizdinių. Dorotėja Bienert, rašydama apie Pivovaro kūrybą, išryškina bruožus, giminiškus siurrealizmui: „Kai kurie paveikslai pasakoja apie kasdieninius įvykius, figūros sudėliojamos iš amorfinių, daiktiškų ir geometrinių elementų – tai drąsus neoprimityvizmo, geometrinės abstrakcijos ir imitacijų derinys, primenantis vėlyvąją Malevičiaus tapybą.“⁷

8-ojo dešimtmečio pradžioje Maskvos nonkonformistinis menas gerokai pasikeitė. Anot kritiko Viktoro Misiano, „*naujasis susidomėjimas socialine tematika buvo įkūnytas jau ne deskriptyvaus realizmo kalba, o per socialinę refleksiją. Programiniu terminu šalia socialinio meno formulės Soc-Art tapo konceptualizmas. Tačiau Sovietų Sąjungos konceptualistams, skirtingai nuo jų kolegų Vakaruose, rūpėjo ne tiek vidinė meno struktūros kalba, kiek pragmatinis sluoksnis, t. y. jos funkcijos konkrečiame visuomeniniame kontekste.*“⁸

Pats šiandien prigijęs terminas atsirado, kai Borisas Groysas 1979 m. paskelbė straipsnį „Maskvos romantinis konceptualizmas“. Susipažinęs su neoficialaus meno kūrėjais, bandydamas apibūdinti naujojo meno savitumą, kalbėjo apie emocijas, lyrizmą ir romantizmą, tvirtindamas, kad „*menas Rusijoje – tai magija*“.⁹ „*Išskirtinis rusų naujosios meno krypties, vadinamos Maskvos konceptualizmu, bruožas yra visų pirma tekstų, lydinčių kiekvieną meninę akciją ar kiekvieną meno kūrinių, gausa. Dažnai patys objektai pranyksta jiems skirtų komentary masėje.*“¹⁰ Išsamų ir taiklų apibūdinimą pasiūlė vienas iš konceptualistų Vadimas Zacharovas: „*Tai menininkai, kurie išsiskiria veiklos daugiaplaniskumu – dailė, literatūra, poezija, žurnalistika, performansai, leidyba, archyvavimas; kritiška distancija su savo kūryba ir pozicija kultūroje, juokas kaip kūrybos ir bet kurios koncepcijos pagrindas, nepaliaujama dinamika, ieškant naujovių; privalomas antrasis planas kaip nežinomybės, to, kas nelogiška ir nepaaiškinama, išraiška.*“¹¹

Maskvos konceptualizmas pirmiausia siejamas su Ilja Kabakovu (g. 1933), apie kurį susitelkė bendraminčiai, tarp jų Viktoras Pivovarovas, Erikas Bulatovas, Olegas Vasiljevas, Ivanas Čiukovas. Vienas ryškiausių savitumų buvo pasakojamasis kūrinių pobūdis. Į paveikslus integruojami poetiniai tekstai, literatūriniai komentarai, trumpos istorijos. Knygų iliustravimo patirties turėję Kabakovas ir Pivovarovas „išrado“ albumo žanrą. Paveikslams ir komentarams tokiuose albumuose skiriamas vienodai svar-

bus vaidmuo. Pasakojimo gija plėtojama, kuriant personažus. Kabakovas parašė net esė su konkrečiomis nuorodomis, skirtą tokių albumų demonstravimui. Pradedama nuo pagrindinio personažo pasisakymo, po to seka piešiniai, o pasakojamas istorijas interpretuoja racionalūs, mistifikuojantys, emocionalūs herojai. Dėmesys sutelkiamas į mažo žmogaus banalią kasdienybę komunaliniame bute, virtuvėje, turguje ar menininkų dirbtuvėse. Kabakovas teigė: „*Kalbama ne apie herojus, bet apie „mažus žmones“, kokius pažįstame iš Gogolio, Čechovo, kitų rusų rašytojų kūrinių, ne apie literatūrines figūras, bet apie gyvus žmones čia ir dabar.*“¹² Iš pirmo žvilgsnio tai realistinės istorijos, bet atidžiau pažvelgus, už jų slepiasi visai kitokie diskursai. Milena Slavicka rašo, kad jau anksčiau buvo pastebėtas rusų meno nepasitikėjimas realybe, todėl jam svarbi antrinės realybės idėja. Maskvos konceptualistai viena iš svarbiausių temų, interpretuojančių realybę, laikė skrydį, nutolimą ir išnykimą.¹³ Šios temos tapo leitmotyvu ir Kabakovo albumuose, pavadintuose „Dešimt personažų“. Du iš jų priklauso Tarasovo kolekcijai.

Albumo „Išskridęs Komarovas“ (1973–1981), eksponuojamo pirmojoje salėje, herojus, stoviniuodamas balkone, vieną dieną pastebi, kad žmonės skrenda. Skrisdami jie darosi vis labiau permatomi, kol visai išnyksta danguje. O albumas „Spintoje sėdintis Primakovas“ parodo, kaip išnyksta ne tik pats sėdėtojas, bet ir jo spinta, kambarys, net gatvė ir laukai. Galiausiai lieka tik baltas lapas, įrėmintas tušo linija. Kabakovas rašė: „*Mano kūryba priminė lėktuvų dispečerio, priimančio radarų signalus, darbą. Kai tik aš popieriuje pažymėdavau signalą, pasijusdavau visiškai laimingas. Šie signalai ėjo iš toumos ir iš mano gelmės, išorinių dalykų aš neskoriau nuo vidinių.*“¹⁴

Pivovarovo albume „Kabakovas ir Pivovarovas“ (1982) yra toks dviejų menininkų bičiulių dialogas: „*Kabakov: Žinai, aš dabar drebu iš baimės. Man atrodo, mes padarėm klaidą. Klaidą, kurios negalima atitaistyti. Mums negalima skristi. Pivovarovas: Tu manai, mes padarėm ką nors draudžiama, neleistina, kažką tokio kaip bandymas įsiskverbti į paslap-*

tį. Kabakov: Taip, iš tikrųjų, mes norim pasižiūrėti į sritį, kuri mums uždrausta. Pažvelgti už mirties, už dangaus, už popieriaus baltumos.“¹⁵

Buities košmaras komunaliniam bute su bendra virtuve yra dažna Kabakovo tekstų, paveikslų ir instaliacijų tema, tačiau bene iškalbingiausiai ją išreiškė 1970–1980 m. kurti paveikslai-stendai. Juose, pasak autoriaus, utopinius įsakmius plakatų šūkius pakeičia realybės faktai.¹⁶ Viena spalva nutapytos drobės centre Kabakovas nupiešia arba pritvirtina realų objektą – tai gali būti musė, pagalys, kamuo-lys ar „tarka“, o kampuose užrašo dialogą tarp fiktyvių veikėjų apie tuos daiktus. Taip šios parodos paveiksle su kočėlu Irina Ivanovna Melčuga klausia: „Ar muši mėsa?“, o Galina Borisovna Savčenko jai atsako: „Pirma šiek tiek pašluosiu.“ Sukuriama absurdiška, bet kartu tikroviška situacija. Tokią pat funkciją turi ir murzinai žalias paveikslo fonas – tokia spalva buvo dažomos bendro naudojimo patalpos gyvenamuosiuose namuose ir tokiose įstaigose kaip namų valdyba.

Pasak Kabakovo, 1985 m. visi pajuto, kad baigiasi svarbus „sovietinės istorijos etapas“, atrodo svarbu visą sovietmetį apmąstyti nuo pradžios iki galo, aprašyti, „įamžinti“, nes niekas panašaus žmonijos istorijoje nebesitikėtoms. Emigracijoje jis kūrė didelio formato instaliacijas, kurias vadino „totalinėmis“: „pagrindinis tikslas yra restauruoti, generuoti ar sukurti specifinę kiekvienos vietos nuotaiką.“¹⁷ Tokios vietos pavyzdys buvo ir Kabakovo kartu su Tarasovu 1993 m. sumanytas „Raudonas paviljonas“ Venecijos bienalei. Vilniuje eksponuojami šios instaliacijos eskizai. Rusijos paviljonas *Giardini* soduose buvo dar nebaigtas rekonstruoti, menininkai savo instaliaciją šmaikščiai įkurdino tiesiog paviljono kieme, virtusiam statybvieta. Iš valdžios atributika dekoruotos medinės pašiūrės griaudėjo liaudies ūkio pasiekimų parodų, šventinių eitynių šūkiai ir muzika. Margarita Tupicina rašė: „Kabakovo „Raudonas paviljonas“ – kreivas (sovietinio stiliaus) statinys, apraizgytas garsiakalbiais, skleidžiančiais muziką ir lozungus, – metaforiškai įkūnijo galutinį

propagandinės mašinos išsekimą.“¹⁸

Erikas Bulatovas (g. 1933) motyvų kūrybai kaip ir Kabakovas ieškojo sovietinėje kasdienybėje. Tačiau jį labiau domino ne mažo žmogaus rūpesčiai, bet ideologinė valdžios propaganda. Monumentalaus formato, plakatiško pobūdžio drobėms jis taikė ne dailės, o retušuotų fotoatvirukų plastinę kalbą. Bulatovo paveiksluose skrydžio ilgesį simbolizuoja dangus, bet jis „okupuotas“, suraižytas šūkais, užrašytais transparantų šriftu, užgriozdintas emblemomis. Tokius piešinius (gal eskizus) matome ir šioje ekspozicijoje. Visų pirma tai garsios drobės „Gyvenu – matau“ variantas, sukurtas spalvotais pieštukais.

Maskvietis Ivanas Čiuikovas (g. 1935) sako, kad tik 7-ojo dešimtmečio pabaigoje, kai susipažino su Pivovarovu, Sobolevu, Neizvestnu, Jankilevskiu, Kabakovu, Soosteriu pasijuto esąs ne vienišas ir šis bendrumo jausmas jam buvo labai svarbus. Iš visų šio būrio menininkų Čiuikovo paveikslai, asambli-žai spalvų ryškumu, dekoratyvumu yra artimiausi popmenui, bet ir jo išeities taškas conceptualus. Čiuikovas rašo: „*Mane domina konfliktai, susidūrimas, vaidmenų pasikeitimas tarp realybės ir fikcijos, santykis tarp tikrovės ir iliuzijų, turiu omenyje ir skirtingas vaizdavimo sistemas. Iš esmės tai kalbos problemos, mūsų atveju jos vizualinės. Pasaulis egzistuoja tik kalboje, keisdami ją keičiame ir pasaulį.*“

Šiai conceptualistų kartai priklausė ir Eduardas Goročovskis (1929). Parodos lenkytojų dėmesį, be abejo, patrauks šilkografijos technika sukurtas jo paveikslas „Vakarienė“ – jauki scena, kaip du bičiuliai Tarasovas su Kabakovu bendrauja užstalėje.

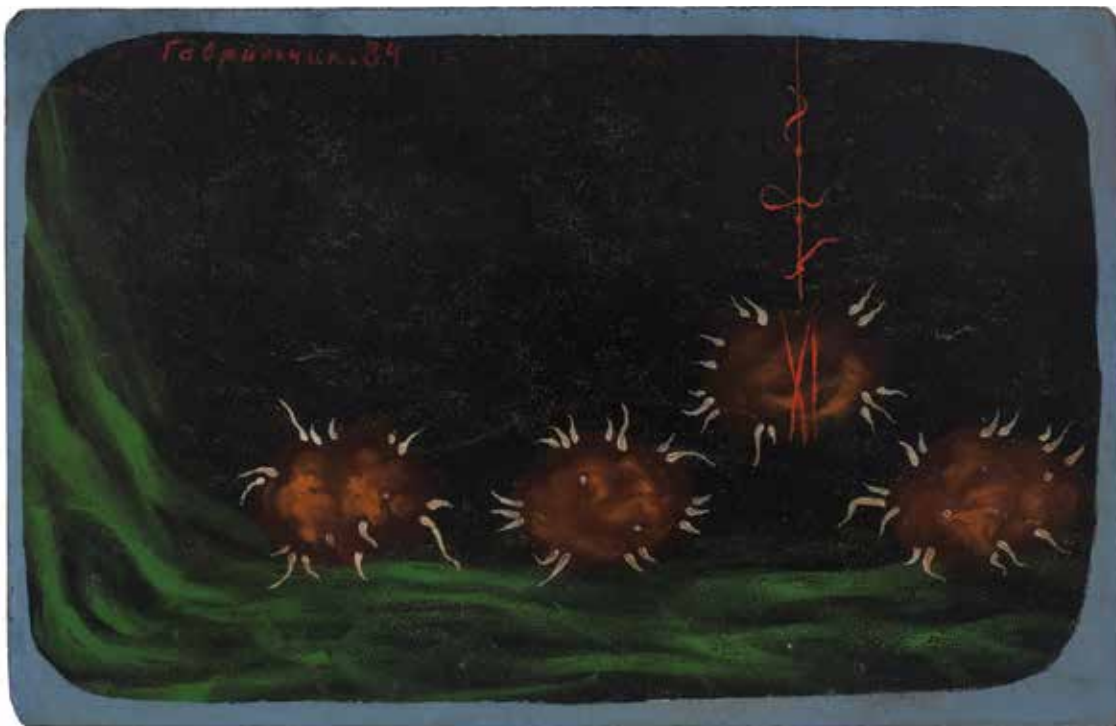
Jaunoji karta 8-uju ir 9-uju dešimtmečiais conceptualųjį meną plėtojo kartu su vyresniais kolegomis, bet jos išeities taškas buvo ne kasdieninė partitė, o labiau abstrahuoti socialiniai, kultūriniai, ideologiniai santykiai. Pagrindinė meninė strategija jie pasirinko ironišką žaidybinių manipuliaciją vaizdais ir tekstais.

Komaras (g. 1943) ir Melamidas (g. 1945), kuriantys kartu nuo pat studijų Stroganovo meno mokyklo-

Ivan ČIUIKOV
 Kelio ženklas. 1972
 Medienos plaušų
 plokštė,
 mišri technika
 Lietuvos
 nacionalinis
 dailės muziejus

Vladlen GAVRILČIK
 Kilogramas bulvių
 1984
 Kartonas, aliejus
 Lietuvos
 nacionalinis
 dailės muziejus

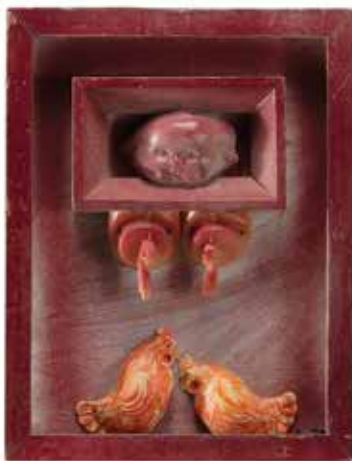

Eduard GOROCHOVSKIJ. Vakarienė. 1986. Drobė, aliejus, šilkografija. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Parodos „Protesto menas: sovietmečio nepaklusnieji“ ekspozicijos fragmentas Ugniaus Gelgudos nuotrauka

Valentinas ANTANAVIČIUS. Taikos sargyboje. 1984–1985. Kartonas, mišri technika. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Antano Lukšėno nuotraukos

je, 1972 m. pradėjo naują kryptį, alternatyvią popartui, pavadintą Soc-Art. Anot Andrejaus Jerofejevo, ši karta nuo ankstesnės skyrėsi tuo, kad nenorėjo būti pogrindyje. Komaras ir Melamidas savo 1972 metų manifeste ironiškai pasiskelbė „*avangardo anūkais*“ ir „*socrealizmo sūnumis*“, sovietinę ikonografiją pasitelkdami aštriai politinei satyrai sukurti. „*Jie plėtoja naują distancijavimosi būdą, žaidžia su menininko figūra, trečiuoju asmeniu, vaidinančiu idiotą ir nevykėlį, kuris ironiškai parodijuoja meną, nei oficialiai, nei neoficialiai prie jo neprisidėdamas.*“¹⁹ Ši mintis puikiai tiktų ir naujam, specialiai šia proga sukurtam ir padovanotam Komaro ir Melamido kūriniiui – diaprojekcijai „Lik saugus“, pasitinkančiai parodos Radvilų rūmuose lankytojus. Michelangelo Siksto koplyčios freskos atletui ant veido „užrišta“ medicininė kaukė – bejėgiškai tragikomiškas gestas.

Soc-Art dvasia kūrė ne tik gausus būrys jaunų Komaro ir Melamido mokinių, bet ir vyresnės kartos Maskvos conceptualistai. Būtent toks pavyzdys yra šios parodos plakate reprodukuota Leonido Sokovo (g. 1941) skulptūra „Mauzoliejus“. „*Labiausiai žinomas (nors ir ne vienintelis) Soc-Art judėjimo skulptorius Sokovas atskleidžia folklorinių ir ideologinių mitų kūrimo esminį panašumą, tai galima pavadinti „ritualiniu išjuokimu“. Sokovas senus mitus supriešino su naujais, kurdamas naujo tipo folklorą, kurį galima pavadinti „politine pasaka.*“²⁰ Emigravęs į Niujorką, Sokovas plėtojo sovietinių vadų temą, kurdamas skulptūrinius apokrifus. Kompozicijoje „Leninas ir Giacometis“ (1987) socrealistine maniera sukurta Lenino statula tiesia ranką moderniai Giacometi'o skulptūrai. Skulptūroje „Mauzoliejus“, sukurtoje 1997 m., Sokovas pasirenka lakoniškesnę, bet ne mažiau iškalbingą kulto dekonstrukciją – iš ketaus išlietas mažytis Lenino mauzoliejaus modelis pakeitęs formą ir spalvą. Dabar tai juodas bokštas, ant kurio sienų vado vardas negrabiai užterliotas raudonais dažais.

Pamfletinė Soc-Art satyra, aproprijuojanti socrealizmo ikonografiją ir stilių, – ne vienintelė Maskvos jaunosios kartos conceptualistų strategija. 1975 m. įsikūrusios performansų grupės Kolek-

tyvnyje *deistvija* ir vėlesnės *Medicinskaja germenautika* (1987) nariams, tarkime, Igoriui ir Svetlanai Kopystianskiams, sociopolitiniai suvaržymai, be abejo, svarbūs, tačiau tiesioginių politinių užuominų vengiama. Jų performansų, piešinių, fotografijų, instaliacijų pobūdis asketiškas, o kartu poetiškai ironiškas. Tarasovo kolekcijoje grupei *Kolektyvnyje deistvija* atstovauja Igoris Makarevičius su Jelena Jelagina, esama ir grupės *Medicinskaja germenautika* lyderio Pavelo Peperšteino piešinių.

Parodoje šios kartos conceptualistų flangas pristatytas Igorio ir Svetlanos Kopystianskių (g. 1954, 1950), emigravusių 1988 m., kūriniais. Pirmojoje salėje vienas išpūdingiausių ekspozicijos akcentų – Igorio Kopystianskio „Paveikslas – objektas“ (1985). Senųjų meistrų technika nutapyta, nuo porėmio nuimta drobė išlankstoma ant grindų – paslaptin gas daiktas priklauso serijai „Sugadinti paveikslai“, „Rekonstruoti paveikslai“. Autorius kopijuoja senųjų meistrų drobes, vėliau tas kopijas naudoja kaip medžiagą, konstruodamas objektus ar interjerus, vadinamąsias kompaktines ekspozicijas: „*Daug metų neturėjau galimybės eksponuoti savo darbų. Nekurti aš negalėjau, taigi mano dirbtuvė palaipsniui virto sandėliu, kiekviename kampe stovėjo krūvos paveikslų. Pradėjau jausti juos kaip grynai fizinę masę, turinčią apimtį, svorį ir t. t. – visas fizines savybes, bet praradusią meninio objekto funkcijas. Nes likę be meninio ir dvasinio konteksto paveikslai pradeda panašėti į daiktus... Nuimta nuo porėmio ir susukta į ruloną drobė nesiliauja buvusi paveikslu, nors žiūrovai mato tik 20 proc. jos paviršiaus. Be to, ji įgauna naujų savybių kaip daiktas: gali savarankiškai stovėti vertikaliai, išlaikyti svorį ir t. t.*“²¹

Tarasovo kolekcijoje yra net du chrestomatiniai Svetlanos Kopystianskos ankstyvojo periodo kūriniai: „Baltasis albumas“ (1983) ir ciklas „Spektaklio Nr. 3 dokumentas“ (1983). Šiame cikle, pasak Heino Schütz, „*dėmesys sutelktas į dvi linijas – tiesią ir kreivą, viena įvardijama kaip „teisingas veiksmas“, o kita kaip „neteisingas veiksmas“. Taip konstruktyvistinė kompozicija įgauna absurdišką atspalvį.*“²²

Svetlana apie savo kūrybos šaltinius sako: „*Man buvo labai svarbu naujai apmąstyti rusų avangardo idėjas, Rodčenko ir Tatlino konstruktyvizmą ir vėlavą avangardą su absurdo tradicija, atstovaujama Daniilo Charmsio, Vvedenskio ir visos Oberių grupės. [...] Į oficialaus meno naratyvą aš reagavau labai specifiškai, rašytinį tekstą naudodama nauju būdu, paverčiau jį vizualiu objektu.*“²³

Maskvos konceptualistai telkėsi į grupes, bet neoficialioje meno scenoje buvo ir vienišių, pavyzdžiui, Griša Bruskinas (g. 1945). Radvilų rūmuose rodomas jo ciklas „Alef-Bet“ (hebrajiškas alfabeto pavadinimas).

Maskvos konceptualistų literatūriškumui visiškai priešingas polius – abstrakčios geometrinės kompozicijos. Tačiau tiek vieny, tiek ir kitų kūrėjai priešinasi toms pačioms sovietinėms realijoms. Kai kada net tų pačių autorių, pavyzdžiui, Kabakovo kūriniai priskiriami abiem grupėms. Kuratorius ši ekspozicijos skyrių pavadino „Neo-suprematistai: Forma išreikštas pasipriešinimas“. Suprematizmo tradicijos puoselėjimas rusų nonkonformistams reiškė sugrįžimą prie avangardo, kurio raidą brutaliai nutraukė socrealizmo dogmos.

Eduardas Šteinbergas (1937–2014), vienas nuosekliausių suprematistinės tradicijos tęsėjų šioje parodoje pristatomas abstrakčių kompozicijų ciklu. Tapytojas rašė: „*Susidomėjimas geometrine abstrakcija atėjo palaipsniui [...] per rusų avangardą, visų pirma per Kazimiro Malevičiaus suprematizmą. Aš nieko naujo neatradau, tik suteikiau rusų avangardui kitokį rakursą. Kokį? Greičiausiai religinį. Savo erdvines geometrines struktūras aš grindžiu sena sienine katakombų tapyba ir, be abejo, ikonomis. Mano mažytis nuopelnas, kad rusų avangardą pasukau truputėlį kita linkme.*“²⁴

Leonidas Borisovas (1943–2013) pabrėždavo, kokį įspūdį jam padarė Maskvos nonkonformistų, ypač Šteinbergo, kūryba.²⁵ Jis kartu su bendraminčiais Leningrade 1976 m. surengė pirmąją abstraktaus meno parodą. Borisovas „*geometrinėje abstrakcijoje atrado mažai tyrinėtą simetrijos, veidrodishumo sritį.*“²⁶ Išskirtinai įdomi Vilniuje rodoma jo kompozicija „Trys“

(1977), kurioje tapytas spalvines plokštumas linijomis atskiria rasti daiktai – metalinė juostelė ar virvutė.

Pavienius, tačiau svarbius kūrinius Malevičiui dedikavo Vladlenas Gavriličikas ir Ilja Kabakovas. Tiesa, jų adoracijai būdinga nemaža autoironijos dozė.

Gavriličiko objektas „Pas Malevičių“ (1991) – tai iš seno lygintuvo sukonstruotas žaislinio modelio dydžio karinis laivas. Ant laisvo stiebo iškelta vėliavėlė su Malevičiaus juodu kvadratu, o patį korpusą signuoja Gavriličikas.

Kabakovo „Kvadratas Malevičiui“ (1980) – kontūrine linija aprėmintas popieriaus lapas kaip ir jo albumuose, tačiau tuščias, tik apatiniam dešiniajame kampe signuotas.

Toks kontroversiškas Malevičiaus ir suprematizmo tradicijos interpretavimas būdingas ir kitiems rusų konceptualistams. Užtenka prisiminti Nikitos Aleksejevo projektą „Trumpa šiuolaikinio meno istorija, arba *Juodojo kvadrato* gyvenimas ir mirtis“ (1986).

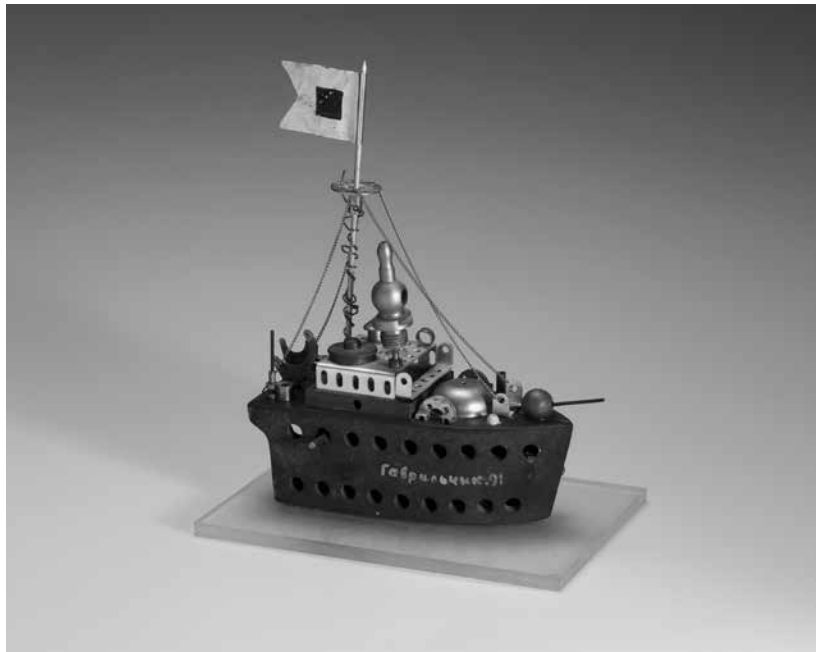
Geometrinis menas Estijoje sėmėsi įkvėpimo iš dviejų klasikinio avangardo šaltinių – suprematizmo ir iš 1923 m. Tartu įsikūrusios konstruktyvistų grupės. Suprematizmo įtaką lėmė kontaktai su Rusijos nonkonformistais. Ūlo Soosteris (1934–1970), grįžęs iš tremties, apsigyveno Maskvoje ir tapo svarbia neoficialiojo meno figūra. Jo pastangomis buvo nutiestas tiltas tarp Maskvos ir Talino bei Tartu nonkonformistų, kurie lankydavosi vieni kitų dirbtuvėse, keisdavosi idėjomis, plėtojo draugiškus ryšius. Po Soosterio mirties 1970 m. bendravimas nenutrūko, jį tęsė jaunesni menininkai – Leonhardas Lapinas, Svija Runge, Raulas Meelas.²⁷ Visų trijų kūrybai Malevičiaus suprematizmas suteikė stiprų postūmį, tačiau estai jį transformavo to meto vakarietiško meno krypties kontekste. Ekspozicijoje pristatoma įspūdinga Runge's (g. 1950) didelio formato drobė. Dailininkė priklausė legendinei grupei *SOUP'69*, išreiškusiai radikaliausią opoziciją oficialiam sovietiniam menui.²⁸ Ji tapė savitus minimalistinius monochrominius mėlynos ir baltos spalvų paveikslus, kuriuose geometrinės figūros atsidurdavo peizažų, dvelkiančių kosmologiniu misticismu, fone.

Inžinierius Raulas Meelas (1941) į dailę atėjo kaip savamokslis. Tarnaudamas sovietų armijoje, rašė poeziją, kūrė ciklus su kasdieninio gyvenimo ženklais, tokiais kaip skustuvo ašmenys ar Estijos žemėlapis kontūrai. Nuo 1970 m. jo plastinė kalba vis labiau abstraktėjo, virto elementariomis geometrinėmis formomis. Soosterio pomirtinės retrospektyvos atidaryme Tartu muziejuje 1971 m. Meelas susipažino su Kabakovu ir užsimezgė bičiulystė. Nors abu priešinosi oficialiai ideologijai, vis dėlto pasuko skirtingais meninių ieškojimų keliais. Geometriinių minimalistškai unifikuotų formų redukciją Meelas derino su kinetiniu dinamizmu, varijuodamas pasikartojimais, išsaugodamas serialumo principą, įterpdamas simbolines užuominas.²⁹ Taline svarbiu eksperimentų centru tapo Tonio Vinto vadovaujamos grafikos dirbtuvės. Jose išpopuliarintą šilkografijos techniką įvaldė ir Meelas – estampų ciklai „Redux“ (1992), „Adventus“ (1993) rodomi ir Vilniuje. Būtent estapai Meelui – anuomet Estijos autsaideriui – pirmajam iš šalies dailininkų atnešė tarptautinį pripažinimą.

Su rusų ir estų „neosuprematizmu“ įdomų dialogą šiame parodos skyriuje užmezga Marijos Teresės Rožanskaitės ir Eugenijaus Antano Cukermano kūriniai.

Netikėtas Gelūno sumanymas palyginti Peterburgo ir Vilniaus neoficialiojo meno scenas. Šį ekspozicijos skyrių kuratorius pavadino: „Lietuvos tylieji modernistai ir Piterio nepaklusnieji: ekspresyvia emocija ir juodu humoru išreikštas protestas.“ Šių miestų menininkai sovietmečiu nepalaikė ryšių, tačiau kuratoriaus įžvelgtos paralelės gana akivaizdžios.

Gelūno pasirinktas apibūdinimas „ekspresyvia emocija ir juodu humoru išreikštas protestas“ yra taktiškas, nes šiuo keliu pasuko jau pirmasis Leningrade 5-ojo dešimtmečio pabaigoje susibūręs nonkonfor-

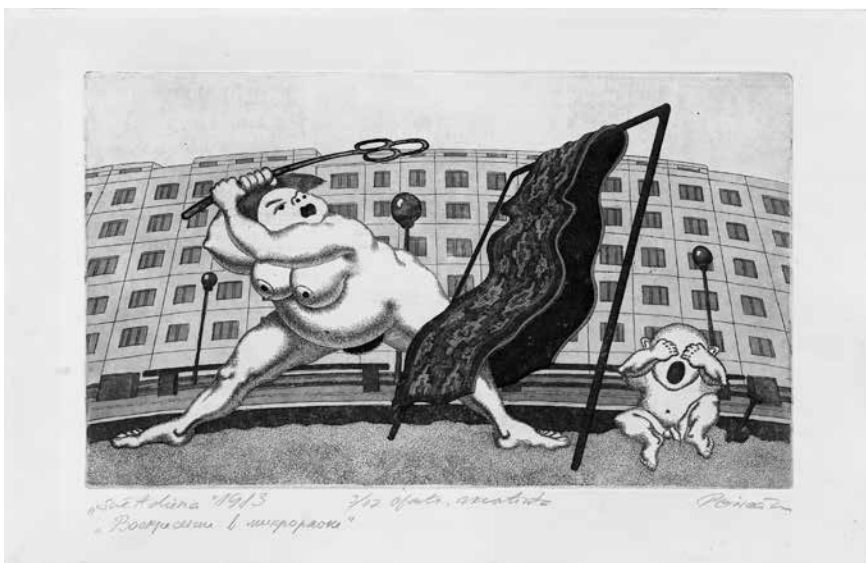

Vladlen GAVRILČIK. Pas Malevičių. 1991. Metalas, mišri technika. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Antano Lukšėno nuotrauka

mistų susivienijimas „Skurstančių (neparsiduodančių) tapytojų ordinas“. Jo narių Aleksandro Arefjevo ir Vladimiro Sorgino paveikslai vadinami „unikaliu ekspresyvaus avangardo ir klasikinės tradicijos lydiniu.“³⁰

Iš visų Leningrade greitai susikuriančių ir išyrančių grupių ilgiausiai gyvavo 1976 m. susibūrusi TEV (Eksperimentinių parodų draugija), 1981 m. reorganizuota į TEII (Eksperimentinė vaizduojamosios dailės draugija). Grupės ilgaamžiškumą lėmė tai, kad nebuvo jokios hierarchijos nei tarp asmenybių, nei tarp meno krypčių, visi nariai buvo ryškūs individualistai, nesvarbu, ar plėtojo ekspresionizmą, primityvizmą, surrealizmą, popmeną ar abstrakciją. Jų parodos Leningrade sulaukdavo didžiulio publikos dėmesio. Vienas iš populiariausių TEII narių – dailininkas ir rašytojas Vladlenas Gavriličikas (1929–2017). Spalvinga menininko biografija. Dirbęs jūreiviu, kapitonu, telegrafistu, sargu, kūrė jis buvo savamokslis, pradėjęs piešti vėlokai. Gavriličikas kūrė primityvistine maniera, pasitelkdamas folklorinius elementus. Parodoje Vilniuje

Ivars POIKĀNS. *Sekmadienis mikrorajone*. 1983. Popierius, ofortas, akvatinta. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus

Skaitmenino Irena Aleksienė

eksponuojamas paveikslas „Ikaro kritimas“ – ne tik linksma, bet ir ironiška antikinio mito rusiška versija. Gavrilčikas tęsė ekspresionistinę tapybą, buitiniam žanrui suteikdamas grotesko elementų, o estafetę perdavė grupei „Mitki“, susibūrusiai 9-ojo dešimtmečio viduryje ir puoselėjusiai rusofiliskus geraširdžio vėplos įvaizdžius.

Jurijaus Dyšlenko (1939–1995) paveikslai – savitas surrealizmo, hiperrealizmo, popmeno lydinys. Tiesa, Vilniuje rodomuose paveiksluose „Fudži vaizdas“ (1980), „Rekvizitas“ (1981), „Pasikėsinimas“ (1982) svarbus vaidmuo tenka apokaliptiniams siužetams, dramatiškoms emocijoms. Tarp lietuvių tapytojų jam artimiausias tiek temomis, tiek stiliumi būtų Igoris Piekuras.

Šiame ekspozicijos skyriuje šalia peterburgiečių atsidūrė ir iš Tarasovo kolekcijos atrinkti lietuvių autorių kūriniai. „Ekspresija ir juodas humoras kaip pasipriešinimo forma“ tiesiogiai ir kiek užšifruotai atsispindi Vinco Kisarausko, Valentino Antanavičiaus, Marijos Teresės Rožanskaitės, Raimundo Sližio, Dalios Kasčiūnaitės, Lino Leono Katino kūrinuose. Visi jie išskirtinai įdomūs ir tikrai praturtino Lietuvos dailės muziejaus rinkinį. Ko

verta vien Vinco Kisarausko „Lagaminio dangčio hiperbolė“ (1981), kur popmeno priemonėmis – ryškiaspalvės tapybos jungtimis su rastais daiktais – netikėtai sukuriama grėsmės, praradimo nuojauta. Džiaugsmo žiūrovams suteiks ir groteskiška personažų porėlė Raimundo Sližio drobėje „Koks nuostabus pasaulis“ (1979). Net ir gerai pažįstantiems šio periodo meną netikėta bus tai, kaip ironiškai Dalia Kasčiūnaitė pavadino savo paveikslą, nutapytą tuo metu (1980), kai abstrakcijos dar buvo draudžiamos, – „Špižinė moteris ir varinis katiliukas“. Panašus absurdiškai žaismingo humoro pojūtis atsiskleidžia ir Lino Leono Katino (g. 1941) asmeninių piktogramų serijoje, sukurtoje cinkografijos technika. Tikras šios parodos atradimas man buvo ir tai, kad galima įžvelgti daug panašumų tarp Marijos Teresės Rožanskaitės, Vinco Kisarausko ir maskviečio Ivano Čiukovo ryškiaspalvių erdvinių asambliažų.

Prieš eidami į ekspozicijos sales žiūrovai patenka į mažytį kambarėlį – asmeninį Tarasovo archyvą. Čia eksponuojama džiaz muzikanto koncertų ir performansų dokumentacija, jo bičiulių laiškai, dovanos – artefaktai, savilaidos leidiniai. Vienoje iš salių matome saugyklos fragmentą – ten sudėti kolekcijos kūriniai, laukiantys kitų parodų.

Prieš eidami į ekspozicijos sales žiūrovai patenka į mažytį kambarėlį – asmeninį Tarasovo archyvą. Čia eksponuojama džiaz muzikanto koncertų ir performansų dokumentacija, jo bičiulių laiškai, dovanos – artefaktai, savilaidos leidiniai. Vienoje iš salių matome saugyklos fragmentą – ten sudėti kolekcijos kūriniai, laukiantys kitų parodų.

Toks asmeninis archyvas daug pasako apie kolekcijos donatorių, o kartu yra nuoroda į vieną iš pagrindinių Maskvos conceptualistų temų bei išraiškos priemonių – tai archyvų, kartotekų, rinkinių kaupimas. Vienoje savo esė Kabakovas parašė odę Gogolio herojui Pliuškinui, sukurdamas psichologinį neoficialaus menininko introvertą, kaupiančio net menkiausias smulkmenas, autoportretą. Savo parodą Stedelijko muziejuje Amsterdame jis neatsitiktinai instaliavo kaip didelį archyvą.³¹

Dmitrijus Prigovas (1940–2007) išgarsėjo instaliacijomis su *Pravdos* laikraščiais, kurių oficialiai

deklaruojamoms tiesoms priešpriešino užtapymus ir piešinius. Savilaidos būdu publikavo rinkinius „Atmestų eilėraščių karsteliai“. Pats save vadino ne pranašu, bet paprastu kultūros darbininku ir siekė pagal planą parašyti labai didelį kiekį eilėraščių, teigdamas, kad nesvarbu, ar po autoriaus mirties jie bus išleisti atskira knyga.³²

Levas Rubinšteinas (g. 1947) tekstus rašė ant skaityklų kartotekos lapelių, kurių susidarydavo tūkstančiai. Andrejus Monastyrskis (g. 1949) savo performansų didžiulės apimties fotodokumentaciją ir tekstines interpretacijas brošiūravo tomuose „Išvykos į užmiestį“. Kopystianskiai 1994 m. rengdami parodą Diuseldorfe, kūrinius instaliavo archyvavimo principu – Igoris ekspoziciją pavadino „Muziejus“, o Svetlana savąją – „Biblioteka“.³³

Simboliškai archyvavimo temą tęsia ir šios parodos atidarymui išleistas išsamus dovanotos kolekcijos su visų kūrinių reprodukcijomis katalogas. Jis ne tik džiugins lankytojus, bet ir bus parankinė knyga sovietmečio neoficialaus meno tyrinėtojams, muziejų kuratoriams.

Ši puiki paroda Radvilų rūmuose veiks dar dvejus metus, bet apžiūrėti ją siūlyčiau iškart, kai tik baigsis karantinas, nes tai iš tikrųjų didelis malonumas. ■

¹ Tarasov, Vladimir. Apie kolekciją. In: Draugų muziejus. Vladimiro Tarasovo kolekcija Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus rinkiniuose. Vilnius. 2020, p. 27.

² Деготь, Екатерина. Русское искусство XX века. Трилистник. Москва. 2000, с. 154–297.

³ Деготь, Екатерина. Московский коммунистический концептуализм. In: Московский концептуализм. WAM. Москва. 2005, с. 11.

⁴ Gelūnas Arūnas. Epochos kapsulė, p. 21

⁵ Милле, Дарья. Искусство точных тезисов. Влияние науки на неофициальное русское искусство. In: Лицом к будущему. Искусство Европы 1945–1968. Москва. 2017, с. 386.

⁶ Künstler in Moskau. Die neue Avantgarde. Edition Stemmler, Schaffhausen. 1988, p. 23.

⁷ Bienert Dorothee. Paradigma „Kind“. In: Viktor Pivovarov. Philemon, IFA – Galerie. Berlin. 2001, p. 9.

⁸ Missiano, Wiktor. Die Kunst der sowjetische Avantgarde „Die andere Seite der Medaille“, p. 205.

⁹ Гройс, Борис. Московский романтический концептуализм. In: Московский концептуализм. 2005, с. 343–351.

¹⁰ Groys, Boris. Die Ästhetisierung des ideologischen Textes. In: Sowjetische Kunst um 1990. Du Mont, Köln, 1991, p. 31.

¹¹ Захаров, Вадим. Золотая книга концептуализма. In: Московский концептуализм. 2005, с. 7.

¹² Künstler in Moskau, p. 112.

¹³ Flug. Entfernung. Verschwinden. Konzeptuelle Moskauer Kunst. Cantz Verlag. 1995, p. 21–51.

¹⁴ Ten pat, p. 26.

¹⁵ Ten pat, p. 32.

¹⁶ Кабаков, Илья. Плакат и стенд. Импровизация, p. 359–361.

¹⁷ Кабаков, Илья. Totale Installation. München. 1995.

¹⁸ Тупицина, Маргарита. Критическое оптическое. Статьи о современном русском искусстве. Наука. 1997, с. 183.

¹⁹ Андрей Ерофеев. Русское искусство 1960–70-х годов в воспоминаниях современников и свидетельствах очевидцев. Серия интервью. Москва. 1997. С. 584.

²⁰ Тупицина, Маргарита, op. cit. с. 52.

²¹ Igorj Kopystiansky, p. 228.

²² Schütz, Heinz. Verschwindende Gegensätze, p. 18.

²³ Gespräch zwischen Svetlana Kopystiansky und Gavin Jantjes, p. 126, p. 31.

²⁴ Пацюков, Виталий, Эдуард Штейнберг. In: Координаты поколения LXXV. ГЦСИ, Москва, 2012, с. 9, 14.

²⁵ Борисов, Леонид. Вспоминая прошлое. In: Леонид Борисов. Работы 1975–1995. Государственный Русский музей Петербурга. 1995, с. 68.

²⁶ Боровский, Александр. Любовь к геометрии, p. 7.

²⁷ Lapin, Leonhard. Kaks Kunsti, Tallinn. 1997 Ülo Sooster. Eesti Kunstimuuseum, Tallinn 2001, Tallinn–Moskva 1956–1985. Tallinn, 1996.

²⁸ Helme, Svija. Probleme og Post-War Modernisme and Avant-garde in Estonian Art. Eesti Kunstiakadeemia, Tallinn.

²⁹ Komissarov, Eha. Graph, Geometry and Language: A Survey of Raul Meel Work. In: Raul Meel. KUMU, Tallinn. 2014, p. 47.

³⁰ Андреева, Екатерина. Война, холодная война, советская идеология и конформизм, p. 208.

³¹ Кабаков, Илья. Ноздрёв и Плюшкин, p. 353–357.

³² žr. Dmitrij Prigov. Ifa-Galerie, Berlin, 1999; Dmitri Prigov. La Biennale di Venezia 54: Esposizione del Arte. Eventi Collaterali. 2011.

³³ žr. Igorj Kopystiansky. The Museum Kunsthalle, Düsseldorf. 1994; Svetlana Kopystiansky. The Library. Kunsthalle, Düsseldorf. 1994.

„BŪTI VEIKSMAŽODŽIU“

Su menininke, menotyrininke, dailės pedagoge

Malvina JELINSKAITE kalbasi Jūratė STAUSKAITE

Jūratė Stauskaitė. Žinau, kad ką tik išlaikei egzaminą ir įgijai teises vairuoti motociklą. Kam tavo subtiliai kasdienybei prireikė sunkiosios artilerijos?

Malvina Jelinskaitė. Motociklo idėja šmėžavo seniai. Visada žavėjausi vyrais, kurie laksto motociklais. Per pirmąjį karantiną sėdėdama prie netikėtai išsitrauktos siuvimo mašinos ir siūdama tiesias, kuo ilgesnes siūles visokiems patalams ir drabužiams, sugalvojau įvaldyti kažką didelio, galingo. Motociklas žadėjo greitį, polėkį, koncentraciją, orientaciją, būseną be minčių. Panašiai ir nutiko. Ant motociklo jaučiuosi jaunatviška, ryžtinga, nerūpestinga. Vairuodama iš pažiūros nekomfortabilią transporto priemonę padariau nemažai egzistencinių išvadų. Ir man tai patinka. Įvyko sąmoningai suvoktas išsilaisvinimas. Kai sėdu ant motociklo, esu priversta galvoti tik apie save ir tik apie tai, ką darau. *Super* veiksmas, judesys „čia ir dabar“. Dalyvauju!

Na, su tavimi lengva nebus... Esame seniai pažįstamos, daug „vandens nutekėjo“ per mūsų malūną, ne visada skaidraus, bet visada sraunaus. Gal verta prisiminti pačią pradžią? Kas atvedė į dailės paieškas „žalią“ mergaitę iš provincijos?

Tuo metu aš jau studijavau filosofiją Vilniuje, o apie dailininkės Stauskaitės mokyklą man papasakojo Zita Subačienė, buvusi mano klasės auklėtoja Šiauliuose,

geografijos mokytoja. Kai atėjau „mokytis piešti“, apie dailės akademiją nieko nebuvo girdėjusi, o dailininkais vadinau žmones, kuriančius afišas kino filmams.

Išsiskyrei keistumu. Lyg ir atlikdavai užduotis – piešei neblogai, sakyčiau, originalia maniera, viską atlikdavai, „ožių“ nestatei. Bet, kiek tave prisimenu, skleidei neapčiuopiamą paslapties šleifą. Kas ta mergina? Kokios jos intencijos? Apie ką ir su kuo ji norėtų kalbėtis?

Taip, aš tokia. Iš pažiūros labai lanksti, kasdienybėje prisitaikanti, kartais jokia. Kaupiu patirtį, atsiverdama sau per santykį su kitais. Tas *kitas* kartais būna žmogus, kartais geras filmas, knyga ar kelionė, labai dažnai – mano pačios kuriama fotografija. Kartais „fotografuoju“ ir be fotoaparato, stebiu aplinką sulėtintu, sutirštintu žvilgsniu, tarsi norėdama įžiūrėti kažką anapus „fasado“. Pastabumą, įgytą ir išsiugdytą, turiu jau seniai. Man patinka stebėti aplinką ir dalyvauti procesuose, tiesiogiai juose nedalyvaujant. Fotografavimas, iš pirmo žvilgsnio visiškai pasyvus santykis, tam labai tinka.

Pasiilgstu kasdieniškų pokalbių su intelektualais. Būtent kasdieniškų, būtent su jais. Savo aplinkoje pasigendu gero humoro jausmo, skambaus juoko. O jeigu sutikčiau Josephą Betysą (dabar jau a. a. vokiečių menininką avangardistą), paklausčiau, kelintą

valandą kėlėsi, ką valgė pusryčiams, ką veikė. Kodėl būtent ji? Man Beuyso kūriniai, nors visiškai nesuprantami, paslaptingi, bet įtaigūs, tad kiekvieną kartą, atsivertusi kurį nors jo albumo puslapį, patiriu grynojo meno jėgą.

Baigusi dailės mokyklą, studijavai menotyrą VDA, dirbai pas mus administratore (tau tas nelabai tiko), vėliau – mokytoja. Mokytoja esi ir dabar, nors jau ne pas mus. Ką tau reiškia kontaktas su vaikais?

Vaikai yra mano partneriai, mano draugai, mano pašnekovai, mano įkvėpimo šaltinis ir mano džiaugsmas. „Atsigaudama“ po filosofijos studijų, ilgą laiką sąmoningai bandžiau „išlaisvinti“ savo protą, perkrautą protingais atsakymais į visus egzistencinius klausimus. Tada pastebėjau, kad „normaliai pasikalbėti“ galiu tik su vaikais. Mano proto ir sąmonės „atpalaidavimo“ procedūroms gyvybiškai svarbi mito, pasakos, simbolių kalba, mažiems vaikams artima iš prigimties. Žavėjausi jų mąstymo sinkretiškumu, kai man pačiai trūko savastie vientisumo. Vaikai mane skatino būti „čia ir dabar“, o aš juos vedžiau ten, kur jiems labiausiai reikėjo. Jie žinojo „ką“, aš žinojau „kaip“. Puikiai sutarėme. Dabar, kai esu tiek sustiprėjusi, kad neabejoju nei savo žiniomis, nei pasirinkimu, skatinu jų vizualinį mąstymą. Labai retai pamokos pradžioje pasakau temą. Siūlydama konkrečios dailės technikos konkrečias priemones, visada sulaukiu momento, kai vaikas prieina tam tikrą savo vaizduotės ribą, už kurios keliaujame kartu.

Kaip susietum vaiką savyje su konkrečiu vaiku?

Labai paprastai arba labai sudėtingai. Man patinka į žmones, daiktus ar įvykius pažvelgti (juos pajusti) tarsi iš naujo. Gyvenimo įvykius dėlioju kaip kaladėles, apčiuopdama kaskart vis kitas realybės briaunas, kartais net ką nors iš to sukurdamas. Tam reikia bent truputį būti vaiku. O man tai sekasi.

Savotiškas, „malviniškas“ pasaulis ryškus ir tavo menotyriniuose rašiniuose, o ypač fotografijose. Nekeista, nes brendai šalia tokio meistro kaip Algirdas

Šeškus (esi 7 jo knygų sudarytoja). Nevadini savęs fotomenininke, juo labiau fotografe. Sutinku. Tavo foto-vaizdai (spalvomis) labiau primena tapybą ar mistinio kino vizijas. Fotoaparatas tavo rankose – paprasta, gal net prasta priemonė mąstyti vaizdais. Čia jau reikėtų tavo išpažinties – tad prašom.

Taip, susitikimas su Algirdu Šeškumi buvo lemtingas. Būtent jis tapo pirmuoju mano kritiku, išvalgiu vertintoju ir gerbėju. Žavėjausi valingais jo sprendimais, jis turėjo tvirtą nuomonę visais menais, o ir ne meno klausimais. Kartu sudarėme 7 jo knygas. Natūraliai atsisveikinome, kai aš sudarinėjau septintą jo albumą „Plastikinių gulbių girgždėjimas“, o jis – mano „Auksą ir žuvį“. Bendravimas nutrūko, žinoma, ne iš karto, bet kažkaip natūraliai, kai Algirdas abi knygas pavadino savomis.

Taip, fotografuoju lygiai kaip kvėpuoju – stichiškai, spontaniškai, tada, kai ką nors pamatau arba man parodo. Niekada to nedarau „specialiai“, o tik tada, kai *Tai* nutinka. Fotografuodama sąmoningai „susitikinėju“ su savo idealiuoju (aukštesnioju) aš, o nufotografuotiems vaizdams kuriu vienokį ar kitokį daugmaž rišlų naratyvą. Svarstau kaip galėčiau paversti juos sąvokomis, kad visavertiškai mąstyčiau vaizdais, nes vaizdai, be jokios abejonės, yra mano mąstymo išraiška. Labai tiksliai savo tekste „Auksas ir žuvis: Malvinos Jelinskaitės fotografinio medijavimo praktikos“ tai įvardijo dr. Kęstutis Šapoka: „... šiuo atveju turime reikalą ne su tikrovės kopijavimu, o su gilesne ikikalbine semantika, kurios šaknys iš dalies vis tiek susisiečia su logosu. Fotografinio medijavimo praktikas šiuo atveju galima suvokti kaip savitą mąstymo epistemologijos, kaip neklasikinės stebėjimo filosofijos atmainą. Taigi tai ne tiek logoso paneigimas, kiek jo dalinis „sustingdymas“ tiesiog jaučiant ir stebint. O vaizdai, vaizdinija Jelinskaitė yra vienas iš kalbos sustingdymo būdų, nes žodžiai „uždaro, įtvirtina, nusprendžia, nuteisia“, vaizdai šiuo atveju „lakoniškesni ir atviresni interpretacijai, nes tiesa jiems nerūpi“. Žinoma, sakydama, kad vaizdams nerūpi „tiesa“, Jelinskaitė turi omenyje tai, jog vaizdai, arba vaizdiniai, yra tarsi ikifonetinė, todėl semantiškai takesnė substancija, taigi ne taip griežtai susaistyti su

tikrovės ženklinimo nusistovėjusiomis konvencijomis“ (Logos. 2020. sausis • kovas).

Aš irgi pacituosiu – kritikė dr. Agnė Narušytė tavo vaizdines išpažintis apibrėžė taip: „sodriai spalvotos fotografijos knygoje keičia viena kitą nenuspėjamai: gal todėl, kad jų seka pagrįsta ne logika, o intuicija, tačiau intuicija kaip anglai sako, with a twist – su užsukimu. Juk intuicija irgi nuspėjama – visus valdo tie patys instinktai, bet Malvinos sprendimai juos išmuša iš vėžių. Kiekviename puslapyje sudaryta kliūtis savaiminiam suvokimui sustabdo fotografijų srautą ir šis suka į šoną, palenda po susikalbėjimo tiltais ir plaukia nežinoma kryptimi“ („Fotografija (ne) akims“. 7meno dienos. 2015 m. vasario 20 d.). Ar sutinki? Ir apskritai, man atrodo, kad keblu apie tave kalbėti. Padėk susigaudyti.

Man pačiai dar sunkiau apie save kalbėti, o juo labiau save apibrėžti. Kai kiti parašo, pasidaro aiškiau. Skaitydama Narušytės, Šapokos išvalgas, suprantu, kad intelektualui yra svarbu terminus, sąvokas ir jų reikšminius atitikmenis įvaldyti pagal individualią logiką. Kalbėti vaizdais man lengviau. Kai „kalbu“ vaizdais, galiu būti stebėtoja, galiu pasinerti į savotišką tylą, kai „jau ne žodis ir dar ne žodis“. Vilniaus vaikų ir jaunimo meno galerijoje 2021 m. kovą numatoma mano paroda „Malvina à la Malvina: būties laboratorija“ galbūt išryškins kažkokius svarbius meno kūrinų prasmės dėmenis ne tik man, bet ir kitiems. Būtent prasmės, o ne reikšmės.

Tavo foto etiuduose ir viešuose pasirodymuose dažnas ornamento motyvas. Jaučiu, kad ne šiaip sau. Juo lab kad tradicinė, itin struktūruota ornamento raiška, atrodo, labai kertasi su „išplaukusiomis“ tavo vizijomis. Kaip tą paaiškintum?

Vis ieškau ornamento, kurį galėčiau pasimatuoti, apsilvilti, juo tapti. Susitapatinimo su vienu ar kitu ornamentu ritualas yra savotiškas tapsmo aktas, vedantis prie mano individualybės ribų, kurias stengiuosi jeigu ne peržengti, tai bent praplėsti. Mėgstu audinius, drabužius – juose išaustus ornamentus,

santykius tarp spalvų ir įvairių detalių. Audiniai man tarsi „žada“ padėti iššifruoti būties harmoniją, kurios kasdienybėje pritrūksta. Audinių ornamentai yra tam tikras pavyzdys, kaip galima raiškiai, aiškiai, tiksliai ir prasmingai koduoti tikrovę. Gėriuosi jais. Galiu dienų dienas čiupinėti, apie juos galvoti.

Tave sunku „apibrėžti“, nusakyti profesiją, juo labiau tapatybę... Esi tarsi paraštėse. Bet paraštės iš esmės yra stebėjimo ir pastabumo kvintesencija. Taigi – esmas. Be to, buvimas „tarp“ kuria įtampas, o įtampa, kaip žinome, – kūrybos sąlyga.

Esu baigusi filosofijos studijas Vilniaus universitete ir menotyros studijas Vilniaus dailės akademijoje. Tačiau dirbu menininke, dailės mokytoja, darželio auklėtoja ir pan. Norėdama nusakyti savo tapatybę, turėčiau klausti savęs ne „kokia ji yra“, bet „kaip ji egzistuoja“. Medijuodama tikrovę vaizdais ir vaizdiniais išryškinu savo pačios atsitiktinumą, nekonkretumą, aktualizuojau buvimą „tarp“. Įtampa dailės kūrinyje? Man tai svarbu. Tais dažnais atvejais kai fotografuodama išorę, nufotografuoju savo vidų, įtaigus santykis fotopaviršiuose yra vienintelis kriterijus suvokti, ar tas kadras ko nors vertas. Nuotrauka privalo turėti charakterį, o jis susiformuoja iš matomų ir numanomų santykių tarp linijų, spalvų, formų. Atrinkinėdama savo fotografijas patiriu dar vieną, kaip man atrodo, specifinę būseną, kai aš, stebėtoja, stebiu save stebindą. Filosofas Aleksandras Piatigorskis tai vadina ypatinguoju refleksu Z.

Ar esi numačiusi savo ateities trajektorijas? Ar jau tiesi drugelis, ar vis dar kokonas? Ir jeigu reikėtų rinktis, kuo norėtum būti? Taigi, kaip save apibūdintum, jei reikėtų prisistatyti „dviem žodžiais“?

Ir toliau pasilieku sau teisę nebūti nei drugeliu, nei kokonu. Esu TARP jų, kad patirčiau kuriančiąją šio paradokso žaismę. Noriu būti veiksmožodis, o ne daiktavardis.

Dėkoju už pokalbį ir linkiu sėkmės veiksmožiaujant! ■

„TIKIUOSI, ŽIŪROVAI MANO SPEKTAKLIUOSE JAUČIASI SAUGŪS“

*Su režisiere Karolina ŽERNYTĖ
kalbasi Dovilė ZAVEDSKAITĖ*

„Pojūčių teatro“ įkūrėja Karolina Žernytė savo spektaklius leidžia vadinti visaip: imersiniais, įtraukiančiais, sensoriniais, interaktyviais, nes jie netelpa į standartinę terminiją. Režisierė ir jos komandai kur kas reikšmingesni ne terminai, bet pastangos būti visavertė visuomenės dalimi, matyti, kas vyksta aplinkui, ir į tai reaguoti. Kiekvienas „Pojūčių teatro“ kūrinys turi ir socialinį tikslą. Su režisiere kalbėjomės apie karantiną, vaizduotę, trisdešimt šešis pojūčius, neuroįvairovę ir apie tai, koks žiūrovas yra „blogas“, o koks – „geras“. Karolina sako, kad jai svarbiausia – išjudinti publiką, sukuriant aplinką, kurioje kiekvienas jaustųsi saugus ir drąsiai atsivertų kūrybai.

Dovilė Zavedskaitė. *Kuo gyvenate dabar, per antrąją karantiną? Ar „Pojūčių teatras“ jau prisitaikė prie naujos – nuotolinės – realybės?*

Karolina Žernytė. Šiuo metu vykdome du projektus, kuriuos įmanoma įgyvendinti ir karantino sąlygomis. Vienas iš jų – sensorinis spektaklis autistiškiems vaikams ir jų šeimoms, pasakojantis apie pievos gyvenimą, vabalus, vabzdžius, drugelius, apie tai, kaip jie jaučiasi. Šiuo metu gaminame spektaklio rekvizitą, su kuriuo dirbsime. Viską supakuosime į atskiras dėžutes, kurias galės pasiimti visi, dalyvausiantys spektaklyje. Žiūrovai jį stebės nuotoliniu būdu ir, klausydamiesi vaidinamos istorijos, galės joje dalyvauti, naudodami tas priemones. Manau, šiai auditorijai toks būdas galėtų būti patrauklus. Šiems vaikams susibūrus vienoje erdvėje, jeigu kažkam kažkas nepatinka, dažnai jie visi negali nei atsipalaiduoti, nei susikaupti. Gal žiūrėdami spektaklį namuose, patirs jį kitaip. Tokiam kūriniiui iš tikrųjų net nebūtinai reikia kokios nors istorijos, svarbu tiesiog gerai, saugiai jaustis. Bet aš labai noriu, kad spektaklis atvertų kažką įdomaus, todėl įtraukiame nemažai informacijos apie vabalus, mikropasaulį. Taigi spektaklis tiks ne tik vadinamiesiems *sensoriniams* vaikams, bus įdomus ir kitiems, visi galės sužinoti, iš kokio

vabzdžio kas išsivysto, iš kur atsiranda drugelis, kaip viskas gamtoje atrodo...

Kitas projektas irgi susijęs su gamta – tai taktilinė knyga akliems vaikams „Kaip jaučiasi miškas?“ Joje pasakojama ne tik apie tai, kas miške yra, ką ten galima užuosti, paliesti, bet ir apie miško savijautą. Bandome paaiškinti sąvokas, pavyzdžiui, kas yra voratinklis, skruzdėlynas, medžių viršūnės, kurių nepačiupinėsi. Tai galimybė vaikams, kurie nemato, pajusti, prisijaukinti mišką.

Apie imersinį, dalyvavimo ir interaktyvų teatrą dažniausiai kalbama kaip apie tris skirtingus scenos meno tipus, tačiau kuo jie skiriasi, kiekvienas apibrėžia savaip. Turbūt iš tikrųjų būtų teisingiausia, jei režisieriai savo kūrybą įvardytų individualiai, nebūtinai taikydami oficialius terminus. Kaip tu apibūdintum savo kuriamą teatrą, jo suteikiamą patirtį ir pasirinkto kūrybos būdo poveikį žiūrovams?

Šiuo klausimu daug kur esu karštai diskutavusi. Atsimenu, pirmą kartą mane prispaudė prie sienos, kai Pietų Afrikos Respublikoje vyko ASITEŽ suvažiavimas ir buvo surengtas didžiulis teatro vaikams festivalis. Stebėjaisi, kad kai kurie žmonės net negalėjo pradėti kurti, kol ne-

apsisprendavo, kokį krypties pavadinimą pasirinksi. O aš sakau – nesvarbu, kaip vadinsite mano spektaklius, vis tiek darysiu tai, kas man tiesiog įdomu. Toks griežtų apibrėžimų vaikymasis turbūt perimtas iš britų ar kitų europiečių – sakau *vaikymasis*, nes tam iš tikrųjų skiriama pernelyg daug dėmesio. Kartais tam, ką kuriame, terminų dar net nėra – juos reikia sugalvoti.

Apibrėžimas *inclusive* man atrodo tinkamas žodis tam, ką „Pojųčių teatras“ daro dabar – šiuo metu orientuojamės į skirtingas visuomenės grupes, dažniausiai tai tam tikros, kaip mes vadiname, *supergalios*. Bet spektaklių yra visokių, kai kurie skirti paaugliams, kai kurie – suaugusiems, kai kurie tik moterims... Tokiems galbūt labiau tinka terminas *immersive* – kiekvienas žiūrovas čia yra ir kūrėjas, nes veikia fiziškai, dalyvauja diskusijoje, jo buvimas toje erdvėje daro labai didelę įtaką pačiam spektakliui.

Interaktyvusis, įtraukiantis – kiekvieną priskiriu skirtingai grupei, nes viskas priklauso nuo to, kokius žmones noriu prisikviesti. Tarkim, žodis *sensorinis* yra labai gerai žinomas tiems tėvams ir pedagogams, kurie susiduria ir dirba su vaikais, turinčiais proto negalią. Terminas *įtraukiantis* mūsų kontekste dar naujadaras, tad tinka vartoti nebent paraiškoje, kuri teikiama Kultūros tarybai. „Atvirą odą“ vadiname spektakliu-ritualu, nes norime pritraukti žmones, kuriems patinka ritualai, galbūt mistika, savęs tyrinėjimas. Daugelis kūrėjų turbūt sakytų, kad tegul sprendžia patys žiūrovai, vadindami, kaip kam norisi.

Kurios idėjos laikaisi – ar spektaklį sukuria režisierius, ar susikuria kiekvienas žiūrovas?

Nuo pat pradžių sakiau, kad galutinę spektaklio versiją sukuria žiūrovų vaizduotė. Tačiau be režisieriaus ji nieko nesukurs. Čia grįžtame prie esminio teatro apibrėžimo – kad spektaklis įvyktų, būtinas atlikėjas, žiūrovas ir erdvė. Būdamas vienas, nejausdamas aplinkos poveikio, žmogus spektaklio paprastai nepatiria. O erdvė šiuo atveju, ypač karantininiais metais, labai išsibylurinsi. Bet ji vis tiek yra – aš erdvę suvokiu kaip vaizduotę. Juk tą patį spektaklį kiekvienas mato savaip, tik režisierius kiekvienąkart skirtingai nematys, nes jam svarbiausia, kas ko nepadarė, kas ką pamiršo, ko kur pritrūko.

Tačiau, jeigu pasigilintumėte, kaip vyksta mūsų spektakliai vaikams, taptų iš tikrųjų akivaizdu, kad galutinis rezultatas priklauso būtent nuo žiūrovų. Todėl kūrėjas turi būti labai lankstus – staiga pamatome, kad vaikams labai patinka ridenti kamuoliukus. Tada prisitaikome, pažaidžiame ilgiau su tais kamuoliukais. Iškart svarstome, ką galėtume pridurti prie tos istorijos, kad su kamuoliukais nuveiktume kažką daugiau, nes gali būti, kad kita veikla jų visai nesudomins.

Kas tau aktualiausia – sužadinti žiūrovų vaizduotę, kūno pojūčius ar jausmus?

Nors dažnai sakoma, kad lietuvių teatras, ypač skirtas vaikams, sutelkia dėmesį į pojūčius, į jausmus, aš pati labiau pabrėžčiau vaizduotę, nes pojūčiai už ją daug primityvesni. O jausmai gali būti net pavojingi, ne visus juos verta sužadinti. Vaizduotė, žvelgiant psichologiškai, yra ta erdvė, kurioje jaučiamės saugūs, – po ją galima klaidžioti tiek, kiek kiekvienam norisi.

Viena kolegė, psichoanalitikė, kai statėme spektaklį „Pirmapradis“ pagal Carlo Gustavo Jungo archetipus, labai nuogąstavo, koks bus rezultatas. Svarstė, kaip žiūrovus paveiks mūsų noras panardinti juos į archetipus dirbtiniu būdu, nes žmonėms, iš tikrųjų susidūrusiems su archetipais, prireikia gydytojų pagalbos. Bet, kai ji pati tą išbandė, sakė įsitikinusi, kad psichika turi apsaugą. Būtent vaizdai, kuriuos matome, veikia kaip apsauga, kad nepanertume pernelyg giliai. Žinoma, čia kalbu apie sveiką psichiką.

Vaizduotė yra erdvė, kuri skatina kurti, augti, išmokti, sužinoti, keliauti... O jausmai yra mįslė, kurią pavyksta arba nepavyksta įminti. Kai kurie žiūrovai per spektaklius atsipalaiduoja, kai kurie lieka abejingi, kai kurie verkia arba juokiasi. Bet kurio meno tikslas vis tiek yra sužadinti jausmus, tačiau man įdomiau tai, kas susikuria vaizduotėje.

Po spektaklių visada darome aptarimus ir pirmiausia klausiamo: „Kaip jaučiatės?“ Tai duoda toną dialogui, sukelia pasitikėjimą, užmezga ryšį su žiūrovais. Dažnai žmonės tiesiog pradeda pasakoti, ką matė, ką įsivaizdavo. Iš tų vaizdinių paprastai galima susidaryti nuomonę, kokius jausmus kas patyrė, ar malonius, ar ne, ar čia tiesiog nuklydimas, ar sukeltas smalsumas. Tai neatsiejami dalykai.

Kokie fiziniai kūno pojūčiai tau atrodo įdomiausi?

Naujausi moksliniai tyrimai įtraukia visus spaudimo, šalčio, tempimo ir panašius pojūčius, jų ištirta yra apie 36. Man labai įdomus ryšys tarp pojūčių ir mąstymo. Dirbdama su vaikais autistais, sužinojau labai daug dalykų apie mūsų smegenis, kaip jos veikia, kas užtikrina saugumo jausmą arba neleidžia jaustis saugiai. Kai rodome spektaklį jiems, tiesiog bandau sukurti aplinką, kurioje visi ramiai jaustųsi, nes vaizduotė negali veikti, jeigu instinktai liepia bėgti, slėptis ar gelbėtis. Kai kuris nors iš tų pojūčių yra pernelyg smarkiai dirginamas, negalima jaustis saugiai. Man įdomios šios teorijos, ypač propriocepcijos pojūtis, lemiantis, ar jaučiame savo kūno padėtį erdvėje, ar nejaučiame. Pati esu patyrusi tą netikrumą per labai stiprius migrenos priepuolius – apima baimė, kad savęs nevaldau, net nebežinau, kur kūnas prasideda, o kur baigiasi. Dalis vaikų, kuriems būdingi autizmo požymiai, tos propriocepcijos natūraliai neturi – jiems reikia ją sužadinti. Domiuosi, kas padeda tą pojūtį užtikrinti. Tarp tokios pagalbos metodų yra ir vadinamieji *fidgeting* – smulkūs judesėliai, kuriuos mėgstame dažnas iš mūsų, vieni plaukų sruogą suka, kiti kažką mechaniškai braižo, krapšto. Šie įprasti mikrojudesiai padeda nusiraminti, susikurti saugumo jausmą.

Ar kokio nors pojūčio tyrinėjimas gali inspiruoti spektaklį? Kas dažniau tampa atspirtimi, kai imatės naujo kūrinio, – forma, tema, dramaturginė idėja? Kaip vyksta kūrybos procesas?

Paprastai vienas eina paskui kitą. Dažniausiai dirbu ne viena, bet su komanda, įsiklausau, kas kam įdomu, kas tarp mūsų bendra, kokie interesai mus sieja. Bet narpliodami vieną temą užkliudome ir kitą, paskui norisi prie jos grįžti. Taigi viskas plėtojasi labai natūraliai. Jau kurį laiką gilinamės į gamtos tematiką, į mikropasaulį – čia telpa medžiai, grybai, vabalai... Prieš tai gilinomės į mitologiją, labai ilgai tyrinėjome archetipus, galiausiai perėjome vien prie moteriškų archetipų.

Dabar man labai rūpi neuroįvairovė ir „supergalios“, taip pat bendruomenės įvairovė. Drauge man visada labai svarbi ir socialinė pusė. Kartais kiti kū-

„Pirmapradis“. Režisierė Karolina ŽERNYTĖ. Spektaklio scena

Dmitrijaus Matvejevo nuotr.

rėjai aiškina, kaip sunku apibrėžti socialinį tikslinumą, o man suvokti, kuo galėčiau būti naudinga visuomenei, yra labai paprasta. Tiesiog matau, kad kažkam skauda, ir dažniausiai negaliu paprasčiausiai praeiti pro šalį – noriu kištis į svetimus reikalus. Kartais tai naudinga konkrečiai grupei, kartais – man pačiai arba mano komandai, juk tokiu būdu mes augame. Laikausi nuostatos, kad esame kūrėjai, nenorime gydyti nei visuomenės, nei individų – tai ne mūsų sritis, bet spektakliais vis tiek siekiame šio tokio terapinio poveikio.

„Pojūčių teatro“ spektaklių neužtenka vien pamatyti – juos reikia suvokti, priimti žaidimo taisykles ir patikėti ta realybe, į kurią norima įtraukti žiūrovus, kad atsivertų naujai patirčiai. Kiek kurdama tu mąstai apie žaidimą kaip būdą patirti pasaulį ir save?

Kadangi labai daug dirbu su vaikais, negaliu apie tai negalvoti. Bet apskritai, kai pradėjome kurti kaip komanda, aš visą laiką ieškodavau, kokia žaidimo forma padėtų atrakinti vieną ar kitą temą. Tarkim, kaip atskleisti prisiminimus apie paauglystę? Kaip sukurti siužetą, kuris leistų vėl pasijusti lyg mamos pilve? Mes dažnai tyrinėjame tokias galimybes, pasitelkdami įvairius žaidimus, kad neprarastume smalsumo jausmo.

Ar lietuvių žiūrovai yra geri žaidėjai?

Tikrai taip! Mes esame tarp Trečiojo pasaulio ir Vakarų. Trečiojo pasaulio šalių žiūrovai yra tikra dovana – tose šalyse, kur žmonės daug sunkiau gyvena, jie kaip žiūrovai visada būna gerokai atviresni. Rusijoje, Afrikoje, kur mums teko vaidinti, publika liete liejo teigiamas emocijas. Ypač Rusijoje – ten visi labai iškalbingi ir mėgsta pasakoti, ką patyrė.

Lietuviai per tą laiką, kiek veikia „Pojųčių teatras“, labai pasikeitė, išlaisvėjo. Atsimenu pirmą mūsų spektaklį „Bitinėlio pasakos šešioms pojūčiams“ – po spektaklio būdavo mirtina tylą. Jokių komentarų. Klausdavome, kaip jaučiatės, gal norite kažkuo pasidalyti? Tyla. Dabar tai jau sunkiai įsivaizduojama, žiūrovai pamėgo refleksijas, diskusijas, kartais kyla net konfliktai dėl skirtingų požiūrių. Kai tik pradėjau kurti, sulaukdavau protestų ir iš aktorių, ir iš kitų režisierių: „Ką čia darai, griauti visą išpūdį! Mes ką tik keliavome po vaizduotės erdves, o tu dabar su mumis!“ Bet aš visada pabrėžiu, kad žmogiškasis ryšys, užsimezgantis per aptarimus, yra daug svarbesnis.

Aišku, pirminė pauzė būna visada. Reikia ją išlaukti. Vakaruose viskas priklauso nuo publikos. Aš mėgstu ne visai pagrindinę publiką, ne festivalių ar didžiųjų teatrų žiūrovus. Tarkime, Vokietijoje, Rūro-Reino regione mano geras draugas, prodiuseris, vykdo projektus, subūręs savo auditoriją, kuriai pristato džiaz muziką ir eksperimentinę meną – šokį, teatrą. Jo žiūrovai – paprasti darbininkai, bet šie žmonės po sunkaus darbo skaito knygas, klausosi muzikos, priklauso ansambliams, turi įkūrę grupes... Jie labai įdomiai filosofuoja. Ten dažniausiai improvizuojame, o žiūrovai mūsų spektakliuose įžvelgia labai gražių dalykų. Tačiau tai nėra tipinė publika.

Jeigu jau prabilome apie vietas, smalsu, ką tau reiškia erdvė? Kiek ji svarbi, įtraukiant žiūrovus į žaidimą, t. y. kiek ji gali lemti, garantuoti publikos įsitraukimą arba atvirkščiai – jį slopinti? Ar erdvė gali įkvėpti kūrybai?

Kadangi esu ne tik režisierė, bet ir vadybininkė, viską vertinu dvejopai. Esame surengę nemažai įvietintų pasirodymų, kuriuos įkvėpdavo, inspiruodavo konkreti erdvė. Tačiau nemažai galvojame ir apie tai, kad spektaklį būtų galima išvežti, „parduoti“ mokyklai, darželiui, klasei, renginiui. Tokia realybė, juk gyvename mažoje šalyje, negali-

me tikėtis, kad spektaklis, pastatytas kur nors užkampyje, apgriuvusiame pastate, kiekvieną savaitgalį pritrauks daug žmonių.

Mūsų projektas *Tense in sense* remiasi prisiminimais, o drauge prisimenama ir erdvė. Esame jį rodę Gelgaudiškio dvare, religinės paskirties pastate Plungėje, lauke prie ežero, Energetikos muziejuje. Kiekvieną kartą pritaikome kūrinį konkrečiai erdvei, tačiau svarbu, kad ji būtų įkvėpianti. Projektas „Pojųčių paveikslai“ skirtas galerijoms, nes inspiruotas ten eksponuojamų kūrinių. „Aš tavęs nevirškinu“ – tai spektaklis apie žarnyną ir apie virškinimą, rodytas Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejuje prie Kauno Rotušės aikštės. Jo salės, išsivinguriant laiptai, koridoriukai, rūšiai – tikras žarnynas, tinkamas tokiai keilionei. Aišku, siužetą sugalvojome, neturėdami omenyje šios erdvės, bet ji tam labai tiko. Paminėjau erdves, kurios mus įkvėpia, tačiau tą patį spektaklį dabar vežiojame į mokyklas. Aišku, vaikams būtų įdomiau atsidurti Kaune, bet ne visi gali, ypač iš atokesnių regionų, ten atvažiuoti.

Kai kuriuose tavo spektakliuose galima dvejopa patirtis – arba patirti pojūtį, arba stebėti pojūčių patyrimą. Kuo skiriasi šie dalyvavimo spektaklyje variantai? Ar kurdama mąstai apie tuos žiūrovus, kurie lieka tik stebėtojai? Kuo stengiesi juos paveikti?

Daug apie tai mąstau. Pati pradžia dažniausiai būna sensorinė, jutiminė. Naujausiuose spektakliuose žiūrovų į grupes nebeskirstome. O spektaklius, kurie skiriami kelioms grupėms, specialiai kuriame taip, kad būtų patrauklūs vizualiai. Pažaisti vizualumu tikrai sau leidome, Nacionaliniame dramos teatre statydami „Pirmą pradį“. Tačiau tokiuose spektakliuose man iš esmės svarbiausia, kaip juda grupė, koks stebėtojų santykis su dalyviu, kuriam užrištos akys, kaip galėtume pamatyti, ką jis jaučia? Kaip sužadinti stebėtojų empatiją žmogui užrištomis akimis? Apie tai visada labai daug galvojame.

Man pačiai savo spektaklius labiau patinka žiūrėti negu jausti. Nes žinau, kad planas suveiks, – priemonės kruopščiai atsirenkame, jos visada daro vienokį ar kitokį poveikį. Dažnai, beje, nutinka taip, kad žiūrovai lyg ir nepatiria jokios istorijos, didžiausią išpūdį jiems daro tai, kad klaidžiodami tamsoje visą laiką jautėsi saugūs, galėjo pasiti-

kėti „vedliais“. Nieko daugiau, pasirodo, nereikia. O mes sukame galvas, knaisiojamės po giliausius šešėlius... Bet yra ir tokių žiūrovų, kurie dalyvauja kiekvienoje premjeroje ir iš tikrųjų neria vis gilyn, gilyn, gilyn.

Kaip manai, ar daug lemia emocinė žiūrovų temperatūra – apėmęs jaudulys, įtampa, baimė būti veiksmo epicentre? Ar ji sustiprina išpūdžius, leidžia giliau pasinerti, ar atvirkščiai – susilpnina, atitraukia, blokuoja? Tavo manymu, ar tai išlaisvinantis jausmas, ar uždarančias?

Man atrodo, ta įsitraukimo čia ir dabar būsena labai reikalinga, kad galėtum patirti spektaklį. Bet būtinai reikia palikti laiko reflektuoti tam, kas įvyko. Žiūrovai, jau ne vieną kartą lankęsi mūsų spektakliuose, yra sakę, kad iš anksto susiplanuoja, jog po spektaklio turės laiko sau – pabūti, pamedituoti. Gerai žinau tą jausmą, kai patiri kažką didesnio už save, ir tau reikia tiesiog patylėti, pabūti ar išsivaikščioti. Čia turbūt yra vienas iš stipriausių jausmų, kokie gali apimti. Man atrodo, be emocinės „temperatūros“, be įsitraukimo šita patirtis neatsirastų.

Tačiau žiūrovų būna visokių. Pasitaiko tokių, kurie užrištomis akimis eina, lipa, griūva, neklauso patarimų, nepriima pagalbos, nepasiduoda, improvizuoja, paskui nusiriša raištį ir sako: „Tikėjausi daugiau, nelabai ką čia patyriau...“ Vis dėlto niekada negali žinoti, kaip yra iš tikrųjų. Tai labai asmeniškai potyriai, – sakoma, kritikai būtent dėl to apie mūsų spektaklius mažai rašo. Labai sunku recenzuoti asmeninį patyrimą.

Visai kitaip reaguoja vaikai – pajutome, kad po užsiėmimų jiems norisi piešti. Piešimas – įprastas reflektavimo būdas. O sensorinis užsiėmimas nėra įprastas ir, aišku, ten visko pasitaiko. Daug ko galbūt nepamatysi, nes vaikai visai elgiasi – ir išdykauja, ir nesusikaupia. Bet viduje kažkas įvyksta.

Ar tikiesi, kad žiūrovai paklus dramaturgijai? Ar nori, kad jie atpalaiduotų savo kūrybinę galią, apversdami spektaklį aukštyn kojom?

Tikiuosi, kad pavyks juos išjudinti. Tikiuosi, jausis saugiai ir nebijos atsiverti. Tai reiškia, kad jiems reikia suteikti kažkiek laisvės kūrybai, tačiau ta laisvė turi tilpti į labai

konkrečius rėmus, antraip jie nieko nesukurs. Esu dalyvavusi tokiuose bandymuose, kai kiekvienas žiūrovas yra kviečiamas visiškai laisvai improvizuoti, daryti, kas tik šauna į galvą. Šių eksperimentų sėkme nelabai tikiu, nes ir pati, pakliuvusi į tokią situaciją, nesijaučiu saugiai. Ne dėl savęs, bet dėl kitų – jeigu pradėčiau iš tikrųjų labai laisvai improvizuoti, kiti, kurie neturi tiek patirties ir drąsos, ko gero, jaustųsi suvaržyti.

Lietuvoje juntamas milžiniškas skirtumas tarp regionų ir didžiųjų miestų publikos, netgi tarp to paties miesto rajonų. Galima tikėtis visko – replikų, komentarų, visiškos tylos, kuri reiškia atsiribojimą, arba visiškos tylos, kuri reiškia įsitraukimą, – visur viskas vyksta labai skirtingai. Yra buvę spektaklių, kai po pasirodymo teko net pabarti publiką – tai buvo keli vyresnio amžiaus žmonės iš aklųjų bendruomenės. Dažnai susidaro išpūdis, kad tie mūsų spektakliai rodomi lyg ir per prievartą. Atrodo, tie žmonės išvis neitų į jokią teatrą. Bet po mūsiškio gal ir kitą spektaklį jau vertins kitaip. To irgi tikiuosi.

Tačiau man didžiausias džiaugsmas yra įkvėpti kūrybai ką nors kitą. Labai gerai atsimenu tas akimirkas, kai žiūrovai pasijunta vieningi ir nusiteikia laisvai kurti. Net jeigu tai tiesiog smėlio barstymas. Spektaklio „Pirmapradis“ pabaigoje kartu su žiūrovais per visą salę dėliojame mandalą. Jie patys to nori, niekaip negali sustoti, kol neišdėlioja visų akmenų. Tai iš tikrųjų stebuklingas jausmas. Tačiau rėmai vis tiek būtini – kiekvienas turi saują akmenukų ir gali dėlioti juos, kur nori, gali jų ir nedėlioti, vien žiūrėti, kaip tą darys kiti, vertinti, kas iš to išeis. Bet laisvės nesuteikiama tiek daug, kad ieškotum tų akmenų po visą pasaulį arba išvis nežinotum, ką su jais daryti. Be žodžių aišku, kas vyksta. Tokie momentai patys stebuklingiausi, nes pamatome, kaip žmonės laisvėja, kaip jie kuria, kokį malonumą jiems tai suteikia.

Minėjai, kad labiau mėgsti būti tarp stebėtojų. Jeigu klausčiau asmeniškai – ar Karoliną kaip žiūrovą labiau veikia imersinės, ar tradicinės teatro formos?

Visada, taip pat ir savo spektakliuose, mėgstu stebėti publiką, ypač įdomu, kaip reaguoja vaikai. Aišku, spektaklį irgi stebiu, bet čia mano profesinė sritis, todėl sunku tiesiog įsijausti.

Man nesvarbu, ar tai įtraukiantis teatras, ar tradicinis, net apskritai nerūpi, ar čia teatras, ar tapybos paveikslas, ar koncertas – bet kokia meno forma tiesiog daro poveikį arba nedaro. Tačiau labai mėgstu, kai mane įtraukia į veiksmą, nors ir esu kritiška, nes turiu daug patirties. Kitaip tariant, esu bloga žiūrovė. Savo komandoje juokais esame apibrėžę, koks žiūrovas yra „blogas“, o koks – „geras“. „Blogas“ tas, kuris per daug sau leidžia, provokuoja, nes jam neįdomu, nes jau yra kažką panašaus išbandęs, patyręs. Tokia esu ir aš. Tačiau visada ieškau, kas galėtų mane sudominti. Įtraukiančiame teatre tai gerokai pavojinga, nes kiti žiūrovai gal nėra tiek daug patyrę, todėl jiems nejauku šalia tokio besiblaškančio ieškotojo.

*Kas tau svarbiau kaip kūrėjai – ar padėti žmonėms at-
rasti kitą, ar suprasti save pačius?*

Man atrodo, tų *kitų* iki galo vis tiek niekada ne-
suprasime. Po spektaklių labai dažnai girdime frazę:
„Kai užsirišau akis, pradėjau daug labiau vertinti tai,
ką turiu.“ Taigi žmonės galbūt kažkiek supranta kitus,
pagalvoja, kaip jie jaučiasi, bet vis tiek viską lygina pa-
gal save ir pagal savo patirtį. Nors niekada iki galo ne-
persikūnysi į kitą žmogų, visada pasitelkiu tiesioginio
įsijautimo būdą – jeigu noriu parodyti, kaip jaučiasi,
pavyzdžiui, autistas, turiu visiškai pasinerti į jo pa-
saulį, įsivaizduoti, kad mano kūnas yra toks pats, kaip
jo kūnas, net iki pačių smulčiausių pojūčių. Tik tada
galėsiu papasakoti apie tai kitiems. Beje, atsidūrę kito
kailyje, labai daug atrandame.

*Kokį pasakojimą – plačiąją prasme – nori perteikti
žiūrovams savo kūriniiais?*

Dabar noriu kalbėti apie tai, kad kiekvienas iš mūsų
yra normalus, bet ir unikalus. Tai, ką jaučiame, kaip
jaučiamės, yra normalu, net jei atrodo, kad esame visiškai
kitokie... Tačiau kartu visa tai unikalumu, todėl verta
tuo dalytis. Šios jausenos galbūt kyla dėl paprasčiausio
noro aplinkui matyti kuo daugiau įvairių žmonių. Tos
bendruomeninės įvairovės ypač trūksta dabar, kai dėl
karantino būnu tik Lietuvoje.

Dėkoju už pokalbį.

■

Gaisras

Kažkur ten, Lietuvoj,

nežinomam krašte,

pamatė dailininkas, klasiokas Vytautas.

Liepsnoja kopėčios

tarsi dangoraižis.

Dar tolimoj ruseinančios žarijos žėri.

Dažnokai pagalvodavau, kad tas paveikslas galėtų
keliauti per pasaulį kaip vieno paveikslo paroda.

Vytautas LANDSBERGIS

Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus Paveikslų
Galerijoje nuo lapkričio 4 d. veikia Vytauto Valiaus
(1930–2004) kūrybos paroda „Jausti savo žemę“, papil-
dyta archyviniais dokumentais. Dailininko kūrybą yra
išsamiai išnagrinėję menotyrininkai Ingrida Korsakaitė,
Ramutė Rachlevičiūtė, Kęstutis Šapoka, Nijolė Tu-
mėnienė, Irena Žemaitytė-Geniušienė ir kt. Tekstų vi-
suma atskleidžia platų kūrybos horizontą – dailininkas
gilinosi į lietuvių liaudies dailę ir humanistinę filosofiją,
jam rūpėjo tiek individo, tiek tautos, net pasaulio liki-
mas. Kūriniai ekspresyviūs, monumentalūs, su turtin-
gomis faktūromis – jas išgaudavo, taikydamas autorinę
techniką. Valius kartu su Birute Žilyte, Algirdu Stepo-
navičiumi (1927–1996), Vincu Kisarausku (1934–1988),
Sigute Valiuviene ir kt. atstovauja atlydžio menininkų
kartai, į lietuvių dailę įnešusiai gaivių modernizmo
vėjų. Kaip ir daugelis 7-uju dešimtmečiu degė kūrybos
aistra – eksperimentavo, nuolat ieškojo naujų raiškos
formų. Tai atsispindėjo estampuose, tapyboje, knygų
ilustracijose, freskose. Jį traukė ir kitos meno sritys – te-
atras ir kinas, poezija ir muzika.¹ Valius dėstė grafiką ir
kompoziciją Vilniaus dailės institute (1965–1971), buvo
aktyvus grafikų bendruomenės narys.

Dailininko paveldu rūpinasi šeima – žmona Sigutė,
duktė Eglė ir sūnus Saulius. Jų bei Vilniaus dailės aka-
demijos leidyklos iniciatyva išleisti jau trys albumai, ap-
rėpiantys plačiąsą, gilią Valiaus kūrybą. Šis pasakoji-
mas apibūdina asmeninį dailininko bruožus – tai tik

VYTAUTAS VALIUS – PRISIEKĖS ESTETAS, IŠTIKIMAS PAŠAUKIMUI

pirmas žingsnis, nedidelė liudijimų dalis. Atsiminimais pasidalijo bendramokslės Irena Žemaitytė-Geniušienė ir Birutė Žilytė, artimi bičiuliai ir kolegos Bronius Leonavičius, Arvydas Každailis, Petras Repšys, Mikalojus Povilas Vilutis, mokinės Jūratė Stauskaitė, Ramunė Vėliuvienė.

Jurga Minčiauskienė. *Kokį įspūdį Vytautas Valius darė kaip asmenybė?*

Irena Žemaitytė-Geniušienė. Išskirtinį! Būdingiausia jo savybė, jau nekalbant apie akivaizdų talentą ir ištikimybę pašaukimui, buvo protas ir išmintis (o jie ne visada sutampa). Pirmą kartą susitikome 1950 m. vasarą per stojamuosius egzaminus į grafikos specialybę. Penkerius metus praleidome vienoje studijoje, tik šeštaisiais jau turėjome galimybę dirbti atskirai. Mūsų kursas sutarė neblogai, mėgdavome juokauti, bet nesėkmes ir nusivylimus kiekvienas stengdavosi įveikti, užsidaręs savyje. Tad studijoje dažniau tvyrodavो tylą. Beje, kalbėtis pusbalsiu išmokom iš Sigutės² ir Vytauto. Nuotrauką, kurioje rimtais veidais pučiam muilo burbulus, vadinom savo studijų alegorija. Trumpai tariant, buvome kritiški, pasišaipydavom ne tik iš kitų, bet ir iš savęs. Vytautas neužsigaudavo, kai draugiškuose kurso šaržuose nupiešdavau jį pasišiaušusį, liesą, perkarusį. Po poros dešimtmečių tokį patį pavaizdavau ir piešinyje, kuris ilgai kabėjo grafikos dirbtuvėse Grybo g. – ten dažniausiai vykdavo Dailininkų sąjungos Grafikos sekcijos biuro posėdžiai.³ Kad šios dirbtuvės

sklandžiai funkcionuotų, buvo vienas iš Vytauto, kaip biuro pirmininko, rūpesčių. Retkarčiais ten padirbėdavau, bet Vytauto spausdinančio nemačiau. Jo studija buvo Antakalnyje, vieno daugiabučio namo viršutiniame aukšte, – joje tarp rėmų, popierių, presų, stalų buvo sunku net prasibrauti.

Birutė Žilytė. Studijavau viename kurse su abiem Valiais, nors artimiau bendrauti pradėjome tik baigę Dailės institutą. Sigutei ir Vytautui apsigyvenus greta grafikos dirbtuvių Grybo g., dažnai čia ir susitikdavome. Kartais jiedu apsilankydavo pas mus Jeruzalėje. Mūsų šeimos artimai bendravo. Siejo individualaus kūrybos kelio paieškos ir neišsenkami pokalbiai apie meną. Vytautas iš prigimties turėjo švietėjiškų polinkių – todėl ir dėstė institute. Jis buvo idealistas ir gebėjo tą šviesų idealizmą skleisti tiek per privačius pokalbius tarp draugų, tiek oficialiuose grafikų susirinkimuose, tiek uždegti juo studentus. Tai darydavo labai natūraliai, pasikliaudamas pašnekovais, nieko jiems neprimedamas. Vienas iš svarbesnių jo siekių buvo, kad visuomenė nenusisuktų nuo kultūros. Apie tai daug kalbėdavom, kai vieną ar du kartus per metus apsilankydavome pas Aldoną Liobytę.⁴ Žinodama, kad esame individualistai, ji nesuburdavo mūsų su aktoriais ar literatais. Dažniausiai kartu svečiuodavosi Valiai, Rimtautas Gibavičius. Kalbą nuo visuomenės gyvenimo paviršiaus Liobytė visuomet pasukdavo į gilumą – jai buvo įdomu, apie ką ir kaip mąsto menininkai. Susitikdavome ir Vytauto Kalinaus-

ko dirbtuvėje, vadinamajame menininkų kieme.⁵

Ramunė Vėliuvienė. Mano vyrą Norbertą Vėlių ir Vytautą Valių labai siejo tai, kad abu žemaičiai. Knygoje „Senovės baltų pasaulėžiūra“⁶ aprašęs aukštaičių ir žemaičių psichologinius ir vertybinius skirtumus, Norbertas juokaudavo, kad Vytautas, būdamas gilus melancholikas, labai susirūpinęs dvasios reikalais, yra tipiškas žemaitis – visiška priešingybė sangviniškiems, ekstravertiškiems, karingiems aukštaičiams. Jiedu dažnai susitikdavo. Vytautas konsultavosi su Norbertu, kurdamas iliustracijas žemaičių pasakoms. Valius labai daug prisidėjo prie dirbtuvių Grybo g. įkūrimo. Tai buvo pagrindinė darbo vieta daugeliui to meto grafikų. Pamenu, grafikos spaustuvėje tvyrodamo labai bohemiška atmosfera – kartu gerdavome arbatą, vakarieniaudavom, kas nors atsinešdavo vyno. Tačiau Vytautas nemėgo tuščio plepėjimo, šurmulio, meno temomis mielai kalbėdavo, bet ilgai neužsibūdavo.

Arvydas Každailis. Valius man iki šiol yra dailininko humanitaro etalonas. Jis, nekalbus, bet reiklus, tolerantiškas kolega, buvo dvasinis įkvėpėjas. Visuomeniškumas, tautiškumas ir etinės nuostatos lėmė, kad visi jam simpatizavome. Sovietmečiu vien tokio žmogaus buvimas šalia daug reikšė. Jam rūpėjo lietuvių dailės ateitis ir vieta pasaulyje. Valius globojo tautodailininkus, dėstė Dailės institute, kartu su kolegomis atrinkdavo grafikos kolekcijas parodoms, nesavanaudiškai padėdavo naujiems grafikos sekcijos nariams.

J. Minčinauskienė. *Plačiai aptarinėjant kūrybos klausimus, greta bendrų meno temų neišvengiamai kalbėta ir apie jo paties kūrinius. Ką prisimenate iš tokių pokalbių?*

I. Žemaitytė-Geniušienė. Anuomet labai trūko dailėtyrininkų, tad pradėjau jiems talkinti, rašydavau apie mūsų grafikų parodas, aptariau ir Vytauto kūrybą. Jis mielai pasakodavo apie temas, kurios sužadina menines idėjas, – jo akiratyje buvo žmogus, visuomenė, pasaulis, net kosmosas. Kartais susipainiodavau jo minčių, įžvalgų, spėlionių labirintuose, nors visuma buvo vientisa, nuosekli, tačiau nelengvai aprėpiama kitam žmogui. Sakydavo, kad galutinį rezultatą visada nulemia asme-

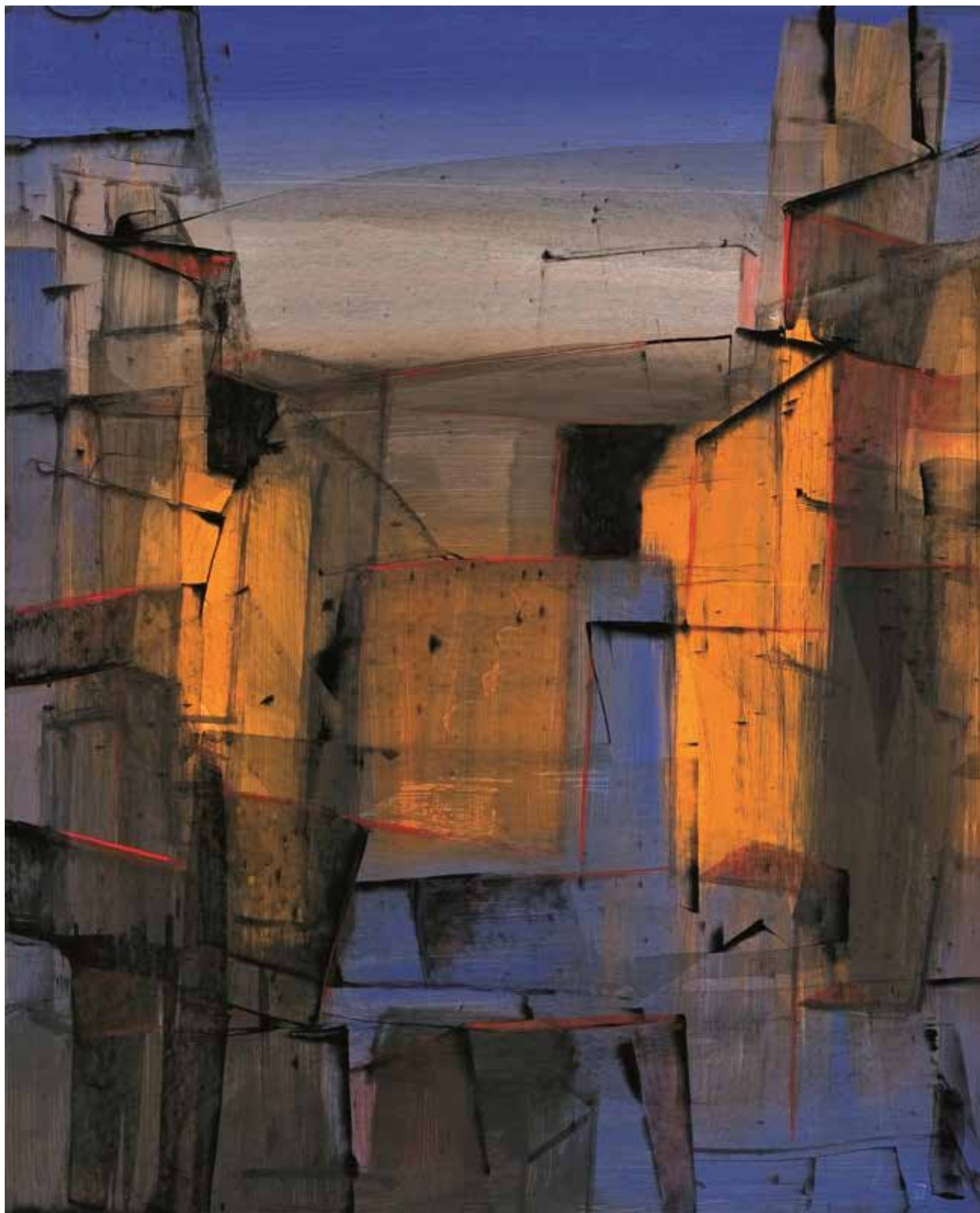
nybė. Veikiausiai todėl savo autorinės grafikos technikos didelėje paslapyje nelaikė. Iš jo išgirsdavau apie šiuolaikines pasaulines dailės tendencijas, gaudavau paskaityti arba persirašyti straipsnių, anotacijų apie užsienyje vykstančias parodas, apie žinomus dailininkus. Tokia informacija anuomet buvo nelengvai prieinama, nebent lenkiškame žurnale *Projekt*, rusiškame *Курьер ЮНЕСКО*. Kita tokio pobūdžio literatūra mus pasiekdavo tik neoficialiais keliais. Vytautui pavykdavo gauti užsienio leidinių apie dailę – iš jų sužinodavome, kas vyksta pasaulyje. Daug ir dažnai pasakodavo apie savo dėdę Telesforą Valių (1914–1977), garsų išeivijos dailininką grafiką, nors palaikyti ryšius su išeivija sovietmečiu buvo draudžiama.

B. Žilytė. Vytautas mėgo aptarti pasaulio dailės aktualijas, sekė pasaulines menų kryptis, nors galimybės gauti naujausią informaciją sovietmečiu buvo labai ribotos. Pradėjęs tapyti, Grybo g. dirbtuvėse rado tinkamą vietą 1-ame aukšte, greta skulptorių. Pamenu, dirbo labai daug. Religiniuose paveiksluose jam rūpėjo ne tiek šventumo įprasminimas ar siužeto reikšmingumas, kiek savo pasaulėjautos, savitumo perteikimas. Apie tai esame daug diskutavę.

A. Každailis. Jis buvo modernistas. Prisiekęs estetas. Puikus piešėjas. Nagrinėjo sudėtingas temas – tai laikmečio tragizmas, tautos kultūros likimas, dvasinė erozija. Sukaupta rami Valiaus sienų tapybos kompozicija puikiai tiko VU lituanistikos Kristijono Donelaičio skaityklai.⁷ Didelį įspūdį 2010 m. VDA „Titanike“ vykusioje jubiliejinėje dailininko parodoje padarė parafrazė Leonardo da Vinci'o „Paskutinės vakarienės“ tema.

J. Minčinauskienė. *Valius nesikratė ir visuomeninės veiklos. 1962–1964 m. ir 1969–1973 m. buvo grafikų sekcijos pirmininkas, tačiau sprendė visai dailės bendruomenei svarbius klausimus.*

I. Žemaitytė-Geniušienė. Pamenu, per sekcijos biuro posėdžius ramiai, apgalvotai išsklaidydavo besikaupiančią įtampą. Niekada negirdėjau pakelto, nekantraus, pikto balso, nors progų susinervinti pasitaikydavo, ypač atrenkant kūrinius į parodas. Šių dienų akimis žvelgiant, tekdavo svarstyti net juokingus klausimus – kuriam tu-

Vytautas VALIUS. *Vakaras*. 1999. Dailininko šeimos nuosavybė

Vytautas VALIUS. Barokas. Iš ciklo „Vilniaus architektūra“. 1971. Popierius, mišri technika

zinui iš keliasdešimties grafikų bus suteikta galimybė nusipirkti importinių trintukų ar guašo... Valius garbingai elgdavosi visais atvejais, pavyzdžiui, kai LSSR Dailininkų sąjungos Valdybos prezidiume virdavo ginčai dėl kūrybinių dirbtuvių. Puikiai išmanė net ir tokius keblius reikalus, kaip Dailės fondo finansų balansas, Dailės kombinatų mokes fondai, normatyvai ir t. t. (būčiau neprisiminusi, bet tarp senų popierių radau to meto, kai buvau Dailininkų sąjungos referentė, protokolų juodraščius). Mūsų dailininkų delegacijos važiuodavo į Maskvoje rengiamus SSRS dailininkų sąjungos suvažiavimus, Valdybos plenumus, parodų aptarimus. Viename iš tokių sąjunginės parodos aptarimų „nuo respublikos“ teko kalbėti Valiui, nes jis buvo autoritetas tarp SSRS dailininkų bendruomenės, be to, diplomatiškai gebėdavo išaiškinti, kuo nepatenkinti Lietuvos SSR dailininkai. Kad tokiuose renginiuose nekirstų miegas, imdavau konspektuoti, todėl išliko keli pagrindiniai tos Valiaus kalbos aspektai – jis ragino keisti kūrinių eksponavimo sąjunginėse parodose principus.

Vytautui nebuvo prie širdies parodų organizavimo, leidyklų, Dailės fondo, dailės kombinatų ir pan. reikalai, bet, kaip ir dauguma talentingų to meto dailininkų, aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje, jausdamas atsakomybę už mūsų dailės gyvumą.

Bronius Leonavičius. Grafikų sekcija, palyginti su kitomis, buvo labai vieninga. Aktyviai reiškėsi Vytautas Kalinauskas, Rimtautas Gibavičius, Vytautas Valius, Algirdas Steponavičius, Alfonsas Žvilius. Vytautas buvo vienas iš tų nedaugelio, kurie gebėdavo įtaigiai pakalbėti per įvairias konferencijas, suvažiavimus ar įtikinti valdžią, ko dailininkams reikia. Jam visada galėjau skambinti ir tartis svarbiais klausimais, daug kalbėdavome apie strateginius reikalus. Būdavo, po kokios nors parodos atidarymo aš lydžiu jį iki Arkikatedros, mudu kalbamės, o paskui jis lydėdavo mane atgal – taip ir vaikščiodavom. Iš pažiūros Vytautas atrodė pabrėžtinai rimtas, bet nestokojo šmaikštumo. Žvelgiant apibendrintai, jis buvo labai patikimas žmogus, todėl geras Grafikų sekcijos pirmininkas.

J. Minčinauskienė. *Bendraudama su buvusiais Valiaus mokiniais, sužinojau, koks geranoriškas buvo jo po-*

žiūris į jaunos kūrėjas, kaip drąsiai jis palaikydavo jaunimą. Juk sovietmečiu debutantams, ypač tiems, kurie nesileido į kompromisus, nekūrė ideologinio meno, teko patirti nemenką spaudimą (kūrinių nepriimdavo į parodas, neduodavo užsakymų ir pan.).

R. Veliuvienė. Man baigiant M. K. Čiurlionio menų mokyklą, Valius recenzavo mano diplominį darbą apie sakmes. Jo nuomonė buvo svarbi ir vėliau, kai studijavau grafiką Dailės institute, nors man jis nedėstė. Privačiai rodydavau savo eskizus. Buvo ypač jautrus besiformuojančiai menininko asmenybei, niekada neprimedavo kategoriškos nuomonės, žlugdančios kritikos. Su studentais mielai dalydavosi technologiniais savo atradimais, rodydavo, kaip jam pavyksta originalia autorine technika išgauti įvairius grafikos sluoksnius. Vadovaudamas Grafikos sekcijai, itin tolerantiškai elgdavosi, kai būdavo atrenkami kūriniai į parodas, rėmė, užstodavo moderniai kūrusius autorius, antai Vilotį, Juchnevičių.

Mikalojus Povilas Vilutis. Jis, panašiai kaip Algimantas Švėgžda, Rimtautas Gibavičius, Arvydas Každailis, sutikęs gabų žmogų, stengdavosi kaip įmanydamas padėti, kad visi pamatytų jo kūrinius. Man pažįstami dailininkai, mokęsi pas Valių, prisimena, kaip nuoširdžiai dėstytojas stengdavosi palaikyti studentus. Ne itin artimai bendravome, bet pamenu, kai manęs nepriimdavo į parodas, Valius ragindavo nenusiminti, ieškoti išeities, patardavo net keisti siužetą. Tuomet menininkus neretai gelbėdavo peizažai. Aišku, ne kokie nors apsiniaukę, nes Sovietų Sąjungos peizažai būna *tik* saulėti. Tačiau aš, laikydamasis antropomorfinės krypties, niekaip negalėjau kurti peizažų. Tiesa, bandžiau paišyti gėles, bet čia jau nebuvo kūrybos laisvė, kurios taip troškau.

Petras Repšys. Valius buvo labai ypatingas, nepaprastai intelektualus žmogus. Man yra tekę lankytis pas jį dirbtuvėje, Antakalnyje, – įspūdį padarė jo paties kūriniai ir įvairiausių knygų gausa (turbūt gaudavo jų iš savo dėdės Telesforo). Anuomet mums buvo labai svarbi Talino grafikos trienalė. Vienais metais Lietuvai atstovavo labai gerai sudaryta komisija – Valius, Steponavičius ir Gibavičius.⁸ Jie, vyresnioji karta, labai palaikė mus, jaunesnius. Valių nepaprastai gerbėm, jautėm, kad jis visokeriopai stengiasi padėti, ypač palaikė Juch-

nevičių. Buvo labai rimtas, teisingas. Per Grafikų sekcijos susirinkimus tinkamu laiku atsistodavo ir „tiems laikams“ sakydavo puikias kalbas, ypač jei reikėdavo ką nors apginti ar užtarti.

Jūratė Stauskaitė. Vytautas Valius man dėstė pirmame Dailės instituto kurse. Mūsų paveikslėliai dar atrodė nedrąsūs, bet jų turėjo būti daug – tokia dėstytojo nuostata. Kiekvienam piešinėliui jis rasdavo nors po sakinį, pastebėdavo kokią nors įdomesnę formą ar netyčia nutėkštą dėmę. Vėliau, jau pradėjusi savarankišką kelią ir dalyvaudama parodose, mačiau, kaip atidžiai ir atsakingai jis vertina kiekvieną kūrinį, ypač jautriai žvelgdamas į jaunus ir *kitokius* autorius. Tose atrankos komisijose Valius išsiskirdavo garbingumu. Pakvietas ateidavo į nedideles personalines parodėles, kurias rengdavome kur nors redakcijose, teatrų ar kino teatrų fojė, kitų aukštųjų mokyklų koridoriuose. Pamenu, 1983 m. savo grafikos ciklą „Baltas paukštis meta juodą plunksną“ pristačiau metinei grafikos parodai Parodų rūmuose. Meno komisijos sprendimu, prieš pat atidarymą mano ciklas buvo nukabintas. Tuo pasipiktinęs Valius nuėjo į Kultūros ministeriją ir paprašė, kad kūrinyt būtų grąžintas į parodą. Žinant taikų, nuosaikų jo būdą, šis poelgis turėjo būti jam nelengvas.

Vytautas Valius – neabejotinas autoritetas, bet man labiau patinka vadinti Mokytoju, nes jo pamokomis pati iki šiol remiuosi.

J. Minčinauskienė. *Ar jūsų bendravimas ir draugystė sukdavosi tik kūrybinės veiklos orbitoje?*

B. Žilytė. Kai lankydavomės Palangos kūrybos namuose, yra tekę kartu keliauti po Žemaitiją. Pamatėme daug autentiškų liaudies meno pavyzdžių – Sigutė ir Vytautas jais labai domėjosi. Vasarą mūsų šeimos kartu ilsėdavosi, plaukdavome ežerais. Visi buvome savotiškai uždari, tad netrukdydavome vieni kitiems. Labai sklandžiai sutardavome dėl plaukimo atstumų, krypties, stovyklavietės vietos ir apsisistojimo laiko. Daug piešdavome, maudydavomės. Neturėjome automobilių, visur mėgdavome eiti pėsčiomis.

I. Žemaitytė-Geniušienė. Prisimenu, kartais bandydavom spręsti lingvistikos klausimus. Mums buvo „už-

kliuvęs“ žodžio „įprasminti“ vartojimas: jei sakoma „laisvės kovas įprasminantis paminklas“, tai ar be paminklo tos kovos būtų beprasmės? Priėjome prie išvados, kad tokie apibūdinimai diletantiški. Neretai pokalbį Vytautas baigdavo koku nors šmaikščiu aforizmu, karikatūriška ar šiaip linksma fraze. Pamenu, ragino nesmerkti sentimentalių dalykų mene, svarbu, kad būtų išvengta banalybės. Namų reikalų, šeimų gyvenimo neaptarinėdavome, tik pasidžiaugdavome, kad ir jo vaikai, ir maniškiai užaugo darbštūs, kūrybingi, padorūs. Vytauto šeimoje visi dailininkai, mano šeimoje – muzikantai. Pajuokaudavome dėl skirtumų – grafikai, jei dieną nesusėję, gali darbus tęsti naktį, o pianistams to daryti neleidžia kaimynai.

Nuo jaunystės laikų Vytautas man buvo kamertonas įvairiausiai gyvenimo klausimais. Tik ne visada sekdavosi pataikyti į toną.

J. Minčinauskienė. *Dėkoju už pokalbį.* ■

- ¹ Muzikos eksperimentais Valius susidomėjo po kelionės į JAV 1988 m., iš ten parsivežė elektrinius vargonėlius. Draugavo su vargonininku Leopoldu Digriu, kuris laisvomis minutėmis net leisdavo dailininkui paimprovizuoti Vilniaus konservatorijos ir Valstybinės filharmonijos vargonais.
- ² Sigutė Kopustinskaitė, dailininkė grafikė, tuomet dar būsimoji Vytauto Valiaus žmona.
- ³ Nuo 1956 m. Grybo g. veikė Lietuvos TSR dailininkų sąjungos Eksperimentinės grafikos ir skulptūros dirbtuvės.
- ⁴ 7-uoju ir 8-uoju dešimtmečiais intelektualai būrėsi į neoficialius „bendraminčių klubus“, kurie ilgainiui daugeliui menininkų tapo svarbiomis bendravimo ir susitikimų vietomis. Viena iš tokių vietų buvo rašytojos, dramaturgės, vertėjos Aldonos Liobytės namai.
- ⁵ Pilies g. nr. 32 kūrybinės dirbtuvės turėjo Vytautas Kalinauskas, Arvydas Každailis, Leonas Lagauskas, Ramunė Vėliuviene, Mikalojus Viliutis ir kt.
- ⁶ Norbertas Vėlius. *Senovės baltų pasaulėžiūra*. Vilnius: *Mintis*. 1983.
- ⁷ VU filologo Albino Kentros iniciatyva 8-uoju ir 9-uoju dešimtmečiais universiteto erdvėse savo kūrinius realizavo Petras Repšys, Antanas Kmieliauskas, Rimtautas Gibavičius, Stanislovas Kuzma, Mindaugas Navakas ir kt. 1979 m. VU lituanistikos Kristijono Donelaičio skaitykloje Valius sukūrė sieninės tapybos kompoziciją „Metai“.
- ⁸ Nuo 1968 m. Taline vykdavo grafikos trienalės, kuriose dalyvaudavo estai, latviai ir lietuviai.

LIETUVOS ŽEMŲJŲ BALSŲ DINASTIJA

*Vladimiro Prudnikovo
ir jo mokinių kūrybos vakaras*

Galbūt ne kiekvienas lietuvis šiandien domisi opera, bet beveik visi žino Vladimirą Prudnikovą. Kai MO muziejus ir Vilnius City Opera rengė parodą „Iš tos operos“, pasakojančią apie alternatyvios operos dešimtmetį, irgi neišsivertė be gerai žinomo boso. Ekspozicijoje šis operos solistas pristatomas ne tiek „vado-vėliniais“ pasiekimais – pateikiamas daugumai žiūrovų mažai žinomas jo kaip mokytojo portretas. Ir ne veltui, nes visuose VCO spektakliuose dainuoja bent vienas iš Maestro mokinių. Prudnikovo auklėtinių gausu ne tik tarp „bohemičių“, bet ir tarp visos Lietuvos operos dainininkų. Dar daugiau – didžioji jų dalis nuolatos dainuoja svarbiausiose Europos ir pasaulio operos scenose.

Kaip ugdomi talentai? Kokios savybės lemia mokytojo talentą? Ką apie savo profesorių papasakotų jo mokiniai? Parodą „Iš tos operos“ papildė kūrybinis mokytojo ir jo mokinių susitikimas. Pokalbį moderavo LRT programos Klasika vadovas Julijus GRICKEVIČIUS, mintimis dalijosi Tadas GIRININKAS, Vytautas JUOZAPAITIS, Ieva PRUDNIKOVAITĖ, Kostas SMORIGINAS ir, žinoma, pats Vladimiras PRUDNIKOVAS.

Julijus Grickevičius. Šiandien įvyks ypatingas labai „žemų balsų“ – bosų, baritonų, mecosopranų, – susitikimas. Kaip „kalbamasi“ šiame specifiniame pasaulyje? Tačiau šis kūrybos vakaras visų pirma skirtas Vladimirui Prudnikovui, o jis, lyg bendrinis vardiklis, kaip koks Beethovenas ar Coca-cola, iškart iškyla iš pasąmonės, kai pagalvojame apie operą.

Tie, kurie užsuka į Lietuvos nacionalinį operos ir baleto teatrą (LNOBT), mato puikų solistą su šešiasdešimties metų dainininko „stažu“. Tie, kurie nesidomi opera, vis tiek žino Prudnikovą, nes yra girdėję apie „Tris ti-

grus“, kurie buvo pavaizduoti net ant degtinės butelio... Šiandien su Maestro mokiniiais, bičiuliais ir juo pačiu kalbėsime apie dalykus, būdingus solistui ir mokytojui.

Specifinį Prudnikovo ryšį su mokiniiais jie patys apibūdina kaip nuoširdžią tėvišką meilę ir nuolat juntamą tvirtą pedagogo ranką. Pokalbyje dalyvauja trys puikūs mokiniai, kurių balsus nuolat girdime Lietuvos, Europos ir pasaulio operos scenose. Tai Kostas Smoriginas, bosas baritonas, dainavęs Londono Karališkojoje operoje, Milano *La Scala*, Maskvos Didžiajame teatre, San Franciske, Vašingtone, Brėgenco ir Zalcburgo festivaliuose. Tadas

Girininkas, kurį galite pamatyti atliekant visas pagrindines bosų partijas visose Lietuvos operos scenose. Ir Ieva Prudnikovaitė, kurios misija ypatinga – kalbėti apie savo tėtį, mokytoją ir, ko gero, labai svarbų vertintoją.

Kostas Smoriginas. Labai džiaugiuosi, kad šio vakaro pažiba yra mano mylimas dėstytojas. Labai sunku vadinti save Maestro studentu, labiau jaučiuosi lyg jo vaikas, nes bendraujame jau labai ilgai. Iki šiandien vis kreipiuosi į jį, prašau pagalbos. Smagu, kad visi čia susirinkome pagerbti tokio brangaus, šilto ir didžio žmogaus.

Tadas Girininkas. Man tai Profesorius didžiąja rai-
de, nes iš jo visuomet sulaukiu paramos ir palaikymo.

Ieva Prudnikovaitė. Jaučiuosi taip, tarsi čia vyktų giminės susitikimas – visų gyvenimai susipynę. Tėčio mokiniai jo akyse užaugo nuo berniukų iki vyrų. Tai ryškus jo pedagoginės praktikos bruožas. Kaip ir vyriškumo mokykla – jis nuteikia taip, kad visi mokiniai tvirtai ženg-
tų pasirinktu keliu, nesvarbu, ar vaikinai, ar merginos.

J. Grickevičius. Vyriškumo mokykla! Grįžkime į praeitį. Kostai, Tada, kaip susitikote su profesoriumi?

T. Girininkas. Atsimenu, atėjau lyg maža mergytė prie fortepijono, nedrąsiai sukiudama suknelę (*šypsosi*). Kaip tik tuo metu, atvažiavęs į Vilnių, mačiau spektaklį „Aida“. Tai buvo pirmas kartas, kai klausiausi profesoriaus, gyvai dainuojančio scenoje. Noras mokytis iš jo buvo toks didelis, kad išdrįsau, vėliau įgavau ir pasitikėjimo savimi. Tą jis tikrai išugdė, todėl dabar nebijo-
damas galiu stovėti didžiausiose scenose. Profesorius atstodavo ir tikrąjį tėvą, jei tuo metu jo nebūdavo šalia.

K. Smoriginas. Dar tada, kai dainavau berniukų chore „Ąžuoliukas“, man prasidėjo balso mutacija – kalbėjau storesniu balsu. Tai išgirdęs profesorius Vytautas Miškinis liepė: „Kostai, užėik po egzamino pas mane, tiesiog padainuosi, atliksi keletą pratimų.“ Sutikau, nuėjau, padainavau kelis pratimus, o jis man ir sako: „Žinai, gal ir tapsi antru Prudnikovu.“

O kas tas Prudnikovas? – pagalvojau. Grįžęs namo, papasakojau tėvams, o jie buvo pažįstami su profesoriu jau daug metų, nes kartu studijavo Konservatorijoje [dabar Lietuvos muzikos ir teatro akademija – *aut. past.*]. Buvo surengtas susitikimas. Aš, šešiolikmetis, jaučiausi labai sutrikęs. Prudnikovas pritarė, kad verta

pabandyti, bent jau kitais metais. Nuo to ir prasidėjo draugystė. Dirbti ėmėme, žinoma, nuo paprasčiausių pratimų, toliau sekė vyriškumo, valios, pasirengimo ir drąsos pamokos. Tobulėjimo kelias buvo ilgas, iki šiol tą patirtį nešiojuosi su savimi, nes ji mane ne tik augino, bet vis dar augina. Opera – mano namai, kur esu laisvas, pasitikiu savimi, atiduodu visą širdį.

J. Grickevičius. Ieva, kaip atsitiko, kad tėtis jūsų balsą pirmąkart išgirdo tik per dainavimo egzaminą?

I. Prudnikovaitė. Kartu dirbti pradėjome tik tada, kai mokiausi ketvirtame kurse. Anksčiau man tai atrodė visiškai neįmanoma, – tiesiog nesugebėdavau išsižioti prie savo tėvų. Matyt, vaikystėje patyriau kažkokią traumą (*juokiasi*). Varžė tai, kad jie abu – profesionalai, o dar ir eiti jų pėdomis pradėjau beveik nenoromis, ilgai maniau, kad bent jau vėliau veiksiu kažką kito. Jaučiau baisią gėdą, kad balsas neskamba taip, kaip turėtų skambėti. Kiekvienas bandymas dirbti kartu baigdavosi ašaromis arba visiškai neadekvačiu juoko priepuoliu. Todėl mokiausi pas profesorę Reginą Maciūtę – tėvai mane patikėjo jai.

Tačiau tuo metu tėtis buvo katedros vedėjas ir privalejo išgirsti bent porą natų, kad nuspręstų, ar man išvis galima laikyti egzaminą. Kadangi išsižioti vis dar nediršau, savo balsą įrašiau į kasetę ir paleidau automobilyje. Jis išklaušė tylėdamas, be jokių replikų, pabaigoje tarė: „Gera, gali pabandyti.“ Tokia pradžia.

Galiu pasidžiaugti, kad įveikiau nelemtą savo fobiją. Galėjau tą padaryti ir anksčiau, – būčiau gavusi penkiagubai daugiau žinių bei praktikos iš savo šeimos. Bet psichologija ne visada veikia racionaliai, ir nieko čia nebepakeisi. Dabar dirbame kartu, konsultuojamės. Tėvai yra pagrindiniai mano kritikai, patarėjai, palaikytojai, 100 proc. pasitikiu jų žodžiais, nuoširdumu bei kompetencija.

J. Grickevičius. Kiek žinau, iš pradžių ketinote stoti į Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutą arba žurnalistiką.

I. Prudnikovaitė. Būčiau dabar jūsų arba gerbiamo Vytauto Juozapaičio kolegė (*juokiasi*).

J. Grickevičius. Muzikų, aktorių vaikai dažnai sako: „Rinksiuosi kitą kelią, tik ne tą.“

I. Prudnikovaitė. Aš irgi visada pabrėždavau – bet

kas, *tik ne tai*. Tačiau gali šnekėti, ką nori, o likimas sudėlioja, kaip reikia.

J. Grickevičius. Kaip šiandien priimate grįžtamąjį ryšį, pastabas po pasirodymų?

I. Prudnikovaitė. Man daug svarbesnis asmeninis mūsų ryšys. Tai nusveria profesinę plotmę, kur viskas yra pakeičiama, nes tai nėra gyvenimo esmė.

J. Grickevičius. Kai rinkotės, ar studijuoti Londone, ar dirbti Vokietijoje, irgi tarėtės su tėvu?

I. Prudnikovaitė. Mes visuomet tariamės įvairiais klausimais – profesiniais, buitiniiais, asmeniniais... Esame absoliučiai atviri vienas kitam.

J. Grickevičius. Pasišnekėkime apie tą valios ar vyriškumo mokyklą. Daug kam atrodo, kad svarbiausia pasirengti solisto keliui, o kai jis prasideda, to, ką sukaupė, pakanka visam gyvenimui. Tačiau solistai mokosi be paliovos. Turbūt ir Plácido Domingas užsidaro klasėje ir dainuoja, dainuoja, dainuoja... Ko reikia, kad valingai, ilgai tą darytum, ir save motyvuotum?

K. Smoriginas. Visi dirbame skirtingai. Pavyzdžiui, man sunku repetuoti vienam. Niekada to nedarau. Žinoma, galiu išmokti tekstą, perskaityti libretą, bet visą pagrindą gaunu, dirbdamas su pianistu, – turiu šimtą kartų pakartoti frazes, kad suprasčiau, kaip iš tikrųjų reikia jas dainuoti. Kad ir ką daryčiau, vis tiek reikia nors vieno žmogaus šalia – tada man geriau *išeina*, labiau sekasi.

I. Prudnikovaitė. Natūralus publikos poreikis...

J. Grickevičius. Mokytojas jau yra publika. Ištimičiausias klausytojas.

T. Girininkas. Pritarčiau Kostui, nors aš labai daug dirbu vienas. Akademijoje net duris užsirakindavau, kad niekas netrukdytų, ir ardavau, ardavau, ardavau... Po 2–3 valandas. Atsimenu, buvau taip nusivaręs, kad teko sustoti... Tada jau profesorius stengėsi prižiūrėti, kad nepersidirbčiau.

K. Smoriginas. Dažnai prieš skirtingus spektaklius klausausi profesoriaus atliekamos Pimeno [Modesto Musorgskio operos „Borisas Godunovas“ veikėjo – *aut. past.*] arijos įrašo, turiu jį savo telefone. Nežinau, negalėčiau pasakyti, kodėl daugybę metų būtent jos klausausi ir nešiojuosi su savimi. Būdavo taip, kad prieš eidamas į sceną pasileisdavau šią ariją ir dainuodavau kartu su Prudniko-

vu, nesvarbu, į kokį personažą tuo metu reikėdavo įsikūnyti. Tada viskas man techniškai susistiguodavo būtent taip, kaip reikia. Iki šiol Pimeno ariją dažnai dainuoju kartu su profesoriumi, jam nežinant ir negirdint (*šypsosi*).

J. Grickevičius. Kai gerai pažįstame savo mokytojus, žinome, kas jiems būdinga, – žodeliai, posakiai, kiti panašūs dalykai. Kokia yra tipiška Prudnikovo frazė?

K. Smoriginas. „Neblogai, na, neblogai...“ (*juokiasi*).

T. Girininkas. „Šitaip, šitaip...“ (*juokiasi*).

I. Prudnikovaitė. Sunkus klausimas. Man dabar visas gyvenimas prieš akis prabėgo (*juokiasi*).

J. Grickevičius. O kaip profesorius drąsina?

K. Smoriginas. Labai dažnai prieš didelius koncertus ar naujas partijas nueinu pas profesorių, kad sudainuočiau vieną iš arijų kartu – tai padeda sudėti visus taškus ant „i“, atsakyti į visus kylančius klausimus. Ir vėl išskrendu kaip paukštis.

T. Girininkas. Bebaigiant akademiją, prasidėjo didesnių partijų rengimas su profesoriumi – jis prižiūrėdavo, *nušlifudavo*. Ilgainiui grafikas pasidarė toks įtemptas – opera po operos, – kad nerasdavau laiko nueiti pas jį. Bet visada, po kiekvieno spektaklio, profesorius pasako, ką kaip daryti, kur pasitaisyti.

I. Prudnikovaitė. Esu labai savikritiška, iki šiol kamuoja profesinė baimė. Tačiau žinau, kad tėtis ir mama tiki mano sugebėjimais labiau negu aš pati – tai visada geras postūmis, palaikymas. Prisimenu abu savo gimdymus, man tai buvo svarbiausi gyvenimo momentai, norėjau, kad tėtis būtų šalia. Ir jis buvo.

J. Grickevičius. Su Kostu vienoje laidoje esame kalbėję, kad yra „berniukų Kostų linija“, o Jūs, Ieva, svarstydamas apie vaikų ateitį, ar tikėtės muzikinio tęstinumo?

I. Prudnikovaitė. Aš, aišku, nenorėjau. Kaip ir mano atveju, – to nenorėjau, neįsivaizdavau... Klausą, talentą, polinkį jie turi, nežinau, gal čia genai. Profesinės virtuvės stengiamės namo nesinešti, bet vaikus visa tai vis tiek supa. Viskas teisinga ir sveika tol, kol pateikiama žaidimo forma, kol nevirsta prievole ir spaudimu, bandant nulipdyti iš jų tai, kuo patys galbūt netapome.

K. Smoriginas. Nežinau, ar tikrai norėčiau, kad vaikai rinktųsi tokį patį muzikinį kelią. Du maniškiai

šoka, yra meniški žmonės. Jei matytčiau, kad gali ir nori dainuoti, pritarčiau.

T. Girininkas. Ko vaikas norės, tam neprieštarau. Sūnus lanko „Ažuoliuką“, yra labai *užsidegęs*, bet jeigu nenorėtų, varu *nevaryčiau*. Dukra irgi domisi. Tačiau tai vaikų pasirinkimas.

K. Smoriginas. Tik kartais, jei matai, kad gabus, talentingas vaikas labiau nori maigyti telefoną ar planšetę, užuot grojęs, gal reikėtų kažkaip įkalbėti, kad vis dėlto eitų pagroti. Tačiau reikia stengtis susitarti taip, kad jis suprastų, kodėl tą daro.

J. Grickevičius. Norėčiau pakalbinti dar vieną šio vakaro svečią, irgi pedagogą, profesorių, operos solistą – Vytautą Juozapaitį.

Vytautas Juozapaitis. Žinote, jie visi mano akyse užaugo, subrendo, mus sieja, galima sakyti, šeiminiai ryšiai. Ypač su Ieva, nes mūsų šeimos apskritai neišardomos tiesiogine šio žodžio prasme.

J. Grickevičius. Kaip jos susiklijavo, kad tapo neišardomos?

V. Juozapaitis. Kai prisimenu savo atėjimą į profesoriaus klasę, pirmiausia atmintyje iškyla Nijolė Ralytė. Ji visada buvo, yra ir bus neatsiejama Prudnikovo gyvenimo dalis. Tai du labai iškilūs menininkai, kiekvienas su savo orbita, bet sukasi viena kryptimi. Jiedu iš tikrųjų daro stebuklus.

O grįžtant prie klasės – atsitiko taip, kad ketvirtame kurse nutarta išmesti mane iš Konservatorijos. Kate dra jau buvo nubalsavusi, kad nebegaliu studijuoti...

J. Grickevičius. Kodėl? Trumpai papasakokite...

V. Juozapaitis. Trumpai neišeis, todėl tegul tai būna intriga (*juokiasi*). Kai pasensiu, gal parašysiu knygą ir viską papasakosiu... Šiaip ar taip, Prudnikovas vienintelis ištiesė man pagalbos ranką ir išgelbėjo mano likimą. Paskui taip susiklostė, kad mudu su žmona Egle (abu mokėmės viename kurse) pradėjome lankytis pas profesorių. Anuo metu studentams buvo įprasta eiti pas savo mokytojus į namus, bendrauti kaip šeimoje. Taigi po truputį suartėjome. Ieva daug laiko praleisdavo mūsų namuose. Ji irgi pasirinko solistės kelią, čia profesorius padarė stebuklą, net aš, turėdamas šią tokią pedagoginę nuojautą, nesitikėjau tokio puikaus rezultato.

Profesoriaus gebėjimas išgirsti ne vien tai, kaip balsas skamba dabar, bet ir kaip skambės po penkerių, dešimties metų, yra fenomenalus. Tai tikra didžio pedagogo nuojauta, nes abstrakčiai papasakoti, kaip reikia dainuoti, gali daug kas, bet įsiklausyti, kaip kitas dainuoja, ir tinkamai jam patarti sugeba tik retos išimties.

J. Grickevičius. Pasakėte labai svarbų žodį – nuojauta.

V. Juozapaitis. Nuojauta apskritai yra kiekvieno menininko duotybė – jei nėra talento, nėra ir nuojautos. Menininkas turi net nugara jausti, kas darosi aplinkui. Ir ne tik dėl kūrybos. Tai labai padeda išgyventi šioje terpėje, nes meno, ypač operos, aplinka kupina intrigų. Vien gražiai arba labai gerai dainuoti neužtenka – reikia mokytis konkuruoti. Nuojauta, žinojimas, gebėjimas deramai, laiku ir vietoje reaguoti į aplinkybes yra ir Dievo duotas, ir, be jokios abejonės, mokytojų įskiepytas, nes matant, kaip gyvena ir elgiasi tavo dėstytojas, lengviau perprasti tą specifinį gyvenimo būdą. Dažnai sakau, kad mokytojas yra ne tas, kuris moko, o tas, iš kurio mokomasi. Mokytojais gali tapti žmonės, niekada nedirbę jokio pedagoginio darbo, bet jeigu iš jų mokomasi, vadinasi, jie yra tikrieji mokytojai.

J. Grickevičius. Ar išskirtumėte savo mėgstamiausius profesoriaus vaidmenis?

I. Prudnikovaitė. Kiekvieną jo spektaklį mačiau daugybę kartų. Visada labai jaudindavausi. Vėliau, kai man reikėjo dainuoti tuose pačiuose spektakliuose ne Lietuvoje, pavyzdžiui, Verdi'o operoje „Nabukas“, jausdavau didžiulę įtampą. Baigusi dainuoti, turėdavau *kapitaliai išsibliauti*, nulindusi, kur niekas nemato. Jaudulys mane pasivijo net po dvidešimties metų.

O dėl vaidmenų – man labiau patinka šiuolaikiški režisūriniai sprendimai operos teatre. Todėl norėčiau paminėti naujausią tėčio premjerą – Sergejaus Prokofjevo „Lošėją“ ir Generolo partiją. Mano nuomone, tai vienas stipriausių jo vaidmenų.

K. Smoriginas. Daugelis profesoriaus mokinių, tarp jų ir aš, dirbo teatre mimanso artistais. Vadinasi, gauni nebylų vaidmenį, vieną dieną gali būti karys, kitą – tarnas, zuikis, gal vilkas. Tad pirmas mano susitikimas su profesoriaus vaidmenimis įvyko scenoje, stovint šalia ir matant iš arti, kaip artistui. Labai daug iš to mokiausi,

analizavau. Aišku, buvo labai sunku klausytis, nes matydavau visus niuansus – kada jam sunku, nepatogu, o kada skamba labai gerai. Jaudindavausi kartu.

T. Girininkas. Prudnikovo vokalinė įtaiga, artistiškas tiesiog neįtikėtini.

V. Juozapaitis. Būtent įtaiga. Kartais solistai ar artistai išeina į sceną, o publika jų visai nepastebi, net kai dainuoja. Vos tik į sceną išeina Prudnikovas, dar nepradėjęs dainuoti, jis jau yra. Nuo tada prasideda spektaklis – iki tol kažko tarsi trūko. Kai kalbame apie operinę mokyklą, reikia pabrėžti ir paties profesoriaus fenomenalų gebėjimą ilgus metus išlaikyti fantastišką vokalinę formą. Tokie talentai yra vienetiniai – tai ne „konvejerio“ reiškinys.

J. Grickevičius. Manau, pats laikas pakviesti, kad prie pokalbio prisijungtų Vladimiras Prudnikovas. Dar prieš susitikimą man kilo mintis padaryti nedidelį tyrimą, kas kieno mokytojas. Taigi Prudnikovas buvo Hermano Perelšteino, įkūrusio „Ažuoliuką“, mokinys. Perelšteinas – Klemenso Griaudžės mokinys. Griaudžė mokėsi iš Aleksandro Gedikės, kuris buvo Vasilijaus Safonovo mokinys – prieiname prie XIX amžiaus. Safonovas buvo Teodoro Lešetickio mokinys ir štai atsiduriame XIX a. pirmojoje pusėje šalia čekų kilmės pianisto Carlo Czerny'io, kurį globojo Beethovenas, Haydno mokinys. Juokaujant galima sakyti, kad Jūs, profesoriau, esate Haydno aštuntos eilės mokinys! O nejuokaudamas paklausiu, kas Jūsų įkvėpimo šaltinis?

Vladimiras Prudnikovas. Didžiausias po tėvų įkvėpimo šaltinis buvo Perelšteinas, įkūręs berniukų chorą. Į „Ažuoliuką“ atėjau beveik 9-erių, o 10–12-os jau įrašinėčiau plokšteles, koncertuose dainuodavau sudėtingiausias arijas, kantatas ir t. t. Perelšteinas įkvėpė visapusiškai. Norėjau būti panašus į jį. Mokiausi iš jo ir pedagoginio amato, ir dirigavimo paslapčių.

Perelšteinas matė, kad gyvenu gana skurdžiai, todėl pakvietė mane dirbti koncertmeisteriu jo klasėje. Aišku, koks iš manęs koncertmeisteris, jei aš, kaip pianistas, negalėjau valdyti instrumento – nebuvau baigęs mokslų. Grodavau po 7–9 valandas, net pirštai įsiskaudėdavo. Tokia buvo pradžia. Perelšteinas – pasaulinio lygio pedagogas, kito tokio atsidavusio mokytojo nesu regėjęs. Jis įgyvendino savo idėją įkurti chorą ir gyveno dėl „Ažuoliuko“.

Vėliau susitikau su Zenonu Paulausku. Mokiausi iš jo pedagoginių paslapčių ir to, kas vadinama nuojauta arba intuityja. Bet intuityja kaip ir talentas nėra šiaip duodami. Galbūt talentas yra Dievo dovana, bet intuityją reikia išlavinti. Dabar dirbu panašiai, kaip dirbo Paulauskas.

J. Grickevičius. Iškart tapote ir mokytoju, ir atlikėju?

V. Prudnikovas. Taip. Baigęs Konservatoriją, gavau du paskyrimus – ir dainuoti teatre, ir dėstyti. Ėmiausi abiejų. Taip dirbu iki šiol.

J. Grickevičius. Galėjote rinktis?

V. Prudnikovas. Taip, ir pasirinkau abu. Daug kas iš dainininkų, ypač jaunų, bijo pedagoginio darbo, išsiskinėja: „Dabar mums svarbu dainuoti, vėliau imsime pedagogikos.“ Taip nebūna. Laikui bėgant, atsiranda kitų sunkumų, visai prarandamas noras mokytis. Be to, norint tapti pedagogu, reikia ne tik perskaityti vieną kitą šimtą knygų, bet ir sukaupti praktinę patirtį. Pirmieji 10 pedagoginio darbo metų – tik pradžia. Štai Kostas baigė akademiją ir dabar VDU muzikos akademijoje turi savo klasę. Po 10–15 metų bus labai rimtas pedagogas.

J. Grickevičius. Profesoriau, ar iš tikrųjų galima numatyti žmogaus ateitį? Patarti, ar jam verta rinktis dainininko kelią?

V. Prudnikovas. Pirmiausia, reikia išgirsti, pamatyti, kas bus po metų, dviejų. Pamokoje reikia girdėti, ne tai, kas svarbiausia šiandien, rytoj, bet ką žmogus padarys po metų.

Esame pernelyg prišiti prie griežtos repertuarinės tvarkos – pirmame kurse dainuojama tai, antrame – tai, trečiame – tai. O kaip trečiakursis dainuos, tarkime, šiuolaikinę muziką, jeigu jis dar neįvaldęs barokinio „elementoriaus“, liaudies dainų? Todėl visada rengiu tokias programas, kurios duos rezultatą po metų ar dviejų. Jei matau, kad pirmam kursui reikia skirti daugiau dėmesio vokalizėms, liaudies dainoms, mažos apimties arijoms, tą ir darau. Jei antrame kurse studentams to vis dar trūksta, nebijau grįžti. Na ir, žiūrėk, trečiame kurse jie jau dainuoja, o būdami ketvirtakursiai, – jau teatre!

J. Grickevičius. Ar yra tekę patarti kam nors, kad vėčiau nesiveržtų į sceną?

V. Prudnikovas. Beveik niekam nesu to sakęs. Man net įdomu dirbti su tais, kuriems įteigta, kad jie negalės

dainuoti, aš jų pastangas vertinu. Būna, kad žmogus kažkur mokėsi, bet vokalinė jo kryptis *kreivoka*, – ją „ištiesinti“ man irgi įdomu. O kartais užtenka vien pakalbėti su žmogumi ir jau girdi jo tembrą. Yra tembras, vadinasi, jis gali būti dainininkas. Aišku, būna ir „betembrių“, dainuojančių *pilkokai*, – čia jau tikrai sunkūs atvejai.

K. Smoriginas. Pas profesorių eidavo daugiau sia visiškai *nurašyti*, atseit dainuoti nesugebėsiantys žmonės. Bet visi uždainavo.

J. Grickevičius. Profesoriau, jei neklystu ir šaltiniai nemeluoja, sukūrėte apie 80 vaidmenų. Ar galėtumėte išskirti tris svarbiausius?

V. Prudnikovas. Jeigu klaustumėte, kokia partija ar koks vaidmuo atnešė daugiausia pinigų, sakyčiau, kad Mozarto „Requiem“. Su šiuo kūrinio važinėju visur. Iš didelių vaidmenų, mieliausių širdžiai, – Borisas Godunovas. Atlikau visas jo versijas su daugybe teatrų. Dar „Don Karlas“, Verdi’o „Requiem“.

Koncertinis, oratorinis žanras kitoks nei operinis. Operoje dainuoti lengviau – gali atsigerti, pakosėti, o per koncertą sėdi prieš publiką, čia pat dirigentas, orkestras, choras. Kūrinį turi atlikti taip, tarsi priėmime pas karalių.

J. Grickevičius. „Trijų tigrų“ laikotarpis – tai 10-ojo dešimtmečio pabaiga. Daug žmonių apskritai nežinojo, kas yra opera, bet staiga išgirdo...

V. Prudnikovas. „Trys tigrai“ buvo smarkiai išreklamuoti... Aš, Virgilijus Noreika, Eduardas Kaniava užsukdavome į parduotuvę, nusipirkdavome duonos „Trys tigrai“, saldinių „Trys tigrai“, dešrelių „Trys tigrai“ ir butelį „Trys tigrai“ (*juokiasi*)...

Pirmiausia, tai humoristinis projektas. Mes patys rašėme eiles, pritaikėme klasikinę muziką. Tai buvo satyra, ir žmonės mus pamėgo. O diapazonas ganėtinai platus – tenoras, baritonas ir bosas. Smagu buvo ir mums, ir publikai – surinkdavome pilnus stadionus. Prisimenu, dainavome Šiauliuose, oro uoste, – aplink didžiuliai pakilimo takai, geriausia aparatūra, tūkstantčiai žmonių (*šypsosi*).

J. Grickevičius. Tai pirmoji patirtis po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo? Juk tokių renginių, šou, kuriuose dalyvautų operos solistai, daugiau nebuvo.

V. Prudnikovas. Susibūrėme, turėjome repertuarą, puikų orkestrą – viską darėme su Gintaru Rinkevičiumi. Svarstėme, kaip čia pasivadinti. Kaip tik tuo metu Kauno zoologijos sode gimė trys tigriukai. Sakau: „Važiuojam ten!“ Nuvažiuom. Fotografavomės su tigras ir *prilipo* – „Trys tigrai“. Buvo malonūs ir smagūs laikai.

J. Grickevičius. Jums teko daug dirbti vadovu. Ne taip dažnai operos solistą pamatysi vadovaujantį...

V. Prudnikovas. Esu giežtas, galbūt per daug tiesiai sakau, ką galvoju. Bet darau tą ne šiuurkščiai, o nuoširdžiai. Jei mokinys prastai padainavo, sakau jam: „Klausyk, čia negerai. Sutinki su manim ar nesutinki, spręsk pats. Bet jeigu norėsi pasitaisyti, visada patarsiu, pakonsultuosiu.“ Tai normalu. O šiaip lyderė yra Nijolė [Nijolė Ralytė – *aut. past.*]. Ir namie, ir klasėje.

J. Grickevičius. Teatras reikalauja mokytis išgyventi, turėti charakterį, nes konkurencija čia nuolatinė palydovė. Ką patariate savo studentams?

V. Prudnikovas. Raginu, kad visada stengtųsi laimėti. Ar konkursas, ar egzaminas, svarbu pasirodyti kuo geriausiai, nugalint visas kliūtis. Todėl reikia būti labai stipriems ir fiziškai, ir emociškai. Tam būtinas pasišventimas. Jeigu jo nėra, tada nieko nebus. Dirigentas, kuris neturi ar nenori turėti savo orkestro, yra prastas. Solistas savo ruožtu turi siekti viršūnių, kad dainuotų sudėtingiausias partijas savo mylimo teatro scenoje.

J. Grickevičius. Ar būna taip, kad mintyse pats dainuojate kartu su savo mokiniais, ypač kai sėdite salėje?

V. Prudnikovas. Anksčiau taip elgdavausi, dabar ne. Tapau ramesnis.

K. Smoriginas. Tikrai iki šiol dainuojate kartu su mumis, esu tuo įsitikinęs (*juokiasi*). Net per koncertą, kai pamatau, kad profesorius žiūrovų salėje pradeda trinti žandikaulį, suprantu, ką man reikia daryti, nes jis tarsi sako: „Atpalaiduok žandikaulį“ (*juokiasi*). Jei ima vis keisti sėdėjimo pozą, tuo parodo, kad kažkas negerai. Taigi visą laiką dainuoja kartu.

V. Prudnikovas. Dažnai tas ir padeda, nes tik parodai kažką ir štai žiūrėk – pasitaisė (*juokiasi*).

J. Grickevičius. Visiems dėkoju už pokalbį. ■

Parengė Sigita IVAŠKAITĖ

ERDVĖS KRISTALIZACIJA PAGAL LUDWIKĄ OGORZELEC

Gaunu kvietimą: Varšuva. Šiuolaikinio meno centras *Zamek Ujazdowski*. Gruodžio 4 dieną 17 val. atidaroma dailininkės Ludwikos Ogorzelec paroda „Ieškau pusiausvyros“. Dėl pandemijos atidarymas virtualus. Pasidarė liūdna – dailininkė apie keturis mėnesius šešiose parodų salėse kūrė instaliacijas, bet atidarymas vyks be publikos.

Autorės paklausiau, kada galėčiau apžiūrėti ekspoziciją, nes norėčiau apie tai parašyti Lietuvos skaitytojams. Pasiūlė apsilankyti atidarymo, kurio nebus, dieną. Einu per tarnybinį įėjimą, pakilęs į antrą aukštą matau didelę baltą erdvę, kurioje baltai švyti instaliacija iš ciklo „Erdvės kristalizacija“ (2020) – 29 km celofano linijų, vizualinė garsinė erdvė.

Pasak Ludwikos, celofanas – tai industrinis šilkas, pastaraisiais metais tapęs pagrindine jos išraiškos priemone. Įtempdama celofaną, ji nuo taško A iki taško Z pina, suka, savotiškai mezga plastines formas, kurios egzistuoja tik apibrėžtame laike. Po parodos uždarymo instaliacija išardoma. Celofaninė konstrukcija šįkart padalyta į du lygius – prie grindų ir prie lubų. Apačioje išregztas savotiškas urvas, atsiklaupus ant kelių, galima įšliaužti į kūrinio vidų. Mano anūkui Leo čia būtų rojus...

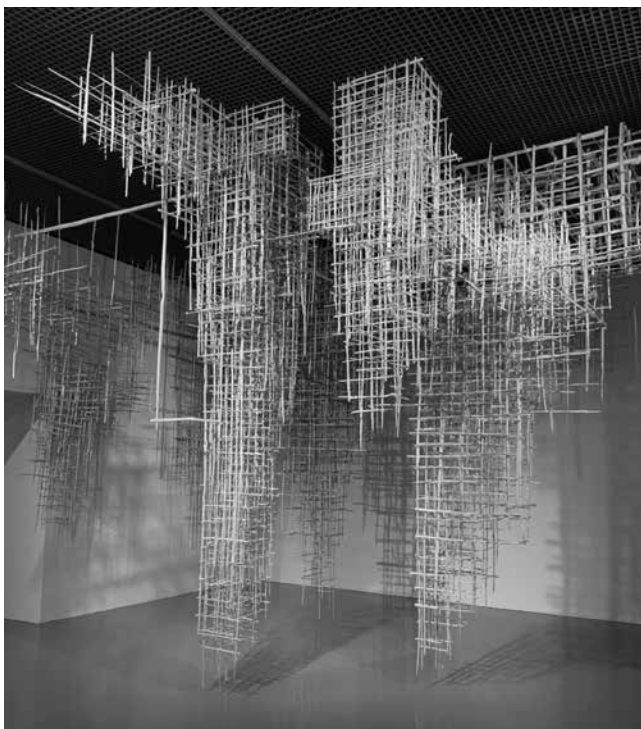
Kitoje salėje vienuolika medinių skulptūrų, esu jas matęs Paryžiuje, dailininkės dirbtuvėje. Ten ne kartą buvau apsisojęs. Atsibudęs rytais, matydavau aplink lyg sapne plaukiančius medinius debesis, sukonstruotus iš tūkstančių mažų medžio gabalėlių.

Dabar išeksponuoti šioje parodoje tie kūriniai kvėpuoja erdve – trikampiai, keturkampiai, lyg švytu-

klės, lyg strėlės, lyg svarstyklės, lyg laikrodžiai, lyg paslaptingi žemėlapiai, teritorijų ribos, skylės, šaknys... Viskas sujungta, suklijuota. Medinės vinys, kuolai, sąnariai, vartai, durys, tvoros, grėbliai – me-

Ludwika OGORZELEC. Iš parodos „Ieškau pusiausvyros“

Ludwika OGORZELEC. Iš parodos „leškau pusiausvyros“

dinių formų spiečius, proporcijų chaosas... Tai gali tęstis be pradžios, be pabaigos...

Salės centre – medinė „Piramidė“ (2001). Skulptūros spalva ir struktūra primena medaus korį, linksmai kalbant, belieka laukti, kol čia įsikurs biotės, o kitose skulptūrose galėtų apsigyventi kregždutės, žvirbliai – jauste jaučiamas paukščių laukimas. Žinau, kad žarstyti palyginimais turiu ypač atsargiai, nes autorė retai šypsosi ir primygtinai, be perstojo pabrėžia, kad tai ne kas kita, o erdvės kristalizavimas.

Tylomis žengiu į kitas sales. Vėl medžio šakų pynė, vėl erdvės kristalizavimo vaisiai. Tų instaliacijų nesinori komentuoti, aiškinti, pirmenybė vidiui monologui, tylai, kad pajustum poetinį šių kūrinių dvelksmą. Medžių kalba, apšviesta muzika, išnykstantys kontūrai, impresionizmas, potėpiai. Čia tiek virpėjimo, neapibrėžtumo.

Kai buvau vaikas, tėvai neturėjo už ką pirkti man žaislų. Paėmęs vieną kitą pagaliuką, iš jų montuodavau kažką panašaus į vežimą, rogutes ar automobiliuką. Tai buvo tikra kūrybiškumo mokykla. Dabar, žiūrėdamas į šiuos medžio tvėrinius, jaučiu jų artumą. Viename interviu Ogorzelec irgi sako: „Vaikystėje patyriau, kaip erdvė bėga per laukus, pievas. [...] Kraštovaizdis saulėtą dieną atrodydavo begalinis, rudens rytą – uždangstytas rūko užuolaidomis arba aklinau paslėptas naktį.“

Vakare įjungiu kompiuterį. Parodos atidarymas – kalba Zamek Ujazdowski direktorius Piotras Bernatowiczius ir Ludwika Ogorzelec. Lankytojų nėra. Ką sako autorė? Ji jau 35 metus kviečiama į įvairias pasaulio šalis atlikti „erdvės kristalizacijų“. Pabrėžia, kad jos kūriniai laikini. Išlieka tik žmonių atmintyje ir nuotraukose. Jai svarbi intuicija, mobilumas, žiūrovų reakcija...

Įspūdžiais apie parodą pasidalijau su sūnum Ignacy, paklausiau, ar padarys ekspozicijos nuotraukų. Sutiko. Taigi kitą dieną į parodą vyksta visa grupė – Ignacy su žmona ir anūkas dvimetis Leo, kuris iškart pajuto, patekęs į „meno glėbį“. Džiaugsmingai įbėgo į pirmąją baltą instaliaciją,

tartum žaistų slėpynes. Po to bėgiojo iš vienos salės į kitą, garsiai komentuodamas: Oo... Pagalvojau – tai TIKRAS TEATRAS. Priešpaskutinėje salėje tartum nusileidęs baltas debesėlis, įeiname į jį. Dangaus pasaka. Leo krykštauja susižavėjęs.

Išplaukę iš debesų, einam į paskutinę salę, kur tarp metalo vielų švyti stiklo žvaigždės, primindamos „Sniego karalienę“. Stebuklinga akimirka – tas švytėjimas, paslaptis, gerumas, kuriam apsakyti trūksta žodžių.

Kurdamas dokumentinį filmą „Svečiuose pas save“ / *Gosciem u siebie* / režisierius Arkadiusz Biedrzycki nutarė filmuoti Krokuvos *Teatr Stary*, mano dirbtuvėje Varšuvoje. Paskui vykome į Vilnių, Panevėžį, Kauną, na ir į Paryžių. Buvo įamžinti pokalbiai su Lolita Jablonskiene, Osvaldu Daugeliu, Patricku Penot, Jacques'u Debsu, Mareku Barteliku...

Nekantriai laukiau premjeros, kurią Lenkijos televizija parodė 2009 m. Pačioje filmo pradžioje laukė malonus netikėtumas – Ludwika Ogorzelec, apmąstydamą kiekvieną žodį, komentavo mano kūrybą, apsupta skulptūrų, kurios dabar eksponuojamos čia.

Susitikę su Ludwika paprastai dalijamės meninėmis naujienomis, bet kartais pasiguodžiame, kad ir jos, ir mano kūrinius mėgstama padirbinėti.

Pastaraisiais metais dailininkė dažnai svečiuojasi Kinijoje, ten vieši kelis mėnesius, kurdamą instaliacijas parkuose, kiemuose ir kitose atvirose erdvėse.

Kartą ant jos dirbtuvės sienos nupiešiau žmogų su lagaminu ir užrašiau lietuviškai „Svečiuose pas save“. Ji pasiūlė ką nors nupiešti ir ant grindų. Flomasteriu piešiau aplink stalą, po kėdėmis. Kai atvykau po metų, piešinys buvo nusitrynęs, Ludwika paprašė, kad atnaujinsiu... Juokaudamas galėčiau sakyti, kad prisidėjau prie jos asmeninės erdvės kristalizacijos. O rimtai kalbant apie erdves, reikėtų pridurti, kad dailininkė 1986 m. emigravo į Vakarų: „*Vaikystės, mokyklos ir jaunystės metai, paženklinti prievarta gyventi tamsoje, nelogiška komunistinio režimo tikrovė privertė mane susirasti savo erdvę, kurioje galėčiau atgauti pusiausvyrą, logiką ir gyventi be melo kaip laimingas žmogus...*“ ■

Ludwika OGORZELEC. Iš parodos „Ieškau pusiausvyros“

Ignacy EIDRIGEVICIAUS nuotraukos

„SUBORDINACIJA PRIEŠTARAUJA KŪRYBAI“

*Su tarpdisciplininio meno kūrėju Tadu ČERNIAUSKU
kalbasi Ugnė KAČKAUSKAITĖ*

„Fabrica“ yra hibridas – teatro, performanso, vizualaus meno ir instaliacijos mišinys. Arba **kūrinys**, iki galo galbūt neatliepiantis **nė** vienos iš **tų** formų, pakibęs kažkur „tarp“ jų. Vienoje salėje kabo gyvatės oda, grindis dengia porolono gabalai, toliau padėtas didžiulis pelėsinio sūrio gabalas, čia pat, ant sienos kabo storo stiklo apskritimas. Patekę į kitą erdvę, pamatome ekranus. Baltam fone figūros – du žmonės su iškištais liežuviais, lateksu apsitempę virtualių žaidimų veikėjai – vis kartoja kažkokius ritualus, o susintetinta Veronikos Povilionienės atliekama, šimtus kartų girdėta liaudies daina nutiesia giją tarp **šiuolaikybės ir** nuolat pasikartojančios praeities.

Atviro konkurso būdu atrinkta, tuo metu dar vadinta teatrine, instaliacija „Fabrica“ buvo parodyta Vilniaus tarptautinio teatro festivalio *Sirenos* programoje. Tadas Černiauskas (plačiau žinomas Tadao Cern vardu) pasaulyje garsėja unikaliais šiuolaikinio meno projektais. Pradėjusi pokalbį supratau, kad „Fabrica“ – tik pretekstas aptarti šiuolaikinį meną bei laisvo menininko poziciją.

Ugnė Kačkauskaitė. *Į projektą „Fabrica“ atėjai iš vizualiųjų menų. Naubertas Jasinskas ir Gintaras So-deika – teatro ir muzikos atstovai. Iki tol nebuvote pažįstami. Kaip susitikai su šiais kūrėjais? Kaip sekėsi dirbti su naujais bendrakeiviais?*

Tadas Černiauskas. Būsimų bendražygių nepažinojau, nedaug žinau ir apie teatrą. Tiesiog neįmanoma visko aprėpti. Net muzikai nebeturiu laiko, be to, niekad nejaučiau poreikio matyti gyvą veiksmą, klausytis gyvai atliekamos muzikos. Galiu mėgti atlikėją, bet jo koncertas man neįdomus. Teatrą vertinu rezervuotai. Esu buvęs keliuose, tačiau pamatęs nepa-

trauklų spektaklį, susidariai nekokią nuomonę ir apie visą scenos meną.

Pamatęs, kad Vilniaus tarptautinis teatro festivalis *Sirenos* paskelbė atvirą kvietimą Lietuvos kūrėjams, vedinas nesavanaudiškų paskatų, pasidalijau šiuo kvietimu ant savo socialinio tinklo sienos. Netikėtai man parašė festivalio meno vadovė: „Būtų labai įdomu tave pamatyti, pabandyk dalyvauti.“ Pagalvojau, gal tikrai vertėtų, tačiau šis procesas man atrodė techniškai pernelyg sudėtingas. Tai nėra tas pats, kaip atsisėsti ir nutapyti paveikslą. Vis dėlto idėją turėjau, buvau šiam kvietimui atviras. Deja, niekas daugiau

nebesidėliojo. Vos ne paskutinę minutę iki kvietimo pabaigos, man parašė kažkoks jaunuolis – Naubertas Jasinskas, – labai gražiai išdėstė, ką norėtų daryti ir kodėl. Nusprendžiau susitikti. Pasikalbėjome. Tai buvo toks malonus sutapimas. Naubertas atėjo, pasakė, kad yra matęs mano darbus. „*Turiu apšvietėją, gar-sistą, dar kelis asmenis, man reikia scenografo*“, – pridūrė. Dalyvauti projekte tokiomis sąlygomis iškart atsisakiau. Man neįdomu kažkam kažką daryti, nes tai varžo kūrybos laisvę. Dėl šios priežasties išėjau iš architektūros, nes ten visada kas nors virš galvos kažką diktuoja, nurodinėja... Aš ir taip galiu sėdėti savo studijoje. Turiu visas sąlygas kažką sukurti. Naubertui pasakiau, kad galėsime kartu dirbti su viena sąlyga – viskas, kas iki tol jo padaryta, suplanuota, turės būti nubraukta. Nes jeigu ateini ir pasakai, kad turi surinkęs komandą, tai reiškia, kad bus privaloma dirbti su ja. Tačiau ar iš tiesų visi bus reikalingi? Pasiūliau kurti drauge su kompozitoriumi Gintaru So-deika, jau pakviestu bendradarbiauti. Taigi mes trys, skirtingų sričių kūrėjai, bandykim kažką sulipdyti, jei pavyks, kviesime papildomus žmones. Naubertą gerbiu už tai, kad jis pasiūlymą priėmė ir drąsiai sutiko. Sakiau jam, kad negali būti jokios subordinacijos, nenoriu nieko kurti, kažkam vadovaujant. Aš noriu kurti su kažkuo, kuriančiu šalia. Teatras man yra visiškai nauja sritis, tai viena iš priežasčių, kodėl norėjau prie ko nors prisijungti, kažką naujo atrasti. Dėl tokio požiūrio visi sutarėm, o tada viskas po truputį išsikristalizavo.

Kaip vyko kūrybos procesas – kai suradote kryptį, ar sunkiai priimdavote bendrus sprendimus?

Naubertas atsinešė keletą knygų, kuriomis norėjo remtis. Knygose nurodomą repetityvumą vizualiai atitiko keletas mano eksperimentų. Tema atrodė įdo-

Teatrinė instaliacija „Fabrica“. Režisierius Naubertas JASINSKAS, vizualinis įgyvendinimas – Tado ČERNIAUSKO

mi. Pamatėme, kad iš tikrųjų turime labai daug bendro. Pradėję bendrauti, tapome draugais. Gyvenau prie jūros, Naubertas pas mane atvažiuodavo. Laiką leidome trise su Gintaru, vaikščiodavom, diskutuodavom, galvodavom ir pradėjom suprasti, kokios temos mus jaudina, kas mums patinka. Prasidėjo idėjos kristalizacija. Po truputį pradėjo rasti kažkokie bendri konceptai – kūniškumas, erotika. Mes vis grįždavom, pasitikrindavome su Gintaru. Jis mums duodavo tam tikras gaires, sakydavo: „*Ne, manęs šitas neveikia, o tas veikia, gal pabandom taip arba kitaip?*“

Vieną dieną jau atrodė, kad suradome savo temą. Susitikome su Gintaru, bet jis vis dėlto jos nepalaidė. Nuėjom į Jono Meko vizualiųjų menų centrą, apžiūrėdami patalpas, galvojom, svarstėm apie visokius perversiškus dalykus (apie tai norėjome kalbėti). Tada man dingtelėjo mintis, gal virtualus pasaulis ir ten vykstantys iškrypimai yra tarsi bučiny tarp suaugusiojo ir vaiko? Juk jis gali būti ir tyras, ir nusikalstamas. Minties eksperimentas: realybėje jis nesuvokiamas, tačiau tokią mintį galima turėti, o virtualus pasaulis leidžia tai, pavyzdžiui, pamatyti. Kur yra riba tarp minties ir veiksmo? Kodėl negalime kontroliuoti savo minčių, net ne visas jas drįsta-

me garsiai pasakyti? Tai tapo atspirties tašku. Už šios minties užsikabinom, tada prasidėjo tikrasis kūrybinis procesas.

Pandeminė situacija diktavo savas sąlygas – žinojome, jeigu viskas bus uždaryta, negalėsime nieko gyvai rodyti, tad nusprendėme kurti netikrą veiksmą, teatrą daryti truputį kitaip. Daugiausia esu dirbęs su architektūra, su fotografija, su 3D technologijomis. Pradėjom ieškoti reikiamų žmonių. Visi, kurie prisijungė, atėjo iš savo profesinės srities – iš reklamos, ten vaizdas turi atrodyti idealiai. O mums reikėjo pusės valandos filmo ir 3D animacijos. Turėjome tik mėnesį laiko. Vienas specialistas pasakė, kad tai neįmanoma. Tačiau paaiškinome, kad mums reikia visai ne to, kas įprastai daroma reklamai. Mes turime ir siūlome visišką laisvę. „Įsivaizduok, kad turi visas priemones ir gali su jomis daryti, ką tik nori. Turbūt tuomet norėsi elgtis drąsiai, o ne taip, kaip elgiesi darbe. Tai, kas jūsų srityje laikoma broku, mūsų srityje gali būti kūrybos įrankis“, – tikiuom. Jam nušvito akys, prie mūsų prisijungė, surado ir profesionalių animatorių.

Kai jau turėjome koncepciją, žinojome, apie ką šnekame, koks turėtų būti veiksmas ir kaip jį pateiksime, Naubertas ėmėsi režisūros – susitiko su aktoriais, repetavo nedidelius etiudus. Po to prasidėjo darbų „gludinimas“ – persikėlėme į mano studiją, filmuodavome, žiūrėdavome, vienus kadrus išmesdavome, kitus pridėdavome... Ateidavo pasižiūrėti Gintaras. Dirbome tol, kol atsirado kūnai, ekranai, kuriuose rodoma 3D animacija, veiksmas ir atsikartojimai.

Pabrėžei, kad Tau svarbi kūrybos laisvė. Kiek šiuo atveju tą laisvę pavyko išsaugoti?

Nebuvo taip, kad kažkoks režisierius iš viršaus pasako, ko jam reikia ir visi vykdo jo reikalavimus. Tai buvo bendras kūrybinis darbas, kiekvienas iš mūsų galėjo pasitelkti stipriausias savo savybes. Pavyzdžiui, nuėjęs į restoraną, nors nesu virėjas, galiu pasakyti, kas skanu, o kas ne. Lygiai taip ir čia – dalyvauji, tariesi, žinai, ar tame kūrinyje nori matyti tam tikrus dalykus, ar nenori. Turi būti pasiektas kompromisas.

Gali būti, kad su kitu žmogumi, ne su Naubertu, nebūčiau radęs kompromiso.

Su kitais aš nedirbu. Galėčiau, bet nenoriu. Nes neverta daryti nieko, kas tau nemalonu. Todėl jau ilgą laiką dirbu vienas. Tačiau pasirodė Naubertas ir aš sutikau. Galbūt atėjo laikas pabandyti kažką naujo, dirbti su kažkuo. Viskas taip sutapo, kad buvo malonu daryti kompromisus. Kažką sugalvoji, kitas sako: „Galbūt ne“, ir tu tuo žmogum tiki.

Šiam darbui mes labai daug savęs atidavėm, nes į viską žiūrėjom labai drąsiai, taip, tarsi turėtume visišką laisvę. Tai reikalauja labai daug jėgų, nes rizikuoji, nežinai, ar pavyks, supranti, kad ne dėl kitų tą darai, tačiau vis tiek reikalinga auditorija. Tai, ką rodome žiūrovams, žinoma, supranta ne visi, tačiau man ramu dėl šio kūrinio, nes iš tikrųjų padarėme viską – dirbome drąsiai, nuoširdžiai, užkabinome temas, kurios mums įdomios.

Koks yra „Fabricos“ temų laukas?

Bene svarbiausia tema yra kūnas. Jis – visa ko atspirties taškas. Visų pirma, kokį kūną gavai gimdamas (tai savotiška tavo karma), tokį gyvenimą ir nugyvensi. Kūnas, gražus / negražus, apkūnus / lieknas, net kūno spalva – daro įtaką viskam... „Fabrica“ – tai kūniškumo atspindys ir jo sureikšminimas. Jaunas / senas kūnas yra konstruktas. Kokie ir kodėl jie gali / negali būti?

Mes nesakome, kad vienos ypatybės yra geresnės už kitas. Teigiame, kad sociumas patiria daug problemų, įvairių skaudulių, susijusių su kūnu. Mūsų performansas yra apie kūnus, skirtumus tarp jų ir to nulemtas patirtis. Nedėstome kažkokio konkretaus naratyvo, šia tema tiesiog žaidžiame.

Esi vizualiųjų menų atstovas, o instaliaciją „Fabrica“ tolygiai kūrėte trise. Tačiau galutinis rezultatas – tai vizualus pareiškimas. Kaip jį pavyko įgyvendinti ir koks jo svoris, tavo manymu?

Bendra koncepcija turi tikti visiems – tai visos komandos darbas, išvestinis rezultatas. Taigi ieškoma sąlyčio taškų. O mums kuriant, jie netgi sutapo.

Naubertas ir Gintaras visa tai įvilko į teatrinę ir muzikinę poeziją – darbas su aktoriais, teatrinė kalba, pasakojimas, kad ir abstraktus, yra jų teritorija. O kaip visa tai atrodo, jau mano indėlis. Man patinka tarpdisciplininis menas, esu didelis jo gerbėjas. Turiu daug planų, idėjų, ką galima tokiaime lauke padaryti. „Fabrica“ remiasi estetika, kokią transliuoju ir kitais savo darbais. Kuriamos mizanscenos dėliojosi visiškai natūraliai. Į šį bendrą performansą įtraukiau 3D animaciją, video. Mano sprendimai buvo priimti. Taip atsirado instaliacijos vizualizacija, tam tikra scenografija.

Naubertas dirbo su aktoriais. O aš sprendžiau, kur tas aktorius bus, kaip mizanscena atrodys vizualiai. Iš pradžių maniau, kad kartu dėliosime ir dramaturgiją, tada jau ir visą performansą. Tačiau Naubertas gerai žino, ką daro, – puikiai dirba su aktoriais, turi patirties, juk atėjo iš teatro. Kiekvienas pasakysdavome, kas tinka, kas netinka, taip ir dirbome visą mėnesį. Turi kažkokią mintį, ją transliuoji, žiūri, ar kitas žmogus atsiliepia, ar neatsiliepia. Į tam tikras sritis labiau gilini, kuruoji, bet jos rezonuoja ir su kitomis projekto dalimis, kurias tvarko kolegos. Smagu dirbti su tais, kuriais pasitiki. Atsiranda antrinis garso atspindys, kaip pasakytų trečias bendražygis Gintaras Sodeika.

Ar tau svarbu, kad būtum suprastas kaip menininkas?

Tai amžinas klausimas. Labai daug kur su tuo susiduriu. Esu dalyvavęs parodose ir daręs kūrinius vien tam, kad patiktų auditorijai. Pastaruoju metu nemažai dirbau kaip komercinis fotografas. Ten visada pataikaujama klientams. Architektas daro lygiai tą patį – pataikauja užsakovams. O kuriant meną yra visiška laisvė daryti tai, ką nori. Save vis dar turiu nuolatos auklėti. Esu pakliuvęs į tokias situacijas, kai darydavau, ko iš manęs tikimasi, pačiam tas nelabai patikdavo, auditorija irgi nereaguodavo. Taigi pralošdavau abiem atžvilgiais. Tada klausdavau savęs, kuriam galui visa tai daryti? Toks pataikavimas išsekina. Prarandamas laikas, kūrybi-

nės ambicijos, na, bet reikalinga ir tokia patirtis.

Kartą skridau į Kiniją. Kinai man suteikė tokias sąlygas, kokios pasitaiko vos kartą gyvenime – išleido dešimtis tūkstančių eurų tam, kad galėčiau daryti, ką tik noriu. Pažadėjo užtikrinti visas sąlygas, kokių man reikės. Pasakiau, kad surastų 100 BMW ratlankių. Dar nežinojau, ką su jais darysiu (mano skaičiais, jie kainavo gal trisdešimt, gal keturiasdešimt tūkstančių eurų!). Sėdau į lėktuvą ir skridau į Kiniją, žinodamas, kad parodų salėje manęs laukia šimtas ratlankių ir vienintelė sąlyga – kurti tai, ką noriu. Svarsčiau, net jeigu niekam nepatiks, ką ten padarysiu, bet man patiks, būsiu vis tiek laimėjęs. Ta laisvė atrišo rankas. Buvo tarsi koks didžiulis atradimas. Kitiems tokios aplinkybės galbūt yra įprastos. Tačiau aš, ateidamas iš komercijos, turėjau pasimokyti, kad neprivalau niekam pataikauti.

Galima ap(s)gaudinėti, sakyti, kad yra kuriama vien dėl savęs. Bet jeigu iš tiesų tik dėl savęs, tada tų darbų kitiems ir nerodai. Galbūt yra tokių kūrėjų, bet jeigu veži kūrinius į parodas, vadinasi, nori, kad juos matytų. Negalima apgaudinėti. Visi tikimės, kad kitiems patiks tai, ką sukūrėme. Įvertinimas suteikia laisvės ir papildomas galimybes kurti. Jeigu padarai tai, ką nori, taip, kaip nori, o kam nors tas kūrinys dar ir patinka, supranti, kad tau nebereikės ieškoti ir spėlioti, kas patiks auditorijai. Tiesiog tampi laisvas kurti taip, kaip tau norisi, ir tave už tai vertina. Be abejo, tas nesibaigiantis dialogas, flirtas su publika reiškia didelę riziką – visą save atiduodamas, esi labai pažeidžiamas.

Užsiminei apie komercinę patirtį. Scenos menų kūrėjams ilgai neatleidžiama už komercinės praeities šešėlį. Ar šiuolaikinis menas irgi „baudžia“ taip griežtai? Ar vis dar gajus toks nusistatymas? Ar anksesnė komercinė patirtis gali trukdyti tau, kaip menininkui, pavyzdžiui, siekiant patekti į meno kūrėjų elitą? O gal tai tam tikra stiprybė, padedanti geriau susiorientuoti?

Ta skirtis neišvengiama. Menininkai, kritikai lygiai taip pat užsiima politika. Nors kartais patys sau

Teatrinė instaliacija „Fabrica“. Režisierius Naubertas JASINSKAS, vizualinis įgyvendinimas – Tado ČERNIAUSKO

Dainiaus Putino nuotraukos

prieštarauja. Profesionaliajam menui komercinė sėkmė, sakyčiau, yra tam tikra dėmė, dėl kurios visi tavęs privengia. Egzistuoja net tam tikri juokai, autoironija, kad, pavyzdžiui, viena labiausiai stebimų, garsiausių šiuolaikinio meno parodų *Documenta* kas penkerius metus vykstanti Kaselyje, niekada nekviės dalyvauti menininkų, pasiekusių komercinės sėkmės. Taigi tokie svarbūs renginiai diktuoja taisykles, kurių visi paiso. Niekas negali ateiti, tarkim, iš kitos srities. Tačiau tik iki tol, kol atsiranda koks nors išskirtinis talentas, jam jokios taisyklės negalioja. Galbūt tai svarbu ne visiems, bet vis tiek jaučiama. Aš irgi tokį spaudimą jaučiu. Taigi, jeigu tu ateini, esi nuoširdus, nesivaikai komercijos, bet netikėtai tampi komerciškai sėkmingas (tiesiog graibstyte graibstomas!), tarsi viskas gerai, bet jeigu peržengsi tam tikrą ribą, tapsi, pavyzdžiui, brangiausiai parduodamas, nuo tavęs daugelis nusigręš, vadins parsidavėliu. Toks požiūris nuolat primetamas. Tai labai svarbi tema, apie kurią nuolatos diskutuojama. Sakyčiau, būti geru menininku, kuris nėra komerciškai sėkmingas, yra saugiau negu būti geru ir komerciškai sėkmingu menininku. Tokio išsišokėlio automatiškai pradeda nemėg-

ti. Tave visai kitaip vertina, jei tampi pernelyg populiarus.

Kita vertus, juk visi darom tą patį – turime koki nors muzikantą, kuris mums labai patinka, ir jeigu jo kūriniai netikėtai tampa hitais, visi jį pastebi, mums jis pasidaro nebepatrauklus, nes dabar jau patinka visiems... Dailininkai irgi vertinami panašiai – visada norisi būti truputį atradėju. Yra labai daug istorijų meno pasaulyje, kai kažkas tampa nauju atradimu – staigiai šauna į viršų, bet greitai perdega. Tokį menininką sudegina pati rinka – visi greitai persisotina jo menu ir jis smunka į apačią. Dažniausiai

tokiems kūrėjams būna labai sunku atsitiesti. Taigi visada vaikštome slidžiu lynu.

Anksčiau labai grauždavausi, dar ir dabar kartais apima kartėlis, kad negimiau, tarkim, menininkų šeimoje, nes ta sritis man labai įdomi. Apmaudu, kad neturėjau tokios mokyklos, nepasirinkau tokių mokslų iš pat pradžių. Buvau šalia meno – jo gerbėjas, domėjausi, knygas skaičiau, parodas lankydavau. Studijavau architektūrą, bet ją mečiau, gerai, kad užteko drąsos ir paskatinimo iš šalia esančių žmonių. Pradėjau pažinti fotografiją, tada prasidėjo parodos... Iki viso to, ką dabar kuriu, teko keliauti ilgiau kaip trisdešimt metų. Matau jaunus žmones, darančius tai, ką galbūt svajočiau daryti, bet juk čia yra jų, o ne mano patirtis. Tas jaunas menininkas tikriausiai niekada nevaldys tokių įrankių, kokius naudoju aš.

Taigi turiu savo gyvenimo legendą ir vis ramiau vertinu, kad esu įgijęs nemažai komercinės patirties. Nebeturiu nei laiko, nei noro kam nors, net sau pačiam pataikauti. Pradedu labiau atsigręžti į artimiausius žmones – laiką, praleistą su jais, vertinu labiau už viską. Kai save taip nuteiki, tas pradeda atsiliepti ir kūrybai, atsikratai bet kokio pataikavimo ydos. ■

LAISVĖ

Kai man sukako šešiasdešimt ketveri, susimąsčiau, ar galėčiau paaiškinti, ką reiškia Laisvė. Prisimindamas visą gyvenimą, padariau pačiam sau netikėtą išvadą, kad Laisvė yra tai, ką jaučiau, būdamas devynerių–dešimties metų, kai vasaromis važinėdavausi dviračiu po Nemenčinės plento Septintąjį kilometrą. Mano atmintyje Septintasis kilometras taip ir liks pasakiškai nuostabi vieta, kur nėra blogio, netyko jokie pavojai. Ošia draugiškas, nors labai paslaptingas miškas, atsargiai rieda sunkvežimiai, nedideli autobusai. Kartais prašvilpia „Volgos“ paprastai su dviem vyrais viduje – vienas prie vairo, o kitas, su skrybėle ir su paltu, įsitaisęs ant užpakalinės sėdynės.

Pirmą kartą patekau į Septintąjį kilometrą, kai man sukako ketveri metai – įžymus Vilniaus daktaras, kuris mane gydė nuo eilinės ligos, savo šviesiai žalia „Volga“ vežė mane per Turniškes į Valakampius, bet važiuome ne tiesiai, o kažkodėl pasukom Nemenčinės link. Tėvas labiau mėgsta paslaptingesnį aplinkinį kelią į Valakampius, – paaiškino man „suaugę“ daktaro vaikai. Dvilyčiai pokariu gimę dvyniai, jiems turbūt buvo apie 15 metų, draugiškai mane globojo. Susižavėjęs dairiausi per langą – plentas ištuštėjo, pamačiau, kad jis lygus kaip stiklas, be duobių, be šiukšlių ar besivoliojančių akmenų, prie pat kraštų ryškiai žaliavo žolė. Dvyniai atidarė „Vol-

gos“ langus, pajutau gaivų vasaros vėją, ir pirmąkart nebijojau susirgti – man drausdavo stovėti prie atviro lango, kad neperšalčiau (taip visada ir atsitikdavo). Bet dabar daktaras, kuris mane gydė, buvo čia pat, ir neprieštaravo, kai jo vaikai nuleido stiklą, tik šysojosi, švelniai laikydamas vairą. Praūžė sunkvežimiais su tiršta tamsia dujų juosta iš paskos, bet jos greitai išsisklaidė, oras vėl pasidarė tyras, permatomas. Miško kvapas buvo tiesiog neapsakomai gaivus. Kairėje pamačiau autobuso stotelę, ten su maišais stovėjo keli senyvi žmonės, kuriuos galėjau atskirti tik pagal plikes (vyrai) ir skareleles (moterys). Kai mes jau sukom į kairę, tolumoje sublizgėjo priekiniai autobuso langai, nutviekti saulės. Ištempęs kaklą, bandžiau pamatyti, kaip tie pavargę laukti žmonės džiaugsis, su maišais lipdami į dangišką autobusą, įdomu, kur jisai juos veš?

Dvyniai man paaiškino, kad į turgų. Aš jau žinojau, kaip atrodo turgus, todėl nusiminiau – pagailo tų žmonių. Daktaras, gal pajutęs mano nusivylimą, paaiškino, kad jie važiuoja į Vilnių, į sostinę. Sosto Vilniuje, nors pats jame gyvenau, nebuvau matęs, bet žinojau, kad mieste (mūsų šeima Vilniaus vardu nevadindavo, sakydavo „miestas“. „Kur eini?“ – „Į miestą“) esama daug irzlių suaugusiųjų ir pikty paauglių. Labai gali būti, kad paaugliai mane primuš, o suaugusieji arba peiks, arba griebis už rankos

ir bandys kur nors nusivesti. Labai bijojau moterų su didelėmis priekaištaujančiomis akimis – atrode, jos manęs nekenčia, tuoj įstums į kokią nors duobę. Vieninteliai žmonės, kurių bijojau kiek mažiau, buvo karo invalidai – be kojos arba be rankos, o vienas išvis neturėjo nei kojų, nei rankų, sėdėdavo ant lentos su ratukais, kažkodėl vadintos „invalido vežimėliu“. Bet išsimiklinęs pasistūmėdavo kūno judesiais ir nuriedėdavo, kur jam reikia. Jų nebijojau, tačiau vis tiek dumdavau šalin, nes nežinojau, ką turėčiau su jais elgtis. Po mūsų kiemą vaikščiodavo moteris, kuri nuo vaikystės negalėjo kalbėti, tik gūdžiai ūkau-davo. Ji gyveno vienu aukštu žemiau, vis bijojau, kad ją susitiksiu. Dažniausiai taip ir būdavo. Šitoks man atrode Vilnius.

Gatvėmis triukšmingai braudavosi sunkvežimiai ir „gazikai“, dideli autobusai su pavojingai aukštais laipteliais. Suaugusieji vis perspėdavo, kad būčiau labai atsargus, nes tie pėsčiųjų žudikai kelia nuolatinį pavojų.

Septintajame kilometre nieko baugaus nebuvo. Miške nesiautėjo pabaisos, sirpo kvapnios saldžios žemuogės. Sunkvežimiai pasirodydavo retai, riedėdavo iš lėto, nė kiek negąsdindami. Autobusiukai buvo maži. Išvis ten pasirodydavo labai mažai žmonių, bene tik tie, laukiantys, kol atvažiuos autobusas su saule spindinčiais langais. Ten nebuvo nei nuolat barančių, kažkuo kaltinančių tetų, nei susirūpinusių suaugusiųjų, kurie vis kiša ranką man po marškiniais, glosto nugarą, tikrindami, ar nesu suprakaitavęs.

Praėjo keletas, gal penkeri metai. Aš jau seniai išmokau važinėti dviračiu, o dabar gavau išsvajotą dovaną – dviratį *Orlionok* (atrodo, jis buvo baisiai brangus – kainavo 45 rublius). Iš pradžių važinėju aplink vasarvietes, man buvo griežčiausiai uždrausta net per centimetrą užvažiuoti ant plento. Bet jis manęs ir netraukė, labiau viliojo miškas, kurį mano šeima irgi laikė mažiau pavojingu. Mėgdavau sukinėti tarp medžių, peršokdamas per gumbutas jų šaknis, tačiau plento vis tiek neišleisdavau iš akių. Pirmiausia tyrinėju kelią į Turniškes (su Aukštąja kalva ir ministrų vasarvietėmis), po to išdrįsau nu-

sileisti tolimuoju kalvos kraštu, ir važiauvau vis tolyn tarp medžių palei plentą, kol pasiekiau sankryžą. Tai ir buvo Septintasis kilometras!

Nulipęs nuo dviračio, dairiausi, lyg būčiau sugrįžęs į pamirštą pasakų šalį. Viskas čia buvo lygiai taip, kaip mačiau kadaise – retai praūždavo koks sunkvežimis, tiesa, kas ketvirtį valandos dumdavo pavienės „Volgos“ su dviem vyrais, vairuotoju ir keleiviu. Dabar jos buvo šviesiai melsvos. Autobusų stotelėje lūkuriavo senyvi žmonės su maišais.

Bet išvydau ir dar ką – šiek tiek atokiau į miško gilumą stūksojo pusiau sugriuvusi lūšna. Kitoje pusėje stovėjo mažas naujas tvarkingas namukas, sumūrytas iš plytų, su pusiau praviromis durimis ir vienu mažu langučiu. Man jis labai patiko (atrode, jei būtų iškeptas iš raguolių, tokį mielai suvalgyčiau). Virš durų parašyta *Почта*. Aš jau žinojau, kad Lietuvoje, kur gyvenu, pavadinimai rašomi dviem kalbomis – rusų didesnėmis, lietuvių mažesnėmis raidėmis. Čia lietuviško užrašo išvis nebuvo. Prie namuko stovėjo gazikas. Priėjęs prie pravirų durų, pajutau rašalo kvapą (tada dar nežinojau, kad rašalas ir „rašalas“ panašiai kvepia). Išgirdau vyrų balsus – jie kalbėjosi lenkiškai. Ištaria žodį – ir laukia, kažką kramto. Po to kitas trumpai atsako, tada irgi kramto. Vienas ėmė į gaziką tempti maišą, pakeliui išvoliodamas sausame smėlyje, į kurį prikritę daug aštrių sudžiūvusių spyglių. Užvedė motorą (iš priekio, sukdamas kažkokią rankeną). Variklio dujų kvapas susimaišė su pasakišku miško oru. Gazikas nuvažiavo, šokčiodamas per medžių šaknis, o paštininkas užsidėjo kepurę, užrakino duris ir išėjo. Man atrode keista, kad jis taip ilgai vargo, rakindamas durų spyną, bet langą paliko atvirą. Ten, viduje, pūpsėjo krūvos visokių popierių, mėtėsi antspaudas, lyg kviesdamas vagį... Po keleto metų, kai buvau jau paauglys, kažkas juokais man atvežė iš to pašto pavogtą antspaudą, pamenu, tada labai pagailo to netvarkingo pavargusio paštininko, kuris dėl vagystės, aišku, turės bėdų...

Stovėdamas netoli namuko su užrašu *Почта*, visai nepastebėjau, kad prie manęs priėjo aukštas, labai liesas vyras raukšlėtu veidu.

– Eikš su manim, – pasakė.
– O kodėl? – nustebau, bet visai neišsigandau, nes jo žvilgsnis atrodė šiltas, geras.

– Pavaišinsiu kriaušėmis, jos labai skanios, ir supažindinsiu su savo sūnumis, Natiku ir Amiku.

– Gerai, – pasakiau. Tempdamas dviratį, nuėjau paskui nepažįstamąjį.

– Vadink mane *diadia* Monia, gerai pažįstu tavo tėvus, – prisistatė vyras. – Esu inžinierius kaip ir tavo tėvas. Mes gyvename miške, vasarvietėje.

– Kaip vadinasi ta vieta? – paklausiau.

– Septintasis kilometras, – atsakė *diadia* Monia.

Netrukus mudu atsidūrėme prie tos sugriuvusios lūšnos.

– Statyk dviratį prie medžio ir eikš vidun, – pakvietė, matyt, pastebėjęs mano sutrikimą.

Peržengiau slenkstį. Iš vidaus „vasarvietė“ irgi vos laikėsi. Stalas, ant kurio papilta kriaušių, atrodė sukiužęs.

– Valgyk, – paragino *diadia* Monia.

Iš kažkur atskubėjo du berniukai – vienas mano amžiaus, vardu Natikas, kitas mažesnis – Amikas.

– Nemenčinės plento septintajame kilometre smagu ir patogų gyventi, – išaiškino Natikas. – Čia sveikas, grynas oras, aplinkui raudonuoja žemuogės. Tai vietovių, nutolusių nuo miesto, pranašumas, be to, čia pat yra paštas ir autobusų stotelė. Nors miškas tankus, bet nebijok, jame negalima paklysti, nes čia ne vienas, o du plentai ir dar sankryža.

– Kur veda Nemenčinės plentas? – pasiteiravau.

Natikas sumišo. Čia įsiterpė Amikas:

– Nemenčinės plentas veda į Nemenčinę! – nusijuokė.

Paklausiau, ar jiedu jau lankėsi Nemenčinėje.

– Ne, dar nebuvom, – už save ir už jaunėlį atsakė Natikas. – Nemenčinė labai toli, gal toliau negu Izraelio valstybė. Bet mes būtinai ten apsilankysim, tai svarbi vieta.

Išgirdau klykiant kūdikį. Natikas paaiškino:

– Čia mūsų sesuo. Mama ją neseniai pagimdė. Dabar žindo.

Kambario durys atsidarė, pasirodė pavargusi žemo ūgio moteris su labai storais akiniais.

– Čia mūsų mama, – pristatė Natikas. O Amikas priėjo ir prisiglaudė prie mamos sijono. Ji paglostė sūnui galvą. *Diadia* Monia sėdėjo šypsodamasis.

O aš vis valgiau ir valgiau kriaušes, kurios tikrai buvo labai skanios.

– Jos deficitinės, – paaiškino Natikas, – bet lenkas paštininkas mums parduoda pigiai. Ši vieta labai gera.

– Bet mes išvykstame į Izraelio valstybę, – pasigyrė Amikas.

– Kaip jūs važiuosite su tokia maža mergaite? – nustebau.

– Mama ją nešis ant rankų, – paaiškino Natikas, – o kai kirsime sieną, mums duos vežimėlį. Ten yra gerų vežimėlių.

Kažkaip susipratau, kad man jau reikėtų grįžti namo...

– Perduok linkėjimų tėvams, – pasakė *diadia* Monia ir įdavė dar dvi kriaušes.

Jo žmona nusišypsojo – veidas staiga nušvito. Raukšlės stebuklingai išsilygino. Amikas tebestovėjo prisiglaudęs prie mamos. Natikas pasakė:

– Einam, palydėsiu iki dviračio.

Prie medžio išsiskyrėm.

Buvau toje lūšnoje dar kelis kartus. Natikas vis pasakojo, kaip jie ruošiasi kelionei į Izraelį.

– Prieš išvažiuodamas apsilankyk Nemenčinėje, – patariau.

– Mes padarysime tai pakeliui, – atsakė jis ir aš suvokiau, koks išlavintas jo humoro jausmas. Natikas taip niekad ir nenuvyko į Nemenčinę. O aš buvau – nulėkiau su dviračiu Neries pakrante aukštyn.

Nuo to laiko visada žinojau, kad Septintasis kilometras – tai mažytis laisvės ruožas. Ten yra daug skanių kriaušių, vilioja saulėtos laukymės su sirps-tančiomis žemuogėmis, ošia pasakiškas miškas be jokių pabaisų, be to, ten gyvena malonūs geraširdiški žmonės, tarp kurių jautiesi mylimas, gerbiamas, todėl esi laisvas. Nereikia bijoti net vagių, kurie nukniauks pašto antspaudą, jei paštininkas pamirš uždaryti langą... Tik išmok gerai važinėti dviračiu... ■

ŽMOGUS, KURIS NEBESIŠYPSO

Novelė

Diena kaip ir visos kitos beveik niekuo nesiskyrė nuo prieš tai buvusių. Tiesa, jau pavasaris, greit ir vasara, todėl šilta, malonu klausytis, kaip aplinkui čiulba varnėnai, baigiant nužydėti obelims sodelyje priešais namą.

Abrikosui, kadaise, kai Pranciškus buvo dar gana jaunas ir sveikas, pasodintam virš šiluminės trasos, dabar pastebimai sustorėjus ir apsipylus švelniais rausvo atspalvio žiedais, žvilgsnis neįstengė atitraukti nuo šio gamtos stebuklo.

Kažkoks mažytis vikrus paukštukas vis nardė aplink seną obelį prie ažuolinio stalo su tokiu pat suolu, nes tos obels kamiene susirado tinkamą uokšą savo lizdeliui, į kurį be paliovos skraido. Ten gal jau tupi patelė, perėdama paukščiukus.

Pranciškus visa tai mato, nors jau prastai girdi, todėl, jei atsiranda pašnekovas, šis turi garsiai kalbėti, kartais net šaukti, arčiau prisislinkęs. Kitaip nieko nebeišeitų. Senatvėje, sako Pranciškus, daug kas prarandama, lieka tik pusė žmogaus, gal net mažiau.

Šiaip ar taip, kai tvirtai įsikibęs į vaikštynę, kad nepargriūtų, slaugytojos lydimas nulipa prieangio laipteliais ir atsargiai prisėda sodelyje ant suolo, jaučiasi daug geriau, negu tūnodamas lovoje, ir, žinoma, šimtą kartų geriau negu ligoninėje, kur Pranciškus praleido devynis mėnesius, kilnojamas iš vieno skyriaus į kitą. Greta gulėjo trys senyvi vyrai, tokie pat sunkūs ligoniai, neaišku, gyvi ar mirę. Vienas vis norėjo pabėgti iš ligoninės, kažkodėl reikalaudamas atiduoti jam peilį, bet nesakė, ką su juo darys. Po kelių dienų numirė, kai jį aplankė iš kaimo atvažiavusi žmona. Tai įvyko kažkaip labai grei-

tai, krioktelėjo kelis sykius ir nutilo visiems laikams, nors į ligoninės langą jau beldėsi pavasaris. Taip ir baigiasi gyvenimas, pagalvojo Pranciškus, nors tas žmogus dar prieš kelias savaites smarkiai triukšmavo, išgėręs degtinės butelį, grūmojo kumščiu ir manė ilgai gyvensiąs, kad spėtų kažkam atkeršyti...

Bet giltinė vaikšto aplinkui ir niekas nežino, kiek dienų kam likę. Gal ir gerai, kad nelemta žinoti.

Pranciškus stebėdavosi, kad viskas taip greitai praėjo: štai visai neseniai buvo jaunas, mokėsi, tapo dantų techniku, vedė, susilaukė dukters, vėliau sūnaus, statėsi namą, taupė pinigus, sumokamus tų, kurie vylėsi atgauti prarastus dantis. Plokšteles pritaikydavo kuo geriausiai, turėjo auksines rankas, todėl pacientai pas jį veržė veržėsi.

Žmogus be dantų atrodo tarsi koks prasčiokas, vargo pelė. Net būdamas didelis sovietinių laikų viršininkas, jei nebeturi kuo kramtyti, prarandi gyvenimo džiaugsmą ir malonią savijautą. Niekas nebemiela, dievaži, žmogus be dantų yra tik pusė žmogaus. Todėl Pranciškus ir triūsė, pritaikydamas savo pacientams dirbtinius dantis. Anuomet jokių tūkstančių kainuojančių implantų, kokius dabar siūlo stomatologai, niekas nė nesapnavo.

Viskas smarkiai pasikeitė po didžiųjų permainų, tačiau kartu prasidėjo ir ta beprotiška, nusikalstama privatizacija, kai už menkiausią sumą galėjai įsigyti net stambią gamyklą, o tapęs jos savininku, turėjai teisę dalimis ar visą parduoti už stambius pinigus, pats vengdamas kokio nors rimtesnio darbo. Kitų iškovota laisve pasinaudota kaip lengva galimybė kuo greičiau praturtėti. Imta šaudyti konkurentus,

reketuoti piniguočius, kad pats dideliu ponu pasidarytum, galėtum smagiai gyventi.

Pranciškus to nesiėmė. Eidavo, kaip buvo įpratęs, į bažnyčią pasimelsti, Dievulio malonės sau ir šeimai paprašyti, bet nežinia, ar buvo išklašytas, nes nelaimių neišvengė.

Tapęs pensininku, darbavosi kieme prie garažo įsirengtame „kabinete“, į kurį vienas po kito traukė pažįstami vyrai ir moterys, neturintys stambių pinigų implantams, tačiau be dantų jų nebūsi.

Ėjo visi – ir buvę viršininkai, ir direktoriai, ir kagėbistai, ir bazių valdytojai, ir kolchozų pirmininkai. Stengėsi tiems prašytojams padėti, nieko neatstumdamas, o pavargęs nuo nesibaigiančių darbų, čiupdavo meškeres ir su bičiuliais dumdavo prie ežerų. Ten kantriai laukdavo, kol plūdė panirs, mat žinojo, kur ir kada žuvį gaudyti, niekada tuščiomis namo negrįždavo. Kaip ir be laimikio iš medžio-klės, šerną ar kiškį ant šono paguldęs.

Dabar tai jau praeitis. Viskas tampa praeitim – tiek praėję metai, tiek kiekviena diena, valanda ar minutė. Nebelieka bičiulių, su kuriais smagiai meškeriota, prie ažuolinio tvirto stalo ne kartą išgerta putojančio alaus, aptariant ir žūklę, ir tai, kas dedasi baigiančiam išprotėti pasaulyje, nes atsiranda idiotų, kurie patys susisprogdina, kad be gailėsčio nužudytų kuo daugiau nekaltų, jiems net nepažįstamų žmonių. Ką visa tai reiškia? Gal jie nori užvaldyti Europą ir čia viešpatauti? O gal šitaip supranta tarnystę Alachui?

Grįžęs iš ligoninės, jis valandų valandas, ištisas dienas sėdėdavo, abiem rankom susiėmęs galvą, tarsi

joje būtų susikaupusios visos nelaimės, apie kurias be paliovos galvodavo, svarstydamas, kur link ritasi pasaulis. Nereikėdavo nė žinių iš nešiojamojo radijo aparatuko klausytis, kad sužinotų – vėl kažkas bombą susprogdino, į nekaltus žmones šaudė iš automato...

Valandos sodelyje buvo tikra palaima. O kas daugiau, jei gyvenimas, kadaise buvęs toks įdomus, tapo nuobodžiai monotoniškas, skausmui geliant visą kūną be jokios atvangos. Dieną ir naktį.

Tapo niekam nebereikalingas, retai kas jį aplanko. Atklėbikščiuoja tik Jonelis su aptvarstyta koja ir negyjančia žaizda, kurią visiems rodo, kaukydamas kokio euro. Tas vargeta jokio darbo neieško, o gal ir neranda. Ką čia supaisysi.

Nors imk ir pasikalbėk su kudlotu, smarkiai senstėlėjusiu Sargiu, lakstančiu po kiemą su storais kailiniais. Jam, vargšeliui, tikriausiai pašėlusiai karšta saulėtą dieną.

Miestas lyg išmiręs. Gatvės tuščios. Negirgštelės kieme varteliai, bičiuliai nebeateis – nė vienas iš jų nepasirodys su alaus ar ko stipresnio buteliu, kaip būdavo kadaise, kai visi dar vaikščiojo šia žeme.

Diena krypta vakarop, nors saulė vis dar maloniai šildo. Ant žalios pievelės tarp ilgėjančių šešėlių dėl kažko juokingai pešasi žvirbliai. Pranciškus susidomėjęs stebi smarkų jų kivirčą, tačiau nebesišypso, tarytum nebemokėtų šypsotis, nors per visą ilgoką gyvenimą verčiau juokdavosi negu verkė, drąsiai žvelgdamas lemčiai į akis...

2017

AKISTATOJE SU VIENATVE

Novelė

Kažkaip netikėtai atėjo diena, kai Teodoras labai aiškiai suvokė, kad yra visiškai vienas pasaulyje, kuris kuo toliau, tuo pastebimiau darėsi vis bjauresnis ir pavojingesnis. Sunkių išbandymų nuolat daugėjo, reikėjo norom nenorom „kariauti“ vos ne kasdien, nes kito

pasirinkimo nebuvo. Sulaukęs gilių senatvės, užpuolus visokioms ligoms, vis dar kabinosi į gyvenimą, nors tas darėsi nebeapakeliamas.

Viskas atrodė atgrasu, nebesinorėjo sėsti prie rašomojo stalo, nebeapimdavo įkvėpimas, netroško ką

Romualdas LANKAUSKAS. Violetinis natiurmortas. 1965

nors naujo patirti, įdomesnio sukurti, kaip kadaise, kai ištisas valandas praleisdavo su plunksna rankoje, jausdamas būties pilnatvę. Visa tai liko praeityje, kai jo kūrybos pasigesdavo ir leidyklos, ir redakcijos, ir jį gerbiantys skaitytojai.

Dabar kitaip. Ko gero, dar būtų įveikęs save ir pasi-
nėręs į kūrybą, tą vienintelį jam prasmingą, dvasinę ra-
mybę teikiantį užsiėmimą, patikimai gelbstintį nuo de-
presijos. Tačiau kamavo nelemta būseną, apėmusi prieš
kurį laiką, kai pasijuto niekam nebereikalingas, niekieno
nebeprisimenamas, niekur nebekviečiamas, tarsi apskri-
tai nebebūtų gyvas. Na, toks pašalinis asmuo, ir tiek. Juk

nėra nei įtakingas besiriejančių partijų veikėjas, nei tur-
tingas verslininkas, nei solidus valdininkas, kurie garbi-
nami bent jau tol, kol paslysta... Kokia nauda iš jo? Kam
galėtų būti įdomus ir naudingas? Teodoras puikiai supra-
to, kad laikai jau kiti, o jis prie jų nepritapo. Jokių iliuzijų
nepuoselėjo, nei tuštybės mugė, nei pinigų medžioklė jo
niekad netraukė, žodžiu, neatitiko šiuolaikinių standar-
tų. Na, ir kas, kad yra rašytojas, išleidęs nemažai knygų,
visuomenė be jo apsieis, juk panašių į jį nebemato nei
literatūros kritika, nei spauda, televizija, radijas... Visų
akiratyje – jaunieji literatai, nors rašo prastai, bet rėkauja
garsiai. Kritika jiems, net aiškiems grafomanams, negai-

lėjo liaupsių, o valdžia premijų. Nepelnyta šlovė, sparčiai kopiant į Parnasą, būna pavojinga, bet argi tokius įspėsi...

Teodoras kadaise, anais nuožmios priespaudos laikais, nebūtų galėjęs sakyti, kad yra gyvenimo paraštėse, nes buvo skaitytojų laukiamas, žinomas autorius, o leidykla deramai atlygindavo už kūrybą. Ne, jis neskurdo ir nesi-jautė pamirštas, nors cenzoriai neretai koneveikdavo nepatogų autorių, vis dėlto sovietų valdžia rimtesnių „prie-monių“ prieš jį nesiėmė. Taip, Teodoras erzino režimą, nes nenorėjo būti liokajus. Servilizmas jam svetimas, kaip ir kiekvienam tikram kūrėjui, ginančiam vidinę laisvę.

Bet štai dabar, kai viename straipsnyje pasipiktino, kad klostosi nyki, rašytojus žeminanti ir žlugdanti si-tuacija, nes leidėjai reikalauja, kad autoriai susimokėtų už knygas arba būtinai gautų kažkokių kultūros tary-bų paramą, buvo viešai apkaltintas, neva ilgisi pries-paudos laikų! Aišku, čia akivaizdi nesąmonė, tiesiog piktas vieno kolegos išpuolis prieš jį. Nelabai tuo ir stebėjosi, juk visada kam nors užkliūdavo – vieni, ma-tyt, pavydėjo, kitus siutino disidentiška laikysena, nes Teodoras nepriklausė padlaižiams, niekam nesistengė įtikti, karčią tiesą reždavo į akis.

Tačiau netrukus susidūrė su tokio išdidumo padari-niais – jam vis sunkiau sekėsi leisti naujas savo knygas, jei netyčia pavykdavo, gaudavo už jas tik skatikus. Ne-jaugi turėjo tuo džiaugtis ir sakyti, kad yra laimingas, matydamas, kaip skursta jo gimtoji šalis, valdoma ne-mokšų, todėl čia klesti vien kyšininkai, vagys ir sukčiai.

Teodoras aiškiai suvokė, kokia beviltiška jo pa-dėtis – buvo vienas, visiškai vienišas abejingame, net priešiškame pasaulyje. Jam artimi žmonės išmirė, šir-dyje nebeliko jokios vilties sulaukti pragiedrulių, kurie skatintų nepasiduoti kasdienybės slogučiai. Turbūt ne-vertėjo apgaudinėti savęs tuščiomis iliuzijomis. Keista, bet kartais vis tiek rašė, tarsi alkoholikas, neįstengian-tis atsikratyti priklausomybės.

Tačiau nauji rankraščiai taip ir gulėjo rašomojo stalo stalčiuose, leidėjai jais nesidomėjo, Teodoras nebuvo iš tų autorių, kurių knygos užtikrintai garantuotų geras pajamas. Ypač kad žmonės vis rečiau varstė knygynų duris...

Taip jis ir egzistavo, nelyginant senas nebenaudoja-mas, mažai kam tinkamas rakandas, užklojamas vis sto-

resnio dulkių sluoksniu. Net pats sau atrodė juokingas. Svarstė, kaip galėtų pakeisti šią varganą būklę. Ar yra ko-kia nors stebuklinga išeitis? Kažin, nes viskas dabar tik prekė, net įsitikinimai, sąžinė, tėvynė. Viskas perkama ir parduodama kaip sendaikčių turguje.

Bičiuliai. Seni draugai. Kur jie? – neretai susimąstyda-vo Teodoras. Jų lyg ir turėjo, anksčiau smagiai bendrau-davo prie vyno taurės arba kalbėdavosi telefonu. Buvo dalykų, kurie jiems visiems atrodė svarbūs, aktualūs arba nepakenčiami, todėl norėdavo išgirsti pritariantį arba smerkiantį žodį. Stengėsi elgtis taip, kaip liepia pro-tas ir širdis, bet visa tai jau dingę iš vienišų jo dienų.

Dabar vėl panūdo išgirsti bent vieno bičiulio balsą, persimesti keliais žodžiais, tačiau telefonas atkakliai tylėjo. Gal tai tylos iššūkis jam, o gal raginimas pri-siminti bičiulius, pačiam juos susirasti. Ėmė priekaiš-tauti sau, kad apsileido, surambėjo, neleistinai aptingo, pasidarė nejautrus. Staiga subruzdęs, susirado seną už-rašų knygelę nušiuurisiais viršeliais ir ėmė ją sklaidyti, kad pasitikslintų telefono numerius, nes ne visus pri-siminė. Deja, taip jau atsitiko. Ir kas čia keisto? Netru-kus šmėstelėjo mintis, kad niekam nebepreisiskambins, nes bičiulių nebėra gyvų. Kaip galėjo tą pamiršti? Pats nusistebėjo, susigėdęs ir smerkdamas save. Atmintis ėmė vieną po kito vartyti praeities puslapius. Teodoras jautėsi taip, lyg žarstyty blėstančias žarijas, vėstančius pelenus, laužavietei užgesus.

Užvertęs užrašų knygelę, pažvelgė pro langą į ap-niukusį žiemos dangų. Ten, genami aršaus vėjo, plaukė sunkūs debesys, į visas puses sklandė karksinčios var-nos, matyt, nežinodamos, ką joms veikti. Jis irgi neži-nojo, ko griebtis, kur nukreipti niūrias mintis, kurios blaškėsi, kaip tie vieniši tamsūs paukščiai, be tikslo ir prasmės. Nėra nieko liūdnesnio, kaip būti senam, ligo-tam ir jaustis visiškai vienišam. Tačiau ar jis vienas toks visame pasaulyje? Be abejo, ne. Pasvarstęs sėdo prie sta-lo ir ėmė rašyti laišką tariamam savo antrininkui, ra-gindamas, kad vis tiek grumtųsi su likimu, net jeigu jis neįveikiamas, tikėtusi stebuklo, net jeigu jis neįmano-mas. Teodoras žinojo – verta bent pabandyti. ■

2017

PIKTYBIŠKAS BEJĖGIŠKUMAS?

Dingsiantis Vilnius – apie tai, kas sunaikinta ar sužalota

Lietuvos Respublikos Seimas 2020-uosius paskelbė UNESCO pasaulio paveldo Lietuvoje metais. Tad jiems baigiantis pakalbėkime apie kai kurias Vilniaus senamiesčio apsaugos piktžaisdes.

Sprendžiant dėl Vilniaus istorinio centro įrašymo į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą 1994 m., ICOMOS (Tarptautinė paminklų ir vietovių taryba, pasaulinė nevyriausybinių organizacijų, kurios tikslas – per savo ekspertų tinklą skatinti paveldo apsaugą) pateikė rekomendacijas. Savo ataskaitoje prof. Kaila pabrėžė, kad nėra tradicijos taikyti nuolatinę Vilniaus istorinių pastatų, nepriskirtų paminklų kategorijai, priežiūrą. Be to, kolektyvinei nuosavybei tapus privačia, naujieji savininkai neprivalo vykdyti remonto ar priežiūros darbų. ICOMOS rekomendavo skubiai ištaisyti šią ne-normalią padėtį.

Vilniaus istorinis centras 1994 m. gruodžio 17 d. per UNESCO Pasaulio paveldo komiteto 18-ąją sesiją Tailande įrašytas į Pasaulio paveldo sąrašą nr. 541. Remtasi II ir IV kriterijais.

II kriterijus: *Vilnius yra puikus viduramžių miesto, keletą amžių turėjusio didelę įtaką Rytų Europos architektūros ir kultūros raidai, pavyzdys.*

IV kriterijus: *Vilniaus architektūros peizažas ir išsaugota pastatų įvairovė puikiai parodo, kaip organizuotai penketą amžių plėtojosi Vidurio Europos miestas.*

Pasaulio paveldo objekte – Vilniaus istoriniame centre – yra išskirtos 6 pagrindinės pastatų grupės. Paminėsiu tik Šv. Mikalojaus – Pranciškonų – Liute-

ronų bažnyčių bei Vizitiečių – Misionierių bažnyčių grupes, nes jų apsaugos problemos pastaraisiais metais tapo ypač aktualios.

Kultūros paminkle – Vilniaus senamiestyje (uk-16073) – bet kokia veikla turi būti orientuota į jo išsaugojimą bei vertingųjų savybių atskleidimą, išryškinimą konservuojant, restauruojant bei tausojamai pritaikant. Deja, pastaraisiais metais apie Senamiesčio apsaugą, autentiškų erdvių jo struktūrų, istorinių valdų, apskritai apie autentiško jo audinio – medžiagiškumo – išsaugojimą, apie urbanistinei, taip pat erdvienei Senamiesčio struktūrai būdingų pastatų, statinių ar jų elementų apsaugą darosi ypač sudėtinga kalbėti.

Vilniaus senamiestyje saugomi (*sic!*) pastatai (ar jų dalys) be atodairos ir be paliovos šluojami nuo žemės paviršiaus. Tai masinis reiškiny. Dažniausiai griaujami vertingųjų savybių turintys kultūros paveldo objektai, vertingi kaip istorinei Senamiesčio struktūrai būdingos dalys ar autentiški elementai, kurių visuma ir sudaro Senamiesčio savitumo, net unikalumo esmę.

Vilniaus senamiesčio apsaugai, priežiūrai, tvarkymui ir naudojimui galioja Lietuvos Respublikos kultūros paminklo UIP Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamentas, patvirtintas kultūros ministro 2003-12-23 įsakymu Nr. ĮV-490 (Valstybės žinios, 2004, nr. 25). Pateikiu kai kuriuos esminius, pastaraisiais metais ypač aktualius, Reglamente nustatytus bendruosius Senamiesčio apsaugos reikalavimus: 2. Senamiestyje saugomos apskaitos dokumentuose nustatytos vertin-

gos dalys bei elementai: 2.1. *Statiniai, jų kompleksai ir ansambliai, užstatymo visuma* – (žr. Senamiesčio dosjė): 2.1.1. Statiniai, jų kompleksai ir ansambliai – nekilnojamosios kultūros vertybės (saugomos pagal šių vertybių apskaitos duomenyse ir nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos reglamentuose ar tipiniuose statinio ar statinių komplekso apsaugos reglamentuose nustatytus reikalavimus). 2.1.2. Statiniai, jų kompleksai ir ansambliai – kultūrinės vertės požymių turintys objektai, Senamiesčio vertingos dalys ir elementai (žr. Senamiesčio dosjė): 1) *statinių bendrasis pavidalas*; 2) *statinių sudėtinės dalys (stogas ir jo elementai, dangos ir jų elementai, laikančios konstrukcijos, dekoro elementai, išorės įranga)*. 2.2. *Urbanistinės struktūros elementai*: 2.2.1. Gatvių ir aikščių tinklas (t. t. dangos, skersiniai ir išilginiai profiliai); 2.2.2. *Užstatymo struktūra*: 2.2.3. *Sklypų (posesijų) dydis, ribos*; 2.2.4. *Statinių išdėstymas sklypuose*; 2.2.5. *Sklypų elementai*. 2.3. *Gamtinis pagrindas (reljefas, hidrografija, želdynai)*. 2.4. Statiniai, jų kompleksai ir ansambliai, urbanistinės struktūros elementai bei gamtinis pagrindas formuoja vertingas senamiesčio projekcijas (*siluetus, panoramas bei perspektyvas*). 3. Senamiestyje nesaugomos nevertingos kultūros paminklo dalys bei elementai – medžiaginiai ir struktūriniai svetimkūniai ar naujadarai, iš esmės keičiantys kultūros paminklo sudėtį, apimtį, struktūrą, funkciją, menkinantys jo kultūrinę vertę. 4. Senamiestis saugomas jį prižiūrint, tvarkant ir naudojant. 5. Senamiestyje taikomi tokie tvarkymo režimai: 5.1. *Konservavimo – restauravimo*. 5.2. *Restauravimo*. 5.3. *Restauravimo – atkūrimo*.

Peržvelgę ir prisiminę kai kuriuos esminius Vilniaus senamiesčio apsaugos reikalavimus, pasižvalgyme po Senamiestį, įvertinkime dabartinę jo būklę.

Pastatas Sodų g. 6 sklype, 80 kvartale, buvo vertingųjų savybių turintis kultūros paveldo objektas. Reglamente nustatyta saugoti jo fasadus, elementus ir aukštumą. Šio pastato gatvės fasadai, kai kurie elementai turėtų būti restauruojami. Tačiau vieno aukšto su dvišlaičiu čerpių stogu saugotinas pastatas 2019 m. vasarą buvo nušluotas nuo žemės paviršiaus iki pamatų. Šio sklypo (valdos?) kieme esančio pastato

vienas saugotinas fasadas ir kito kiemo pastato kai kurie vertingi restauruoti elementai irgi jau sunaikinti. KVR įrašyta (2.2.8.p.), kad gatvių išsklotinės atkarpa nuo pastato Pylimo g. 53 / Sodų g. 2 iki pastato Sodų g. 8 yra saugoma, nes tai vertingoji Senamiesčio savybė. Deja, nugriautų (nors atseit saugomų) pastatų vietoje jau išdygo ilgas, masyvus 3 aukštų monstras, nu-stelbiantis ir vertingą istorinį pastatą Sodų g. 8. Taigi „saugoma“ Sodų g. išsklotinės atkarpa ir istoriškai susiformavusios šiai gatvei būdingos erdvinės savybės pakeistos iš esmės. Ne tik prie gatvės, bet ir visoje didelės teritorijos istorinėje valdoje (Reglamente tai sklypas Sodų g. 6) statomas daugiaaukščių gyvenamųjų namų kompleksas. Didelės apimties naujų pastatų statyba iš esmės keičia šios valdos užstatymo pobūdį, aukštumą, tankumą, intensyvumą, pastatų išdėstymą ir t. t. Apie tokius Vilniaus istorinio centro pertvarkymus Lietuva privalėjo informuoti Pasaulio paveldo komitetą...

Vadinamieji Pšezdeckių rūmai, Visų Šventųjų g. 7 / Pylimo g. 54 sklype (Reglamente 53 kvartalas), – pirmiausia dėl architektūrinės vertės saugomas kultūros paveldas (G343K, uk-10631). Pažymėtina, kad šie rūmai įkomponuoti į išlikusius Vilniaus gynybinės

Visų Šventųjų g. 7/Pylimo g. 54 rūmai, vad. Pšezdeckių, architektūrinės vertės saugoma vertybė (uk-10631), įkomponuota į išlikusius Vilniaus gynybinės sienos (ji irgi valstybės saugoma vertybė) fragmentus. 2020-08-22

Per išlikusius gynybinės sienos fragmentus, Pšezdeckių rūmų Pylimo g. fasade įrengtas įvažiavimas į požeminius garažus. 2020-08-22

sienos fragmentus nuo Pylimo g. pusės. Reglamente nustatyta, kad leidžiamas tik jų restauravimas. Istorinės valdos teritorijoje, t. y. rūmų kieme, nurodytas restauravimas, remontas, želdynų restauravimas-regeneravimas, tačiau po minėtu vidaus kiemeliu ir kai kuriomis rūmų dalimis įrengti požeminiai garažai su išvažiavimu į Pylimo g. per šioje vietoje išlikusią Vilniaus miesto gynybinės sienos (valstybės saugoma kultūros vertybė) dalį, ją sužalojant ir sumenkinant vertingąsias jos savybes. Beje, sklypas su rūmais Visų Šventųjų g. 7 yra jau 1808 m. Grunerto plane, Visų Šventųjų skg. nurodyta 262 posesija (istorinė valda).

Unikalios architektūros kultūros paminklo – Šv. Mikalojaus bažnyčios (uk-24642) ir apskritai jos komplekso (uk-749) aplinkoje, istorinėje valdoje Lydos ir Šv. Mikalojaus g. kampe (1808 m. Grunerto plane ši valda yra 356), 2019–2020 m. išdygo naujas 3 aukštų mūras, nustelbiantis ypač vertingus aplinkinius istorinius statinius. Aukštas, didelio tūrio svetimkūnis užgožia autentišką, architektūros požiūriu vertingą valstybės

saugomą (*sic!*) pastatą, vadinamuosius Mejerių namus (uk-27438) Šv. Mikalojaus g. 7 / Pranciškonų g. 8, pablogina kultūros paminklo – unikalios architektūros Vilniaus pranciškonų vienuolyno pastatų ansamblio (uk-769) apžvalgą, sumenkina jo reikšmę istoriškai susiklosčiusioje Senamiesčio erdvinėje struktūroje. Reglamente brėžinyje (62 kvartalo grafinė apsaugos reikalavimų dalis) nustatyta, kad šioje istorinėje valdoje (Reglamente nurodytas sklypas be numerio Lydos ir Šv. Mikalojaus g. kampe) galimas restauravimas-atkūrimas, tačiau buvo pastatytas visiškai naujas, agresyvus griozdas. Pastato kampas prie sankryžos yra pastumtas į istorinę ypač siaurą gatvę, kuri dėl to dar labiau susiaurėjo... Pažymėtina, kad Šv. Mikalojaus, Lydos ir Pranciškonų gatvės priskiriamos Vilniaus senamiesčio vertingosioms savybėms, todėl jų pločio ir kitų matmenų kaitalioi negalima. Ypač agresyvus šio naujo pastato tūrio poveikis Lydos gatvės atkarpoje prie sankryžos, nes užstoja istorinę Pranciškonų g. perspektyvą bei nustelbia kitapus gatvės (ypač Lydos g. dalyje) esančius dviaukščius Pranciškonų vienuolyno pastatus, pablogina jų apžvalgą. Žvelgiant iš Lydos g., šis griozdas labai sumenkina ir šiaip nedidelės Šv. Mikalojaus bažnyčios (uk-24642) vizualinį reikšmingumą, net keičia istoriškai susiformavusią erdvinę šios vietos struktūrą ir semantinę prasmę. Beje, Kultūros vertybių registre (KVR) ši bažnyčia nurodoma kaip gretimos aplinkos dominantė.

Vlado Drėmos knygoje „Dingęs Vilnius“ pateiktas harmoningas vaizdas į Šv. Mikalojaus bažnyčią iš Pranciškonų g. pusės su dviejų aukštų namo fragmentu pirmame plane, kampinėje posesijoje. Ten pat pateiktoje Lydos g. 1834 m. pietinės pusės išsklotinėje parodytas dviaukštis kampinis pastatas (356 posesija). Šios gatvės apžvalgoje Drėma irgi nurodo 2 aukštų pastatą, kuris per Antrąjį pasaulinį karą buvo sugriautas ir liko neatstatytas. Tiesa, nagrinėdamas Šv. Mikalojaus g., jis jau nurodo, kad šis pastatas (356 posesija) vėliau perstatytas į triaukštį...

Vieno aukšto mūrinius pastatus Šv. Stepono g. 12 sklype Reglamentas priskiria Senamiesčio 82 kvartalui. Šie pastatai – kultūros paveldo objektai. Nustaty-

ta, kad leidžiama tik restauruoti vertingus jų fasadus ir vidaus struktūras. Tiesa, painiavą sukėlė kultūros ministro Šarūno Biručio 2014-12-04 įsakymas IV-871, pakeitęs ankstesnį (2003 m. gruodžio 23 d.) įsakymą Nr. IV-490 „Dėl Lietuvos Respublikos kultūros paminklo UIP Vilniaus senamiesčio reglamento patvirtinimo“, galimai net sudarydamas prielaidas Senamiesčio žalojimui, vertingųjų jo savybių menkinimui. Kita vertus, šio sklypo Plane nustatyti kultūros paveldo apsaugos detalūs reikalavimai liko nepakeisti. Reglamento Senamiesčio apsaugos reikalavimų brėžinyje (Plane) nustatytas pastato restauravimas – restauruoti visi jo fasadai (kiemo taip pat) bei vertingi elementai, rūšiai. Tačiau šio pastato jau nebėra. Jis nugriautas 2018 m. Reglamento tekste (iki pakeitimo) buvo nustatyta, kad galimas kapitalinis nevertingų dalių remontas, rekonstrukcija, *nedidinant aukštingumo*. Galimi visų rūšių tyrimai, priešavariniai, konservavimo ir pan. darbai. Kiti šios posesijos statiniai (prieš minėtą Reglamento pakeitimą) turėjo būti ne didesni kaip vieno aukšto su mansarda. Šioje valdoje buvo leidžiami kai kurie atkūrimo darbai. Deja, nugriautų (Reglamento vis dar saugomų, nes toks apsaugos režimas nustatytas grafinėje dalyje!) vienaaukščių pastatų vietoje, prie gatvės suprojektuotas dviaukščių korpusas, iš esmės keičiamas bei intensyvinamas (posesijos gilumoje jau smėžuoja kai kurių daugiaaukščių pastatų konstrukcijos) ir visos istorinės valdos užstatymas. Keičiama istoriškai susiformavusi šios Šv. Stepono gatvės atkarpos išklotinė bei erdvinė struktūra. Nors Reglamentas (žr. Senamiesčio apsaugos reikalavimų brėžinį) iki šiol reikalauja, kad Vilniaus senamiesčio istoriniai vienaaukščiai pastatai Šv. Stepono g. 12 būtų saugomi ir restauruojami, tačiau jie jau seniai nugriauti. Ar kas nors to dar nemato?

Aplinkos ir paveldo saugojimo sąjūdis 2018-04-14 raštu Nr. I-18-1R(1T) *Dėl neteisėtų didelės apimties pastatų griovimo darbų 63 kvartale Šv. Dvasios-Strazdelio gatvių istorinėse valdose, Vilniaus senamiestyje* kreipėsi į atsakingas valstybės institucijas. Nurodė, kad *fasadas priešais Vilniaus senamiesčio gynybinę sieną, nors buvo saugomas, jau nugriautas. Vietoje jo*

2019 m. žiema. Senamiestis, Šv. Stepono g. 12 pastatai jau sunaikinti. Taip „saugomi“ istoriniai pastatai, jų gatvės fasadai, išoriniai I a. pastato matmenys bei tūris

suplanuotas daug aukštesnis, 3 aukštų fasadas su agresyviai iškilusiais stoglangiais, stelbia kitapus gatvės esančią Vilniaus senamiesčio gynybinę sieną, keičia šios gatvės dalies – urbanistinio elemento – erdvinę struktūrą, siluetą bei perspektyvą. Suplanuoti didelės apimties nauji pastatai (didinamas užstatymo intensyvumas, korpusų aukštis ir bendras šios kvartalo dalies aukštingumas) su požeminiais garažais minėtoje

Nugriovus vertingus saugomus pastatus Šv. Stepono g. 12 pradėta naujų daugiabučių namų statyba. Tai būdingas pastarųjų metų Vilniaus senamiesčio „saugojimo“ pavyzdys. 2020-08-22

kvartalo dalyje. Deja, veiksmingų priemonių nei valstybės, nei savivaldos institucijos nesiėmė... Todėl Šv. Dvasios gatvėje vietoj vis dar atseit saugomo 2 aukštų fasado (kuris nugriautas) jau stūkso dvigubai aukštesnis gyvenamasis namas. Jis iš esmės pakeitė istoriškai susiklosčiusią erdvinę šios vietos struktūrą, tūrių santykį, nustelbė prieš jį esančią Vilniaus gynybinę sieną.

Valstybės saugomas *Vilniaus misionierių* statinių ansamblis (uk-761) su *Viešpaties Dangun Žengimo bažnyčia* (uk-27327) yra viena iš išpūdingiausių Vilniaus senamiesčio dominančių (tai akcentuota ir KVR). Reglamente nurodytas 67A kvartalas. Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo (NKPAĮ) 11 str. nustatyta: *1. Kultūros paveldo objektas saugomas kartu su jo užimama ir jam nustatyta teritorija. Ši teritorija nuo kultūros paveldo objekto neatsiejama.* Tačiau šis reikalavimas Vilniaus senamiestyje, akivaizdu, netaikomas. Visiškai nesaugomos net vertingiausios – nacionalinės reikšmės – kultūros paveldo ansamblių teritorijos, vertinga autentiška erdvinė jų struktūra ir net vertingiausios jos savybės. Ryškiausias ir ciniškiausias pavyzdys – vadinamieji Misionierių sodai. Paminclinėje Vilniaus misionierių vienuolyno statinių an-

samblio teritorijoje, neatsiejamos ir ypač vertingos šio vienuolyno dalies – istorinio sodo – vietoje (KVR nurodyta ansamblio vertingoji savybė) – riogso beveidis gyvenamųjų namų kvartalas. Beje, dar Grunerto plane 1808 m. parodyta, kad sodai su daržais yra Vilniaus misionierių statinių ansamblio neatsiejama dalis, kuri sudaro vientisos architektūrinės kompozicijos statinių, želdinių ir vandens telkinių darnią visumą, esančią viename sklype, t. y. vienoje 1325 posesijoje (valdoje).

Atsakingoms valstybės ir savivaldos institucijoms bei užsakovams nė motais, kad NKPAĮ 19 str. nustatyta, jog viešajam pažinimui ir naudojimui saugomame objekte draudžiama naikinti ar kitaip žaloti saugomo objekto vertingąsias savybes.

Kad nekiltų abejonių dėl tipinių reglamentų paveldosaugos reikalavimų privalomumo ir jų taikymo tvarkos, priminsiu: vis dar galioja 2002 metų sausio 31 dienos Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 152 „Dėl nekilnojamųjų kultūros vertybių atskirų grupių tipinių apsaugos reglamentų patvirtinimo“, kuriuo nustatytas „Nekilnojamosios kultūros vertybės – statinių komplekso, ansamblio tipinis apsaugos reglamentas“. *1. Nekilnojamosios kultūros vertybės – statinių komplekso, ansamblio (toliau vadinama – statinių kompleksas, ansamblis) tipinis apsaugos reglamentas (toliau vadinama – tipinis reglamentas) nustato bendrąsias nekilnojamosios kultūros vertybės priežiūros, tvarkymo ir naudojimo sąlygas. 2. Šis tipinis reglamentas privalomas visų statinių kompleksų, ansamblių, įrašytų į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą [...] savininkams, valdytojams ir naudotojams, iki bus parengtas konkretaus statinių komplekso, ansamblio apsaugos reglamentas. Jo 3 p. nustatyta, kad [...] Konkretaus statinių komplekso, ansamblio apsaugos reglamentas negali prieštarauti tipinio reglamento ir kitų teisės aktų nuostatom.*

Be to, jame pateikti statinių komplekso ir ansamblio apibrėžimai: *8. Statinių kompleksas – tai tam tikro laikotarpio (su istorijos raidoje suformuotais vertingais pakeitimais ir papildymais), funkciniais ryšiais tarpusavyje susijusių įvairios paskirties statinių, želdinių, vandens telkinių ir žemės sklypų su visa įranga visuma.*

Iš esmės pakeitus Vilnelės šlaitų reljefą statomas memorialas (aukšta atraminė siena) nelygioje kovoje su besaike plėtra kritusiam Vilniaus senamiesčiui. 2019-04-18

[...] 9. Statinių ansamblis – tai vientisos architektūrinės kompozicijos statinių, želdinių, vandens telkinių ir dailės kūrinių darni visuma (kompleksas) viename žemės sklype, sukurta vienu metu ar papildyta istorijos raidoje, taikant šiai visumai būdingas kompozicines priemones ir savybes.

Taigi kyla esminis klausimas, kodėl pažeidžiant keratinę statinių ansamblio apibrėžimo nuostatą (beje, iš esmės ta pati statinių ansamblio samprata pripažįstama ir pasauliniu mastu), *Vilniaus misionierių statinių ansamblį* (uk-761) planavimo dokumentu siekta grubiai suskaidyti į du sklypus?

Tipiniame reglamente pateikti ir esminiai statinių ansamblio apsaugos reikalavimai: 10. *Statinių kompleksas, ansamblis saugomas kartu su jo teritorija* – šios kultūros vertybės užimamu ir su ja funkciškai, kompoziciškai ar istoriškai susijusiu žemės plotu (sklypu ar sklypais). [...] 11. *Saugomos visos vertingos statinių komplekso, ansamblio dalys bei elementai ir teritorija*. [...] 12. *Vertingos statinių komplekso, ansamblio dalys bei elementai yra visos pirminio suformavimo (pastatymo, sumontavimo, apželdinimo, nutiesimo, įrengimo) dalys bei elementai (nepriklausomai nuo jų išlikimo laipsnio) su istoriniais pakeitimais ir papildymais, kurie patys savaime turi kultūrinės vertės požymių arba kartu su ankstesnių etapų elementais sudaro tokių požymių turinčią visumą*. [...] 20. *Naudojant statinių kompleksą, ansamblį, turi būti išsaugota autentiška jo teritorija, vertingos dalys bei elementai ir sudarytos sąlygos jį eksponuoti*. [...] 27. *Statinių komplekso, ansamblio tvarkymo darbai yra priešavariniai, remonto, pritaikymo, tyrimo, konservavimo, restauravimo ir atkūrimo*. [...] 28. *Priešavarinių, remonto ir pritaikymo darbų tikslas – garantuoti gerą fizinę statinių komplekso, ansamblio būklę ir praktinį naudojimą, leidžiantį išsaugoti autentišką jo sudėtį, apimtį, struktūrą, kultūrinės vertės požymius ir teritoriją*.

Kyla daug klausimų, kodėl aukščiau išvardytus, o ir kitus šio tipinio reglamento reikalavimus leidžiama įžūliai ignoruoti? Kodėl drastiškus pažeidimus ir visą ansamblio bei jo teritorijos žalojimą, vertingos istorinės erdvinės struktūros, jos vertingų elementų bei sa-

Keičiami ir žalojami Vilnelės šlaitai. 2019-04-18

vybių naikinimą siekiama pateikti kaip normalų reiškinį bei neišvengiamą procesą?

Naujas daugiabutis gyvenamasis namas Subačiaus g. 19 išklotinėje nėra agresyvus. Deja, žvelgiant nuo Vizitiečių vienuolyno pusės, šis statinys įsirežia į istoriškai susiformavusį Vilniaus senamiesčio kraštovaizdį kaip milžiniškas, agresyvus naujadaras, užgožiantis kadaise buvusią vaizdingą panoramą su įspūdingu Šv. Kazimiero bažnyčios kupolu bei kitų bažnyčių smailėmis.

Bokšto g. 6 sklype (posesijoje), valstybės saugomo komplekso teritorijoje, nuo Maironio gatvės pusės

Iš esmės pakeisti Vilnelės šlaitai, jų reljefas, padidintas nuolydis. 2019-04-18

Nukastas istorinis šlaitas nuo Maironio g. pusės per Vilniaus gynybinę sieną. Iškasus didelę dalį Bokšto g. 14 istorinės valdos, gynybinės sienos vietoje įrengti garažai ir kitos požeminės patalpos su įvažiavimu gynybinės sienos šlaite. Valdoje pastatytas naujas daugiabutis, pavadintas „grafienės Pliaterienės rūmais“. 2020-08-22

nukastas istorinis Senamiesčio šlaitas su buvusiomis XIII–XX a. kapinėmis ir įrengti garažai bei kitos patalpos. Nukastas šlaitą nuo Maironio g. pusės, jo vietoje įrengtas įvažiavimas į Bokšto g. 6 istorinę valdą.

Namas Bokšto g. 14 sklype (uk-26995, S758; 1808 m. Grunerto plane istorinės valdos 88 ir 89) yra „Vilniaus miesto gynybinės sienos Subačiaus – Išganytojo – Bernardinų vartų dalies, Bastėjos, stačiatikių Dievo Motinos Ėmimo į dangų soboro, kitų statinių komplekso“ (uk-39, nacionalinio lygmens valstybės saugomas kompleksas) trečiasis namas... Minėtas kompleksas sudarytas iš skirtingų laikotarpių – XVI a. pr.–XX a. pab. statinių, kuriuos apjungia XVI a. pr. statyta Vilniaus miesto gynybinė siena. Tačiau greta istorinio namo buvo pastatyti nauji, griozdiški daugiabučiai, kurių statyba pavadinta „grafienės Pliaterienės rūmų atkūrimu“ Bokšto g. 14 sklype. Tačiau tokio pavidalo pastatų (ne tik rūmų) šiame, Reglamente nurodytame sklype (valdoje?) apskritai nebuvo... Beje, KVR pateiktuose duomenyse nurodoma, kad 1789–1819 m. istorinės 88 ir 89 valdos (posesijos) iš tikrųjų priklausė Pliaterienei, o dar XVI a. ši vieta ir namas priklausė Vilniaus kaštelionui Pacui (vėliau namas daug kartų rekonstruotas, nuolat keitėsi jo savinin-

kai). (Žr. 2017-03-30 fotofiksaciją į minėtas naujų pastatų statybas Bokšto g. 14 sklype per Augustijonų vienuolyno langą.)

Be to, nukastas net istorinis šlaitas nuo Maironio g. pusės per valstybės saugomą Vilniaus gynybinę sieną (ši siena ir / ar jos vieta yra minėto komplekso reikšmingiausia dalis ir / ar vertingoji savybė, kuri turėjo būti atskleista ypač vertingoje šio komplekso erdvinėje struktūroje). Iškasus didelę dalį Bokšto g. 14 sklypo (1808 m. Grunerto plane šioje vietoje pažymėtos bent dvi istorinės valdos 88 ir 89 su dideliu istoriniu želdynu, o Reglamente nustatytas jų rekonstravimas–atkūrimas), vietoj gynybinės sienos įrengti garažai ir kitos požeminės patalpos su įvažiavimu gynybinės sienos šlaite. Minėtame sklype pastatytas naujas daugiabutis, pavadintas „grafienės Pliaterienės rūmais“.

Priminsiu, kad visa tai daroma nacionalinės reikšmės komplekso paminklinėje teritorijoje, kuri turėjo būti išsaugota ir kurioje apskritai negalima statyti nieko, kas nesusijusę su komplekso tvarkyba, eksponavimu, vertingųjų jo savybių atskleidimu. Negalima keisti užstatymo struktūros, menkinti, juo labiau žaloti sudėtinių dalių, elementų, vertingųjų savybių. Be to, priminsiu, kad šio komplekso apsaugai irgi galioja anksčiau minėto, tačiau atsakingų valstybės ir savivaldos institucijų „užmiršto“, dar 2002 metų sausio 31 dienos Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 152 „Dėl nekilnojamųjų kultūros vertybių atskirų grupių tipinių apsaugos reglamentų patvirtinimo“ įteisinto „Nekilnojamosios kultūros vertybės – statinių komplekso, ansamblio tipinio apsaugos reglamento“ reikalavimai. Kai kuriuos esminius reikalavimus jau pacitavau, aptardamas *Vilniaus misionierių statinių ansamblio* liūdną lemtį, todėl jų nekartosiu.

Vilnelės vaga, jos šlaitai (reljefas) su visa aplinka yra saugomi (gamtinis pagrindas su kultūriniais elementais). Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamente, Sklypų plane, Kultūros vertybių registre nurodyta ir / ar pažymėta, kaip griežtai saugotina želdynų, šlaitų, upės vagos gamtinė teritorija, t. y. vertingo-

sios savybės... Tačiau žodžiai lieka žodžiais, o veiksmai – veiksmis. Šlaitų nuolydis, jų reljefas, gamtinė Vilnelės upės aplinka iš esmės jau pakeista, šlaituose atsirado nauji statiniai (aukštos atraminės sienutės ir pan.) prie Polocko g. 17 valdos Užupyje. Reglamente rašoma, kad Vilnelės vaga ir šlaitai yra saugomi. Šie ypač vertingi gamtiniai-kultūriniai senamiesčio elementai, jo panoramų bei unikalių vaizdų formantai turi būti atskleidžiami istoriškai susiformavusiame kraštovaizdyje, saugomi ir tvarkomi, o ne iš esmės keičiami, žalojami. Kultūros vertybių registre nurodyta, kad Vilnios upės vaga ir jos šlaitai bei slėnis yra vertingosios Vilniaus senamiesčio savybės, kurias būtina išsaugoti. Šie ypač vertingi gamtiniai-kultūriniai Senamiesčio elementai, jo panoramų bei unikalių vaizdų formantai turi būti atskleidžiami istoriškai susiformavusiame kraštovaizdyje, saugomi ir tvarkomi, o ne iš esmės keičiami, ardomi. Beje, ir aplinkos apsaugos teisės aktai draudžia upės apsaugos zonoje statybos darbus, nesusijusius su aplinkos bei kultūros paveldo apsauga bei eksponavimu.

Plačiosios g. 4 sklype Senamiestyje (88B kvartalas) apleistas ilgai stovėjo pastatas – kultūros paveldo objektas – Reglamente nurodytas kaip saugotinas, nustatyta, kad restauruoti jo fasadai ir kai kurie elementai. Tačiau restauruoti jo jau neįmanoma, nes šis pastatas prieš keletą metų buvo su pamatais nugriautas, o jo vietoje baigiama statyti didesnių išmatavimų ir kitokios architektūrinės raiškos naują pastatą. Beje šioje posesijoje (Reglamente nurodytas sklypas) buvęs kitas saugotinas pastatas – kultūros paveldo objektas (su restauruotiniais fasadais bei elementais), sunaikintas dar anksčiau.

Latako g. 5 (41 kvartalas) korpuso – irgi kultūros paveldo objektas – kiemo fasadai jau visiškai nugriauti, o sienos prie Latako bei Rusų gatvių sužalotos (esama naujų skilimo žymių). Galimai sunaikinti ar sužaloti ir vertingi interjero elementai, autentiškos konstrukcijos...

APSS 2018-09-12 raštu *Dėl grėsmių kultūros paveldui Vilniaus senamiestyje*, Žygimantų g. 12 kreipėsi į atsakingas valstybės institucijas. Rašte nuro-

Plačiosios ir Raugyklos g. kampinis kiemas. Pastaruoju metu pastatytas didelio tūrio naujadaras–svetimkūnis, naujausias Vilniaus senamiesčio „tvarkybos ir apsaugos“ pavyzdys. 2020-08-22

dė, kad 2018-09-11 Vilniaus m. savivaldybė išdavė leidimą daugiabučių statyboms Vilniaus senamiestyje (un. k. KVR 16073), Žygimantų g. 12. Straipsnyje teigiama, kad projektui pritarė ne tik Vilniaus m. savivaldybė, bet ir Kultūros paveldo departamento Vilniaus skyrius.

Vertingųjų savybių požymių turėję pastatai – kultūros paveldo objektai – Vilniaus senamiestyje, Žygimantų g. 12, (Reglamente 1 kvartalas) nugriauti 2017 m. rudenį. Projektuotojai privalėjo išsaugoti panoramą, kuri atsiveria nuo dešiniajame Neries krante esančio pėsčiųjų pasažo bei kitų vietų ir vadovautis Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamento reikalavimais. Planuojamas daugiabutis sunaikintų esamą senamiesčio panoramą, kuri pripažinta vertybe. *Nugriovęs pastatus, statytojas buvo įpareigotas juos atstatyti, tačiau tai nebuvo padaryta ir net neplanuojama to reikalauti.*

Nepateikiu nei išvadų, nei siūlymų... Jų teikta begalės... Tik klausiu, kodėl valstybės ir savivaldos institucijos neatlieka esminės savo pareigos, susijusios su paveldosauga – užtikrinti, kad Vilniaus senamiestis, neprilygstama istorinė, architektūrinė ir kultūros vertybė, būtų perduota kitoms kartoms kuo mažiau sužalota?

VERTINGI ISTORINIAI DUOMENYS APIE BRIOFLORA

Kazimierzo Szafnagelio samanų rinkiniai

Herbariumai ir juose saugoma informacija neat-siejami nuo augalų įvairovės tyrimų. Pagal jų duomenis nustatomos augalų rūšys, naujos mokslui ar konkrečioms teritorijoms, sudaromi jų paplitimo žemėlapiai, tikslinami arealai, vertinami fenologijos pokyčiai dėl klimato kaitos, nustatomos svetimžemių augalų plitimo tendencijos. Tai neįkainojama medžiaga taksonominėms revizijoms ir monografijoms. Herbariumų duomenys atspindi ne tik augalijos, bet ir kraštovaizdžio pokyčius. Nors mokslininkams ir visuomenei labiausiai žinomi, lengviausiai prieinami yra publikuoti darbai, tačiau, bėgant laikui, kaip buvusios augalų įvairovės įrodymai, vis svarbesnę reikšmę įgauna herbariumo duomenys. Pagal juos galima ištaisyti ankstesnes tyrėjų klaidas, atsekti jų taikytas taksonomines sampratas. Prieš keletą metų pagal Lietuvos mokslo tarybos lituanistinių tyrimų programą ištyrėme įvairiais laikotarpiais surinktas samanų kolekcijas, išsklaidytas po įvairius Lietuvos ir Europos herbariumus. Tarp jų yra Józefo Jundziłło samanų rinkiniai iš pirmosios botaninės ekspedicijos po Lietuvą XIX a.,¹ lenkų botanikės Irenos Dąbkowskos Rytų Lietuvos pelkėse surinkti pavyzdžiai XX a. pirmojoje pusėje,² Jono Pipinio – Kauno marių patvankos zonoje prieš ją užliejant,³ rinkiniai iš seniausio Lietuvoje Žuvinto re-

zervato nuo jo įkūrimo iki dabar.⁴ Tyrimai parodė, kad publikuoti darbai ir herbariumo rinkiniai sudaro neat-siejamą duomenų apie augalų įvairovę visumą – buvo nustatytos iki šiol Lietuvoje nežinotos samanų rūšys, patvirtintos arba atmestos retų rūšių radimvietės bei argumentuotai patvirtintas jų apsaugos statusas. Senosios kolekcijos atskleidžia mokslo raidos šalyje kryptis, tuometinę mokslo ir kultūros pažangą.⁵

Kazimierz Szafnagelis (Szafnaglis) botanikams žinomas kaip knygos „Zapiski bryologiczne“, išleistos Vilniuje 1908 m., autorius.⁶ Po Vilniaus universiteto (1832), vėliau Vilniaus medicinos ir chirurgijos akademijos (1842) uždarymo ilgus dešimtmečius tęsėsi botanikos tyrimų sąstingis. Kad Vilniaus universitete klestėjo gamtos mokslai, vis dar priminė garsių botanikų Joannes Emmanuelio Gilibert'o, Stanisława Bonifacy'o Jundziłło, Józefo Jundziłło darbai. Deja, nei XIX a. antrojoje pusėje, nei XX a. pradžioje svarbesnių botanikos studijų nepasirodė, todėl Vilniaus mokslo bičiulių draugijos išleista Kazimierzo Szafnagelio (Szafnaglio) knyga, skirta samanų įvairovės tyrimams, buvo ryškus proveržis, tiriant Lietuvos ir kaimyninių regionų augaliją.

Szafnagelis, kaip ir daugelis to laikotarpio tyrėjų, nebuvo profesionalus botanikas. Baigęs Rygos politechnikos instituto Chemijos skyrių, visą gyvenimą domėjosi literatūra, botanika, žemės ūkiu. Aktyviai dalyvavo Ašmenos ir Vilniaus krašto socialiniame

* Gamtos tyrimų centras

** Vilniaus universitetas, Gyvybės mokslų centro Biomokslų institutas

gyvenime. Buvo vienas iš Vilniaus mokslo bičiulių draugijos ir jos muziejaus steigėjų. Knygoje „Zapiski bryologiczne“⁷ aptariami autoriaus atlikti samanų įvairovės tyrimai septyniose vietovėse – Vilniaus ir Minsko aukštumose (dabar Lietuvos ir Baltarusijos teritorijos), Belovežo girioje (dabar Baltarusijos ir Lenkijos teritorijos), Berdyčio ir Žytomyro (Volynė, dabar Ukraina), Kuzmynčyko ir Ivachnivcių (Podolė, dabar Ukraina), Pilavos, Vilgos ir Otvocko (prie Vyslos, dabar Lenkija), Šydlovo (Petrakavo gubernija, dabar Lenkija) ir Milejuvo (Liublino gubernija, dabar Lenkija) apylinkėse. Duomenys labai skirtinuos apimties – nuo surinktų per vienadienes išvykas iki išsamių briologinių tyrimų Vilniaus ir Minsko aukštumose.⁸

Savo aprašytas teritorijas autorius įvardija kaip etnografinės Lietuvos dalis. Ne veltui knyga pradeda ma ištrauka iš Adomo Mickevičiaus poemos „Ponas Tadas“: „Kas tyrinėjo Lietuvos pirmąs žemes / Iki pat centro, iki tankio šerdies?..“ (*Któż zbadał puszcz litewskich przeoastne krainy / Aż do samego środka, do jądra gestwiny?..*)

Remdamasis tuometine samprata, Szafnagelis aprašė 240 samanų rūšių, iš jų net 210 nurodė esant Vilniaus ir Minsko aukštumų regione. Svarbu, kad beveik pusės aprašytų rūšių anksčiau nebuvo nurodę XIX a. botanikai, tyrinėję Lietuvos florą. Szafnagelio darbą labai gerai vertino Lietuvos ir užsienio botanikai. Lietuvos botaninių tyrimų apžvalgoje jį mini Jakubas Mowszowiczius,⁹ Antanas Minkevičius¹⁰ ir Ilona Jukonienė.¹¹ Briologinių tyrimų pradininku Szafnagelį laiko Lenkijos¹² ir Ukrainos¹³ mokslininkai. Baltarusijos briologai Genadijus Rykovskis ir Olegas Maslovskis¹⁴ kai kurių samanų paplitimą jų šalies teritorijoje ir dabar grindžia Szafnagelio duomenimis.

Vis dėlto praėjus daugiau kaip 100 metų, rūšių apimties samprata iš esmės pasikeitė, daugelis Szafnagelio knygoje nurodytų rūšių sunkiai suvokiamos dabartinių sisteminių tyrimų kontekste, todėl labai svarbūs pirminiai šaltiniai – herbariumo rinkiniai. Knygos autorius pažymi, kad jo surinktas herbariumas buvo perduotas Vilniaus mokslo bičiulių draugijos muziejui.

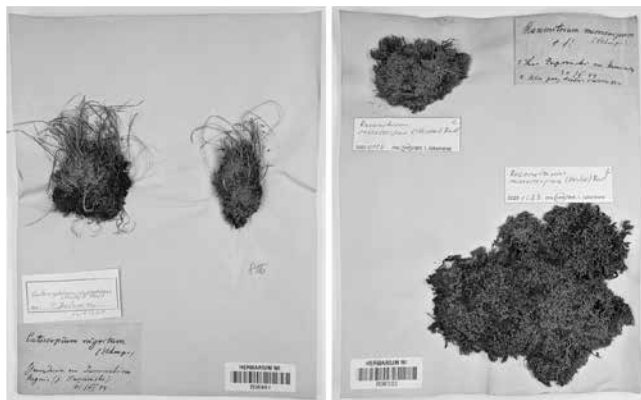
Šiurkščialapės ežerės (*Platyhypnidium riparioides*) herbariumo pavyzdys, surinktas K. Szafnagelio gimtosiose Kušlėnų apylinkėse

Jakubas Mowszowiczius¹⁵ ir Alicija Zemanek¹⁶ teigia, kad tarpukariu herbariumas buvo saugomas Stepono Batoro universiteto Bendrosios botanikos katedroje, tačiau jokių duomenų apie tai, kad šio universiteto mokslininkai būtų ištyrę Szafnagelio herbariumą, nėra.¹⁷ Lietuvos briologinių tyrimų pradininkas Antanas Minkevičius, nors pabrėžia, koks svarbus Szafnagelio indėlis brioflorai pažinti, tačiau herbariumo irgi nemini. Samanų rinkinys nebuvo žinomas ir vėlesnės kartos botanikams, nors ilgus metus buvo visai šalia – sukrautas į kartonines dėzes, saugomas Vilniaus universiteto herbariume. Pirminiame kolekcijos apraše pažymėta, kad tai užsienio šalyse XIX a. surinkta samanų kolekcija, autorius nežinomas. Tik 2018 m., tvarkant Vilniaus universiteto herbariumo fondus ir tariant senuosius samanų rinkinius, atkreiptas dėmesys į kolekciją, kurią sudarė daugiau kaip 600 pavyzdžių.

Herbariumas priskirtas nežinomiems lenkų tyrėjams. Ant etikečių kolekcininkas nenurodytas, tačiau radimviečių nuorodos sutampa su vietovėmis, aprašytais Szafnagelio knygoje. Po detalesnių tyrimų paaiškėjo, kad tai ištis jo surinkti samanų pavyzdžiai. Šis atsitiktinai aptiktas rinkinys atvėrė naujas galimybes įvertinti Szafnagelio tyrimų rezultatus. Svarbu paminėti, kad samanų pavyzdžiai buvo surinkti XIX a. pabaigoje. Taigi šis herbariumas yra regioninės reikšmės dokumentinio paveldo objektas, įtrauktas į UNESCO programos „Pasaulio atmintis“ nacionalinį registrą.

Kolekcijos aprašymas

Szafnagelio rinkinys, kurį sudaro 662 samanų pavyzdžiai, išskirtinai apipavidalintas. Paprastai samanos saugomos suspaustos tarp popieriaus lakštų arba popieriniuose vokeliuose, o šios priklijuotos ant $21 \times 26,5$ cm dydžio plono popieriaus lapų, kiekvienas įdėtas į tokio paties tipo 44×27 cm dydžio popieriaus lakštą, perlenktą pusiau. Tokiam popieriaus lape pritvirtinta nuo vienos iki keturių skirtingų samanų rūšių arba ta pati samanų rūšis, tačiau iš skirtingų vietų. Etiketė dažniausiai yra lapo apačioje, centre, kairėje arba dešinėje pusėje. Samanų rūšis nurodyta lotynų kalba, informacija apie augimvietes ir radimvietes užrašyta lenkiškai. Metai užrašyti graikiškais, o mėnuo – romėniškais

Retos samanų rūšys *Catocopium nigratum* ir *Racomitrium macrocarpon* Baltarusijoje iki šiol žinomos tik pagal K. Szafnagelio duomenis

skaitmenimis arba įvardijamas žodžiu lenkų kalba. Etiketės užrašytos ranka, juodu tušu.

Labai svarbu, kad beveik visose (97 proc.) etiketėse nurodytos samanų radimvietės. Didžioji dalis (82 proc.) kolekcijos surinkta dabartinės Baltarusijos teritorijoje. Ukrainoje – 6 proc., Lenkijoje 4 proc., o Lietuvoje tik 3 proc. Kai kur radimvietė nurodyta netiksliai (pavyzdžiui, Vilija, kelio Vilnius–Minskas pakelėje ir kt.), todėl neišmanoma jos priskirti konkrečiai šaliai. Apie 3 proc. samanų pavyzdžių surinkta Beloveže, tačiau nenurodyta, ar iš Baltarusijai, ar iš Lenkijai priklausančios girios dalies. Pagal knygoje pateiktas Belovežo vietovių nuorodas, jos yra ir dabartinės Lenkijos, ir Baltarusijos teritorijose. Daugiausia pavyzdžių surinkta gimtajame Ašmenos krašte – Kušlėnų (32 proc.), Župrionių (9 proc.) ir Gajdzės (9 proc.) kaimų apylinkėse. Lenkijoje daugiausia pavyzdžių surinkta Milijovo (44 proc.), Pilavos (17 proc.), Šydlovo (13 proc.) apylinkėse. Ukrainoje – Žytomiro (47 proc.) ir Kuzmino (44 proc.) apylinkėse. 3 proc. radimviečių, nurodytų etiketėse, nepavyko iššifruoti.

Knygoje Szafnagelis aprašo 240 samanų rūšių, herbariume jų yra net 208. Dauguma pavyzdžių surinkta iš Vilniaus ir Minsko aukštumų teritorijos, kolekcijoje iš šio regiono neaptikome tik aštuonių knygoje aprašytų rūšių pavyzdžių. Po revizijos buvo įvardyti 96 pavyzdžiai. Todėl negalima patvirtinti 10 samanų rūšių, kurių paplitimas Baltarusijoje iki šiol buvo grindžiamas tik Szafnagelio duomenimis. Vis dėlto kai kurių jo aprašytų labai retų rūšių pavyzdžiai kolekcijoje aptikti, jų identifikacija patvirtinta. Visai netoli dabartinės Lietuvos sienos su Baltarusija Szafnagelis surinko žemapelkių *Catocopium nigratum* ir ant riedulių augančių *Racomitrium macrocarpon* samanų pavyzdžius. Lig šiol kiti tyrėjai nė vienos iš jų nei Lietuvoje, nei Baltarusijoje nebuvo radę. Tai vieninteliai pavyzdžiai, liudijantys, kad šios dvi samanų rūšys augo tame regione prieš krašovaizdžio pokyčius – pradėtas pelkių sausinimas, rieduliai nyko dėl intensyvios žemdirbystės, dėl urbanizacijos.

Mums labai svarbu, kad Szafnagelis samanų rūšių pavyzdžius surinko Vilniaus mieste – ant Bekešo ir Pilies kalnų, Kučkuriškėse, Vilniaus Botanikos sode.

Ant Pilies kalno jis rado tik ant plačialapių medžių kamienų augančią paprastąją šilksamanę (*Homalothecium sericeum*), o iš Kučkuriškių yra tik atvirose vietoje augantis kriaušinis sterpis (*Leptobryum pyriforme*). Gausiau pavyzdžių iš Bekešo kalno, tai daugiausia atvirų šlaitų samanos – brijinė kulkterbė (*Protobryum bryoides*), kalkinė aukstura (*Campyliadelphus chrysophyllus*), naguotoji barzdė (*Barbula unguiculata*), pailgoji žilutė (*Pterygoneurum ovatum*), paprastoji grunė (*Encalypta vulgaris*), ritininė draikutė (*Trichodon cylindricus*). Szafnagelio herbariumo analizė ir praėjusią vasarą atlikti briologiniai tyrimai patvirtina, kad šio kalno augalija per 100 metų smarkiai pasikeitė. Dabar čia gausiau nei Szafnagelio laikais aptinkama miškams būdingų samanų – gaubtoji aštriasnapė (*Oxyrrhynchium hians*), vingialapė lapūnė (*Plagiomnium undulatum*)...

Naujai atrasti ir dokumentuoti, mokslininkų ištirti, Kazimierzo Szafnagelio samanų pavyzdžiai yra svarbus XIX a. Vilniaus universiteto herbariumo kolekcijos papildymas, atveriantis tolesnes galimybes studijuoti mūsų krašto ir kaimyninių regionų augalijos raidą, pateikia daug vertingų istorinių duomenų apie Vilniaus ir jo apylinkių brioflorą. ■

Projektą „Botaninių tyrimų XIX ir XX amžių sandūroje šaltiniai. K. Szafnagelio „Zapiski bryologiczne“ ir herbariumas“ finansavo Lietuvos mokslo taryba, sutarties Nr. S-LIP-19-62.

¹ Ilona Jukonienė. J. Jundzilo indėlis į Lietuvos briofloros tyrimus. Kn: Ilona Jukonienė (sud.), Briologiniai archyvai – Lietuvos mokslo ir gamtos istorijos paveldas. Vilnius: Gamtos tyrimų centras. 2018, p. 19–30.

² Ilona Jukonienė, Monika Subkaitė, Aurika Ričkienė. Herbarium Data on Bryophytes from the Eastern Part of Lithuania (1934–1940) in the Context of Science History and Landscape Changes. *Botanica*. Vilnius. 2019, 25(1), p. 41–53.

³ Danguolė Jakštienė, Ilona Jukonienė. Ką slepia Kauno marios? Užlietų vietovių brioflora pagal J. Pipinio duomenis. Kn: Ilona Jukonienė (sud.), Briologiniai archyvai – Lietuvos mokslo ir gamtos istorijos paveldas. Vilnius: Gamtos tyrimų centras. 2018, p. 135–152.

⁴ Monika Subkaitė, Ilona Jukonienė. Herbariumo rinkinių svarba saugomų

teritorijų florai patikrinti. Žuvinto rezervato brioflora. Kn: Ilona Jukonienė (sud.), Briologiniai archyvai – Lietuvos mokslo ir gamtos istorijos paveldas. Vilnius: Gamtos tyrimų centras. 2018, p. 153–167.

⁵ Ilona Jukonienė, Mindaugas Rasimavičius, Aurika Ričkienė, Monika Subkaitė. S. B. Gorski's Bryological Collection in the Herbarium of Vilnius University. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae*. Warsaw. 2018, 87 (3): 3588. Mindaugas Rasimavičius, Ilona Jukonienė, Monika Subkaitė, Aurika Ričkienė. Vilniaus universiteto herbariumo paslaptys: ištirti XIX a. samanų rinkiniai. *Literatūra ir menas*. Vilnius. 2017, 3638/4321-mokslas/6580.

⁶ Kazimierz Szafnagl. Zapiski bryologiczne. Wilno: Wydawnictwo Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie. 1908.

⁷ Aurika Ričkienė, Ilona Jukonienė. Iš botanikos mokslo paveldo: K. Szafnagelis ir jo „Briologiniai užrašai“. *Mokslo Lietuva*. Vilnius: Mokslo laikraštis. 2020, 13 (656), p. 9–10.

⁸ Ilona Jukonienė, Aurika Ričkienė. K. Szafnaglio „Zapiski bryologiczne“ – įžanga į specialiuosius briologinius tyrimus Lietuvoje. Kn: Ilona Jukonienė (sud.), Briologiniai archyvai – Lietuvos mokslo ir gamtos istorijos paveldas. Vilnius: Gamtos tyrimų centras. 2018, p. 54–62.

⁹ Jakub Mowszowicz. Conspectus florae Vilmensis. Volumes 1–3. Łódź: Łódzkie Tow. Nauk. 1957–1959.

¹⁰ Antanas Minkevičius. Pradmenys Lietuvos samanų florai tirti. *Vytauto Didžiojo universiteto Matematikos-gamtos fakulteto darbai*, 5(2). Kaunas: Spindulys. 1931, p. 296–325.

¹¹ Ilona Jukonienė. Lietuvos kiminai ir žaliosios samanos. Vilnius: Botanikos instituto leidykla. 2003.

¹² Ryszard Ochyra, Jan Żarnowiec and Halina Bednarek-Ochyra. Census Catalogue of Polish Mosses. Biodiversity of Poland 3. Kraków: Polish Academy of Sciences. 2003.

¹³ Ana Bačurina. Razvitok briologii v Ukrain'skij RSR. *Ukrain'skij botaničeskij žurnal*. Kijiv. 1977, 34(5), p. 475–480.

¹⁴ Genadij Feodosjevič Rykovskij, Oleg Mečislavovič Maslovskij. Flora Belarusi. Mokhoobraznye. Minsk: Tekhnologija. 2004.

¹⁵ Jakub Mowszowicz. Conspectus florae Vilmensis...

¹⁶ Alicija Zemanek and Bogdan Zemanek. Methodology of Renaissance botany and the „Libri picturati“ (A. 18–30) watercolour collection. In: M. Kokowski (ed.), The Global and the Local: The History of Science and the Cultural Integration of Europe. Krakow: Polish Academy of Arts and Sciences. 2006.

¹⁷ Ilona Jukonienė, Aurika Ričkienė. K. Szafnaglio „Zapiski bryologiczne“ – įžanga į specialiuosius briologinius tyrimus Lietuvoje. Kn: Ilona Jukonienė (sud.), Briologiniai archyvai – Lietuvos mokslo ir gamtos istorijos paveldas. Vilnius: Gamtos tyrimų centras. 2018, p. 54–62.

UŽDRAUSTOS KALBOS TYRĖJŲ KELIAIS

2019–2021 metai – jubiliejiniai mūsų kalbos tyrinėtojų metai. Ši pasakojimą reikėtų pradėti nuo kalbininko, tautosakininko, etnografo, kunigo Antano Juškos, kuriam 2019 m. birželio 16 d. sukako 200 metų. 2020 m. kovo 13 d. buvo 175-osios Bodueno de Kurtenė (Jan Baudouin de Courtenay) gimimo metinė. Gruodžio 30 dieną sukanka 160 metų, kai Šakių rajone, Kubilėliuose, gimė Jonas Jablonskis. Ateinančiais, 2021-aisiais, sausio 14 dieną, – 145-osios Antano Daniliausko, kovo 18-ąją – 165-osios Eduardo Volterio, balandžio 16 d. – 160-osios Aleksandro Aleksandrovo gimimo metinės. Į šį sąrašą galėtume įtraukti ir Jurgį Šlapelį, kuriam balandžio 30 d. sukaktų 145 metai. Visus šiuos asmenis siejo Sankt Peterburgo Mokslų akademija ir universitetas, kuriame privatdocentu dirbo Eduardas Volteris. Tuo metu buvo rengiamas spaudai Antano Juškos lietuvių-lenkų kalbų žodynas, į šiuos darbus vienaip ar kitaip įsitraukė visi čia minimi asmenys. Nepasakosiu šių žmonių biografijų, nelenktyniausiu su šviesaus atminimo profesoriumi Arnoldu Piročkinu. Remdamasi skelbtais ir dabar Rusijos ir Estijos archyvuose bei bibliotekose rasta dokumentais stabtelsiu kai kuriose primirštose ar naujai atrastose jų gyvenimo kelionės stotelėse. Dėmesio centre – dvi Šakių regiono asmenybės, kalbininkas Jonas Jablonskis ir filologijos studentas Antanas Daniliauskas, kuriam visi pranašavo puikią kalbininko ateitį, jeigu ne... Beje, ši „jeigu ne...“ iš dalies galėtume taikyti visiems šiame straipsnyje minimiems asmenims, nes carinėje Rusijoje nebuvo lengva užsiimti kalbotyra, ypač įstatymu uždraustos kalbos tyrimais.

Jono Jablonskio stotelė Revelyje

Estijos istorijos archyve Derptu (dabar – Tartu) švietimo apygardos (nuo 1893 m. – Rygos švietimo apygarda) glo-

bėjo kanceliarijos fonde saugoma Jono Jablonskio asmens byla, pradėta 1888 m. lapkričio 15 (3) d., Jablonskiui tapus neetatiniu Tartu švietimo apygardos (įstaigos būstinė buvo Rygoje) globėjo stalo viršininko padėjėju, ir baigiamą 1905 m. gruodžio 26 (13) d. susirašinėjimu dėl jo paskyrimo lietuvių kalbos mokytoju kokioje nors Vilniaus švietimo apygardos mokykloje. Remdamasis šios bylos dokumentais, Piročkinas pateikė naujų duomenų Jablonskio biografijai ir 1971 m. *Kalbotyroje* (t. XXXI-II (1), p. 113–124) publikavo Jablonskio tardymo bylos medžiagą. Apie tai išsamiai kalbėsime vėliau. Šioje byloje saugomi Jablonskio tarnybos lapai (formuliarai), kuriuose yra įrašas, kad „Rygos švietimo apygardos 1896 m. rugpjūčio 23 d. siūlymu J. Jablonskis 1896 m. rugsėjo 1 dieną perkeltas senųjų kalbų mokytoju į Revelio Aleksandro gimnaziją“.¹ Tačiau, kaip matysime vėliau, šį „perkėlimą“ jis vadino tremtimi.

Jelgavoje, anuo metu vadintoje Mintauja, Jablonskis jau buvo pasiekęs ketvirtą – aukščiausią – mokytojo lygį, t. y. turėjo teisę gimnazijų ir progimnazijų pagrindinėse klasėse dėstyti klasikines kalbas ir filologijos dalykus. Mintaujoje sukūrė šeimą, subūrė aplink save lietuvių moksleivius ir bendraminčius. 1894 m. jo namuose buvo suvaidinta Antano Krikščiukaičio-Aišbės režisuota Keturakio komedija „Amerika pirtyje“. Antanas Smetona, Mintaujos gimnazijos auklėtinis, atsimena šventadienius pas Jablonskį, kai mokėsi dainuoti.² Artimai bendradarbiavo su gimnazistais Petru Avižoniu ir Jurgiu Šlapeliu. 1896 m. gegužės 8 d. Jablonskis tapo tikroju Rusijos geografijos draugijos nariu. Susidraugavo su Lietuvių–latvių komisijos pirminku Vladimiru Lamanskiu, kuris įsteigė ir redagavo draugijos žurnalą *Živaja starina*. 1895 m. vienas šio žurnalo numeris buvo skirtas lietuvių kalbos problemai, „keliant mintį, kad lotyniško lietuvių raidyno persekiojimas yra didelė skriauda tautai“. Atsirado viltis tęsti mokslines

studijas Sankt Peterburge, ten redaguoti Antano Juškos žodyną. Tačiau būtent įtaka, daroma Mintaujos moksleiviams, tapo priežastimi, kodėl Jablonskis buvo atleistas iš gimnazijos. Pasak Aleksandro Merkelio, *„kad ir kaip Jono Jablonskio būta gudraus ir atsargaus, vis dėlto Švietimo ministerija suuodė jo didelę įtaką lietuviams mokiniams ir, ruošdamos dar labiau rusinti gimnaziją, 1896 metų pavasarį [čia klaida – ne pavasarį, o rudenį – V. G.] jį iškėlė į Talino (tada vadinamo Reveliu) gimnaziją.“*³

Arnoldas Piročkinas atkreipė dėmesį į paties Jablonskio pastabą: *„...buvau valdžios kiek įžiūrėtas, mane kėlė toliau nuo Lietuvos sienos; skaudu buvo keltis, tiek tik buvo gera, kad galėjau pasirinkti Taliną.“*⁴ Pasak Piročkinio, perkėlimas į Taliną susijęs ir su slaptos jaunimo draugijos „Atgaja“, XIX a. pabaigoje veikusios Joniškio, Gruzdžių, Skaistgirio, Žagarės apylinkėse, byla.⁵ 1895 m. apklaustas ir Vincas Kudirka, savo užrašų knygutėje paminėjęs, kad bendrauja su Jablonskiu.⁶

Ir Mintaujoje, ir Revelyje pedagoginis darbas Jablonskiui sekėsi puikiai. Buvo reiklus, griežtas, dėstė graikų ir lotynų kalbas. Direktorius Piotras Pogodinas irgi buvo filologas, graikų kalbos mokytojas. Nežinia, kaip būtų susiklostęs jo likimas, pedagoginė ir mokslinė veikla Estijos sostinėje, jei ne ambicingi Mintaujos gimnazijos mokiniai lietuviai, slaptos „Kūdikio“ draugijos nariai, kurie 1896 m. rudenį pasipriešino gimnazijos direktoriaus Tichomirovo įsakymui melstis rusų kalba. Kai kur teigiama, kad buvo maždaug šimtas tokių nepaklususiųjų, tačiau Mintaujos gimnazijos dokumentai dingę arba nesurasti, todėl jų pavardės nenustatytos. 1896 m. lapkričio 5 dieną pašalinta kelios dešimtys įvairių klasių moksleivių, bet po kiek laiko daugelis sutiko melstis rusiškai ir vėl buvo priimti mokytis. Tačiau atkaklieji nenusileido, tuos pašalino iš gimnazijos be teisės grįžti ar įstoti į kurią nors kitą.⁷ Gimnazistai Antanas Smetona, Petras Vaiciuška ir Jurgis Šlapelis ryžosi kreiptis į švietimo ministrą Ivaną Delianovą. Vaiciuška prisimena: *„...važiuodami į Petrapily per instancijas lietuvių pamaldų ir ištremtųjų mokinių reikalais, A. Smetona ir aš pasiekėme Revelyje Jablonskį pasiskųsti ir pasitarti. Pirmą kartą aš išgirdau jo pilietinius nusistatymus. Jis labai mus užjautė, pasižadėjo, kiek galėsiąs, remti...“*⁸ Be abejo, būtų įdomu rasti šio vizito do-

kumentus, nes ministras ne tik leido gimnazistams baigti mokslus, bet ir melstis lotyniškai. Tačiau ir tada ne visi „nepaklusnieji“ grįžo į Mintaują. Vieni pasirinko kitas gimnazijas, kiti nuvyko pas Jablonskį į Taliną. Šlapelis, kiek pasiblaškęs Peterburge, 1897 m. spalio 23 d. apsigyveno pas savo mokytoją ir, be abejo, jam rekomendavus įstojo į Aleksandro gimnaziją. Paaiškėjus, kad už įvykius Mintaujoje jam bus sumažintas pažymys už elgesį, todėl negalės studijuoti medicinos Maskvos universitete, Šlapelis iš šios gimnazijos išstojo ir 1898 m. balandžio 1 d. išvyko į Maskvą. Ten tais pačiais metais eksternu baigė 6-ąją gimnaziją ir įstojo į universitetą.⁹

Panašiai pasielgė ir Vaiciuška: *„Persekiojamas, kaipomaištininkas, iš Petrapilio X-ios gimnazijos aš persikėliau į Revelį, kur maloniai Jablonskio buvau priimtas pas save gyventi iki savo reikalų sutvarkymo, ir tokiu būdu aš turėjau progos būti artimesniuose su juo santykiuose.“*¹⁰ Petras Šniukšta atsimena: *„Kilus Mintaujos gimnazijoje maištui dėl maldų kalbos ir man dėl tos priežasties persikėlus į Revelį, teko su Jablonskiu susipažinti ir net apsigyventi jo namuose. Atvykęs iš Mintaujos į Revelį, aš, užuot stačiai kreiptis į gimnazijos direktorių priimti mane VII-jon klasių (buvo tai po Naujų metų 1896 metais), aš kreipiausi į Jablonskį, kursai buvo mokytoju Revelio Aleksandro gimnazijoje. Išklaušęs mano prašymo, jis sutiko padėti man ir pakvietė, iki išsprendęs klausimas mano priėmimo, gyventi*

Aleksandro gimnazija XX a. pradžioje. Talino miesto muziejaus kolekcija, TLM, f. 366.

Rusų turgavietė ir Aleksandro gimnazija XX a. pradžioje. Turgavietės (dabar Viru aikštė) centre – Aleksandro Nevskio koplyčia, už jos, kairėje – Šv. Olafo bažnyčios bokštas. Henricho Tijdermano nuotr. Estijos istorijos muziejaus kolekcija, AM 13741:342, f. 11684:242.

pas jį. Tuo metu Jonas Jablonskis dar buvo stiprus vyras ir jo vaikai dar buvo maži. Gyvenimą turėjo labai netikusi. Mediniai apgruię namai, kiaurais pamatais ir baisiai šalti. Aš, nors ir jaunas būdamas, vis tik šalau. Šalo ir Jablonskio šeimyna. [...] Pagyvenęs pas Jablonskį dvejetą savaičių, aš buvau priimtas į Revelio Aleksandro gimnazijos VII klasę ir persikėliau iš Jablonskių į mokinių pensijoną, o į Jablonskių šeimyną užeidavau tik švenčių pasveikinti. Aštuntoje jau klasėje man esant, gimnazijos vyresnybės man buvo įsakyta apsigyventi vėl Jablonskio šeimoje. Tas apsigyvenimas buvo priverstinas ir aš rodžiau savo vyresnybei, kad keliauju pas Jablonskį kaip į kokią ištrėmimą, iš tikrųjų tai man labai norėjosi apsigyventi Jablonskiuos. Tuomet pas Jablonskį gyveno Šlapelis ir dar vienas gimnazistas vokiety. Lankydavo Jablonskį veterinorius Jonas Bulota su šeimyna ir teisininkas Andrius Bulota. Kalėdų šventėms atvyko Smetona ir Avižonis, kurie su Jablonskiu redagavo lietuvių gramatiką. Jablonskis tuomet redagavo Juškevičiaus žodyną, ponia Jablonskienė ir Šlapelis nurašinėdavo. Andrius Bulota tuomet buvo priruošęs spaudai Lomonosovo biografiją, bet cenzūra neleido. Buvo sumanyta apgauti spaudos valdybą manant, kad ji per neapsižiūrėjimą leis spausdinti lietuvių kalbą, bet nepavyko. Ta biografija buvo Jablonskio vertime ištaisyta ir bendrai Jablonskio šeimynos rate skaityta.¹¹

Kazimieras Jokantas pasakoja: „Persikėlus mūsų mokytojai į Revelį, pradėjo ir lietuviai moksleiviai traukti į tą niekam lig tol nežinomą miestą. Šniukšta, Vaiciuška, Šla-

pelis, Liutkevičius (dabar komunistas Peterburge) ir garsumis Kapsukas-Mickevičius arba baigė Revely gimnaziją arba kurį laiką ten mokėsi. Kadangi „maišto“ metu ir man teko iškelti iš gimnazijos už atsisakymą melstis rusų kalba, tai buvo reikalo keltis kitur, nes Mintaujoj atvirai buvo pasakyta, kad tokie elementai esą nepageidaujami. Taigi 1899 m. nuvykau Revelin ir įstojau į VI klasę. Pirmoji vizita buvo, žinoma, J. Jablonskiui. Ėjau su kai kuria baime ir pasitikėjimu. Bet atsilankymas man darė įspūdžio, kad mokytojas nelabai pritaria mano sumanymui eiti toliau mokslus Revely, nors to aiškiai nepasakė. [...] Pradėjus dažniau lankytis, tekdavo apie šį tą išsikalbėti. Viena, kas metėsi į akis, tai nuolatinis liūdėjimas. Atsistos prie krosnies, susimąstys ir tyli ilgą valandą nieko nesakydamas, nieko nematydamas, kas dedasi aplinkui. Buvo numanu, kad viskas čia jam svetima, kad niekas nemielia, niekas netraukia. Į iškėlimą iš Mintaujos žiūrėjo kaip į ištrėmimą. Niekad neteko matyti jo tokio linksmo ir gyvo kaip kad Mintaujoj. Mūsų pasikalbėjimai būdavo dažniausiai iš filologijos srities. Labai susinteresavo kupiškėnų tarme ir ėmė ją tyrinėti. Tais pasikalbėjimais daug ir man teko pasinaudoti gimtosios kalbos pažinimui. [...] Buvo tuo metu Revely ir daugiau lietuvių inteligentų: veterinarijos gydytojas J. Bulota, juristai A. Bulota, Kalnietis, M. Tomkevičius ir politiniai tremtiniai J. Kriaučiūnas (buvęs „Varpo“ redaktorius) ir filologijos studentas A. Daniliauskas. Centrinė figūra buvo J. Jablonskis. Ir jų tarpe grįžimo tėvynėn mintis dažnai buvo keliamą.“¹²

Tame pačiame name kurį laiką gyvenęs apygardos teismo tarnautojas Andrius Bulota liudija, kad Revelyje mokėsi ir, tikėtina, kurį laiką pas Jablonskį gyveno, be jau paminėtų, iš Mintaujos gimnazijos išmesti slaptos „Kūdikio“ draugijos nariai: Bytautas (?), Liutkevičius (Liutkus?), Juozas Kubilius, Juozas Valeika. Pasak buvusio Mintaujos gimnazijos moksleivio, o tuo metu Tartu universiteto medicinos fakulteto studento Petro Avižonio, Jablonskis buvo parašęs „Kūdikio“ draugijai įstatus, daug kartų ją šelpė knygomis.¹³

Pasak Andriaus Bulotos brolio veterinaro Jono, „žandarų ištrėmtieji iš Lietuvos prašydavos į Revelį.“¹⁴ Nežinia, ar Jablonskis nežinojo Šniukštos paminėto fakto, kad „per Joną Bulotą buvo susipažinta su jūrininkais, kurie

pargabendavo lietuviams uždraustų raštų, kuriuos siųsdavo Dorpatan ir Petrogradan.“¹⁵ Ar atsargu buvo savo namuose priimti knygnešį Joną Gadeikį, 1900 m. Šiaulių kalėjime atlikusį kardomąjį areštą? Jonas Kriaučiūnas atsimeina: „Į Jablonskiaus Revelin aš atvykau stačiai iš Kryžių kalėjimo (Petrapilėje) 1900 metais. Su pačiu Jablonskiu buvau jau seniai susipažinęs studentavimo laikais, kada jisai gyveno Žemojoje Panemunėje. Nėra ką nė aiškinti, kad nuo pat pirmojo pažinties momento aš dideliai pamėgau tą karštą patrijotą, dorą žmogų ir lyg lipte prilipau prie jo visa širdimi. Todėl ir, atvykęs Revelin,ėjau stačiai į jo namus, kame mane pasitiko lyg seniai lauktą svečią, nors laikymas pažinties su manimi tada buvo pavojingas daiktas mokytojavusiam tuo laiku rusų gimnazijoje Jablonskiui. Kadangi aš buvau Revelin ištremtas trejiems metams ir administracijos buvau laikomas po atvira policijos priežiūra, kuri stengėsi užbėgti man visus kelius bent ką užsidirbti, o man teisduodavo pragyvenimui tikrai 6 rublius mėnesiui, tai aš be gausaus parėmimo iš šalies nebūčiau galėjęs gyventi. Didelę to parėmimo dalį aš radau Jablonskio namuose, kame tuomet gyveno ir Andrius Bulota. [...] Sužinoję apie artimus mano santykius su Jablonskiais, Revelio žandarai sumanė pasinaudoti manimi susekimui veikimo sukurio lietuvių, kuris sukosi apie Jablonskį. Jie man pasiūlė gausaus pašėlpimo, laisvę ir gerą vietą, idant aš suteikčiau jiems kai kurių žinių apie Jablonskį ir apie tuos žmones, kurie apie jį sukasi ir su juo susineša. Gavęs iš žandarų tokį pasiūlymą, žinoma, aš tuojau apie tai pranešiau Jablonskiui ir kitiems, kad pasisaugotų. Bet pasirodė, kad Jablonskiui greita pavojus ir iš kitos pusės.“¹⁶

Pas Jablonskį lankėsi ir galbūt kurį laiką nuo 1894 m. gyveno Sankt Peterburgo universiteto Teisės fakulteto studentas, jau minėtas Vincas Kalnietis, aktyvus lietuvių studentų tautinio sąjūdžio dalyvis, privatdocento Eduardo Volterio namų lankytojas. Štai čia ir galėtume tęsti pasakojimą apie Sankt Peterburgo universiteto studentus, kurie lankydavosi pas Volterį, arba sostinėje gyvenusius ar trumpam atvykusius lietuvius. Juolab kad daugelis jų, kaip ir Jablonskis, buvo iš Suvalkijos lygumų. Vienas aktyviausių – sintautiškis Antanas Pranas Daniliauskas, Sankt Peterburgo universiteto Filologijos fakulteto stu-

dentas. Jis buvo ne tik Peterburgo lietuvių studentų, bet ir slaptos „Sietyno“ draugijos narys. 1996 m. sausį ir vasarį dažnai lankydavosi Volterio namuose Vasiljevo saloje. Reikėtų atmesti paplitusias pasakas apie tai, kad Volteris „globojo“ Praną Vaičaitį ir kitus, kurie pas jį lankėsi. Buvo dienų, kai pas Volterį apsilankydavo daugiau kaip dešimt žmonių. Juos siejo bendra lietuviška veikla, tuo metu jie perrašinėjo Simono Daukanto rankraštį „Istorija žemaitiška“, rengė jau minėtą Antano Juškos žodyną, organizavo ekspedicijas po Lietuvą ir kt. Jablonskis susipažino su Volteriu 1894 m., o gal ir anksčiau, tai liudija Rusijos Mokslų akademijos archyvo Sankt Peterburgo filiale saugomi laišakai ir kiti dokumentai.

1897 m. pavasarį prasidėjo garsioji „Sietyno“ byla, kai buvo susekti ir nubausti 34 asmenys. Pas sietynietį Praną Matulaitį radus Antano Daniliausko laišką, 1897 m. rugpjūčio 15 d. buvo padaryta krata Daniliausko tėvų namuose Sintautuose ir jo paties nuomojamame bute Vasiljevo salos 11-oje linijoje Nr. 52, kur jis gyveno su Pranu Vaičaičiu. Rasta slapta lietuvių studentų bibliotekėlė – 16 lietuviškų laikraščių ir brošiūrų, rankraštis apie Mikalojaus Daukšos „Katekizmo“ 300 metų jubiliejaus minėjimą Peterburge. Vaičaitis tuo metu buvo Sintautuose, Daniliauskas draugo neišdavė. Netrukus Daniliauską suėmė, rugpjūčio 25 d. nuvežė į Kalvarijos kalėjimą, tardė. Po to nuvežtas į Peterburgo Kryžių kalėjimą, kur kameroje Nr. 784 laukė verdikto. Ne tik Volteris bandė padėti studentui, bet ir kraštiečiai Jablonskis. Estijos istorijos archyve saugoma Revelio Aleksandro gimnazijos byla „Apie asmenis, kuriems draudžiamas pedagoginis darbas ir apie išmestus iš mokymo įstaigų“. Čia yra Rygos mokslo apygardos globėjo 1899 m. balandžio 10 d. laiškas Revelio Aleksandro gimnazijos direktoriui P. Pogodinui, kuriame informuojama, kad švietimo ministro 1898 m. kovo 23 ir 29 d. pasiūlymu (ne įsakymu) iš Maskvos universiteto išmestas Pranas Matulaitis, o iš Sankt Peterburgo universiteto – Antanas Pranas Daniliauskas ir Pranas Vaičaitis „neturi būti įdarbinti pedagoginiame darbe, nei vėl priimti į kurią nors šalies aukštąją mokyklą.“ Vadinas, klausimas buvo neeilinis, ir direktorius elgėsi atsargiai. Beje, Matulaitis – irgi Jablonskio kraštiečiai, iš Stebuliškių, Marijampolės gimnazijos auklėtinis.

1899 m. vasario 3 d. buvo paskelbtas caro įsakas, kuriuo Daniliauskui paskirta bausmė – pusė metų kalėjimo, po to – metai tremties „už Kuršo gubernijos, Pavyslio ir Šiaurės Vakarų krašto ribų“.¹⁸ Gabaus studento likimas sujaudino filologų bendruomenę. 1899 m. rugpjūčio 9 (senuoju stiliumi – liepos 28) d. Volteris rašė Lamanskiui (laiškas skelbiamas pirmą kartą): „*Didžiai gerbiamas Vladimirai Ivanovičiau. Pasinaudodamas p. Maršalio (?) išvyka į Kijevą rašau Jums prašydamas padėti įtaisyti b. studentą Antaną Danilevskį* [taip dokumentuose buvo rašoma Daniliausko pavardė – V. G.] *į Imp. Universitetą. Danilevskis išeis iš kalėjimo rugpjūčio 19* [dabartiniu stiliumi – rugpjūčio 31 – V. G.] *ir todėl būtų gerai, kad Jūs parašytumėte laišką Istorijos-filologijos fakulteto dekanui P. V. Nikitinui. Galima tikėtis, kad P. V. tikrai pasistengs padėti šiam jaunam žmogui įsigyti istorinį-filologinį išsilavinimą. Ir jei Jūs tai laikote tinkama ir tikslinga, prašau Jūsų parašyti P. V. Nikitinui rekomendacinį laišką. Su nuoširdžia pagarba Jūsų E. Volteris.*“¹⁹

Tačiau ir buvęs Sankt Peterburgo universiteto rektorius, akademikas, MA viceprezidentas, filologas ir archeologas Piotras Nikitinas vargu ar galėjo Daniliauskui padėti. Juolab kad prieš tai, 1899 m. birželio 25 (senuoju stiliumi – birželio 13) d. Daniliauskas, kalėdamas Sankt Peterburgo Kryžių kalėjimo kameroje, rašė carui: „*nuolankiausiai prašau Jūsų Imperatoriškąją Didenybę sušvelninti mano*

dalią ir leisti man, baigus kalėti, stoti į kurį nors Rusijos Imperijos universitetą. Aš jau to prašiau Vidaus reikalų ministerijos, bet man buvo atsakyta.“²⁰ Liepos 8 (birželio 26) d. Sankt Peterburgo Teismo rūmų prokurorui buvo pavesta pranešti, kad buvusio filologijos studento A. P. Daniliausko, atliekančio bausmę už valstybinį nusikaltimą, prašymas peržiūrėtas ir „*paliktas be rezultato*“, t. y. atmestas.²¹ Tačiau Jablonskio bičiulis Lamanskis galėjo patarti, o gal ir padėti – Daniliauskas tremties vieta pasirinko Taliną, tiksliau tariant, – Jablonskio namus.

Šiandien galima tik stebėtis Jablonskio drąsa. Galbūt tikėjosi, kad apie gresiančią kratą ar kitus nemalonumus jį perspės teismo žinyboje dirbęs ir tame pačiame name gyvenęs Andrius Bulota. Tačiau to nežinojo ir teismo tarnautojas. Kazimiero Jokanto teigimu, „*jau seniai skriejo apie jį slaptoji policija, ieškodama progos prikibti*“, Jablonskis „*nepateko į kalėjimą, rodos, tik per Mokslių Akademijos užtarimą, kuri buvo pavedusi jam redaguoti A. Juškos žodyną.*“²² Caro žandarams buvo žinoma, kad Jablonskis ir Andrius Bulota palaikė artimus ryšius su policijos sekamais Kriaučiūnu ir Daniliausku. Dokumentai liudija, kad jau 1899 m. gegužę Jablonskiui dėl ryšių su Kriaučiūnu ir „*politiškai susikompromitavusiu*“ kunigu Juozu Tumu buvo nustatytas slaptas policijos sekimas.²³ Taigi laukta tinkamo momento.

Kur Taline buvo Jono Jablonskio namai, kuriuose gyveno ar lankėsi čia išvardyti žmonės? Sprendžiant iš laiškų kalbininkui Aleksejui Šachmatovui, 1897 m. sausį Jablonskio šeima gyveno Bolšaja Jurjevskaja (Didžiojoje Jurjevskaja) gatvėje buvusiam Šteinbergo name, nr. 303 / 62.²⁴ Gatvė neišlikusi, dabar čia – Tartu plentas. Pasak Arnoldo Piročkino, prasidėjus tardymui, Jablonskio adresas buvo Rozenkranco gatvėje, nr. 245, kur pas jį gyveno ir Andrius Bulota.²⁵ Tačiau čia pateikti atsiminimai liudija, kad Bulota gyveno tame pačiame name, bet ne Jablonskio bute. Sprendžiant iš laiškų filologui, Maskvos universiteto prof. Fiodorui Koršui bei Lamanskiui, 1901 m. pavasarį Jablonskis gyveno Bolšaja Beliasnaja gatvėje, nr. 44 a.²⁶

Bandydama nustatyti Jono Jablonskio gyvenamąją vietą, susipažinau su Talino miesto muziejaus archyvo kolekcijos saugotoju ir bibliotekininku istoriku Lauriu

Rozenkranco gatvės mediniai namai XX a. pradžioje. Viename jų galėjo gyventi Jonas Jablonskis. Talino miesto muziejaus kolekcija, TLM, f. 2831.

Frei'jum. Jis atsiuntė istorinių Talino nuotraukų, kurių dalį publikuojame šiame straipsnyje. Jam patarus kreipiausi į Talino miesto archyvo darbuotoją Kalmerį Mäeorgą, kuris netrukus pateikė išsamią informaciją apie gatvių ir namų dislokaciją šiandien. Pasirodo, Jablonskio adresas dokumentuose nurodytas kaip mokytojo darbo vieta, t. y. Aleksandro gimnazija. Nėra ir teismo tarnautojo Andriaus Bulotos adreso, jis buvo per žemas pareigūnas – ne advokatas. Rozenkranco gatvėje yra išlikęs dviejų aukštų medinis namas. Tačiau, pasak Mäeorgo, ten niekada nebuvo namo su numeriu 245. Vadinas, dokumentuose arba jų nuorašuose yra klaida. Namas B. Beliasnaja gatvėje 1944 m. sudegė. Ši gatvė išlikusi, dabar ji vadinama Lembitu gatve. Visos šios minėtos gatvės buvo netoli viena kitos, kiek toliau į pietus nuo miesto centro. Kiek paėję centrine Viru gatve, lengvai rasime buvusios Aleksandro gimnazijos fasadą, prigludusį prie vėliau pastatyto namo. Kodėl čia nėra Jonui Jablonskiui skirtos atminimo lentos? Kodėl ekskursijų vadovai lietuviai neveda prie šio namo? Beje, Gardine, ant buvusios Berniukų gimnazijos, kurioje 1912–1914 m. Jonas Jablonskis dėstė lotynų ir graikų kalbas, 2014 m. atidengta atminimo lenta su įrašais baltarusių ir lietuvių kalbomis. Taigi pavyzdys yra. ■

Tęsinys kitame numeryje

- ¹ Estijos istorijos archyvas, f. 384, ap. 1, b. 3792, l. 41–42, 48–49.
- ² Jono Jablonskio laišakai. Sudarė, įvadą, paaiškinimus parašė ir laiškus išvertė Arnoldas Piročkinas. Vilnius: *Mokslas*. 1985, p. 210.
- ³ Aleksandras Merkelis. *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. Antrasis leidimas, Vilnius: *Vyčio paramos fondas*. 2017, p. 46.
- ⁴ Arnoldas Poročkinas. *Prie bendrinės kalbos ištakų. J. Jablonskio gyvenimas ir darbai 1860–1904 m.* Vilnius: *Mokslas*. 1977, p. 92.
- ⁵ Ten pat.
- ⁶ *Didžiosios knygnešių bylos*. Sudarė Algimantas Katilius. Vilnius: *Lietuvos istorijos instituto leidykla*. 2006, p. 131–135.
- ⁷ Vladas Žukas. *Marijos ir Jurgio Šlapelio lietuvių knygynas Vilniuje*. Vilnius: *Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas*. 2000, p. 14.
- ⁸ *Lietuvos mokykla*, 1921 m. sąs. nr. 12, p. 543.
- ⁹ Maskvos miesto centrinis valstybinis archyvas, f. 418, ap. 312, b. 1043, l. 1, 2,

Buvusios Aleksandro gimnazijos fasadai Viru gatvėje Taline. 2020 m.

Vidos Girininkienės nuotr.

- ⁹ Publikuota: Vida Girininkienė. Jurgio Šlapelio jaunystė: tarp pašaukimo, politikos ir medicinos, in: *Vilniaus kultūrinis gyvenimas ir Šlapeliai*, Vilnius: *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*. 2019, p. 15–46.
- ¹⁰ *Lietuvos mokykla*, 1921 m. sąs. Nr. 12, p. 543.
- ¹¹ Ten pat, p. 538, 539.
- ¹² Ten pat, p. 542, 543.
- ¹³ Ten pat, p. 531.
- ¹⁴ Ten pat, p. 546.
- ¹⁵ Ten pat, p. 540.
- ¹⁶ Ten pat, p. 548.
- ¹⁷ *Estijos istorijos archyvas*, f. 102, ap. 1, b. 53 (lapai nenumuoti).
- ¹⁸ Vida Girininkienė. Antanas Pranas Daniliauskas „Sietyno“ byloje, in: Raimondas Daniliauskas, Vida Girininkienė, *Įžvalgos apie Šakių apskritį*. Sudarytoja V. Girininkienė, Vilnius: asociacija „Valsčiaus Metų žmonių klubas“, V. Girininkienė, 2019, p. 455–474.
- ¹⁹ *Rusijos MA Sankt Peterburgo filialo archyvas*, f. 35, ap. 1, b. 365, l. 310, 311.
- ²⁰ Originalo kalba publikuota in: *Didžiosios knygnešių bylos*, sudarė Algimantas Katilius, Vilnius: LLI leidykla, 2006, p. 196–197. Vertimas į lietuvių kalbą in: Raimondas Daniliauskas, Vida Girininkienė, *Įžvalgos apie Šakių apskritį*, p. 468, 469.
- ²¹ *Valstybinis Rusijos federacijos archyvas*, f. 124, ap. 6, b. 167, l. 135.
- ²² Ten pat, p. 549, 550.
- ²³ Arnoldas Poročkinas. *Prie bendrinės kalbos ištakų*, p. 177.
- ²⁴ Jono Jablonskio laišakai, p. 291.
- ²⁵ Ten pat.
- ²⁶ Jono Jablonskio laišakai, Jono Jablonskio laišakai. Sudarė, įvadą, paaiškinimus parašė ir laiškus išvertė Arnoldas Piročkinas. Vilnius: *Mokslas*. 1985, p. 210, 185–189, 229, 242.

JUOS ŠIEK TIEK PAŽINOJAU

Kunigas Petras Celiešius

Kunigas Petras Celiešius

1969 m. pabaigoje atskridęs į Los Andželą susitikau su Apaliu, ketvirtį amžiaus nematytu savo vyresniuoju broliu. Jis buvo neseniai vedęs. Jiedu su Vida įsigijo dviaukštį namą ir turėjo daug dirbti, kad galėtų dalimis už jį susimokėti.

Man, čia atvykusiam, atrodė, kad laikas – dienos ir valandos – staiga ėmė greitėti. Vakar, šeštadienio pavakary, mudu su broliu vos tik nurijom savo gaudulį, o šiandien jau atsidūrėm pilnoj tautiečių parapijos salėje, kur buvo rodomas spektaklis apie M. K. Čiurlionį. Per vaidinimo pirmąją dalį spėjo pasklisti žinia, kad salėje sėdi du per karą išsiskyrę broliai, vienas tik vakar atskrido iš okupuotos Lietuvos.

– Na, kaip ten dabar vargsta ta sovietinė mūsų tėvynė? – per pertrauką ne vienas panašiai klausė, žvelgdamas ne į mane, bet į Apolinarą.

– *Gadem!* Jūs Kazio klauskit, – šaipėsi ir net pyko Apalis. – Jaunesnis, gražesnis, jis ir negėręs geriau pameluos.

Po spektaklio priėjo aukštas energingas kunigas, prisistatė esąs šios bažnyčios vikaras Celiešius.

– Žinau, kad tavo broliui ir brolienei pirmadienį darbas, o man laisva diena. Gal norėtum ją praleisti su manim? – paklausė.

Štai taip – be jokių įžangų ir pažadų.

– O aš vis dairiaus, ko čia paprašyti, – neslėpė brolis, kuriam iš tikrųjų rūpėjo, kam galėtų mane įpiršti.

Kitos dienos rytą vikaras savo automobiliu atvažiavo prie Apolinaro namų, kur aš vaikštinėdamas lau-

kiau ir galvojau, ką tas malonus žmogus man šiandien parodys. Kokias nors šventoves, muziejus, Holivudą? Antanas Miškinis Vilniuje buvo prašęs, kad perduočiau linkėjimus Brazdžioniui. Per Kalėdų atostogas brolio prašysiu, kad nuvežtų į Disneilendą...

Celiešius pirmiausia ir paklausė, ką norėčiau pamatyti. Virš „Angelų miesto“ aukščiausiai iškilusi mormonų bažnyčia. Aš nieko apie juos nežinojau.

– Gerai, – atsakė kunigas. – Pas mormonus ir aš dar nebuves. Bet jų šventovė pirmadieniais atsidaro vėliau. Todėl važiuokim į *Lietuvių dienas*. Užklupsim Brazdžionį neperspėję.

Amerikoje jau buvau įpratęs matyti savo tautiečius, dirbančius didesnį prabangioj erdvėj. O *Lietuvių dienų* redakcija ir spaustuvė priminė tėviškę. Brazdžionis atrodė panašus į kaminkrėtį – apsilvilkęs juodu chalatu, pats kaip juodadarbis triūsė prie seno linotipo. Į ankštus rėmelius dėliojo galbūt savo paties surinkto teksto metališes eilutes. (Panaši spausdinimo mašina, kaip vėliau sužinojau, buvo sumontuota ir vieno kauniečio slaptavietėje.)

Taigi mudu su kunigu Celiešium žurnalo redakciją sudrumstėm kaip vasaros dieną per javapjūtę. Atsirado pats *Lietuvių dienų* leidėjas Antanas Skyrius, prozininkas Juozas Tininis, poetas Bernardas Brazdžionis... Penkiese susėdę aplink stalą, aukodami įprastą siestos laiką, aptarėm viską, kas kam rūpėjo. Ir aš labiau įsitrašindamas paklausiau:

– Visi čia tikimės, kad Lietuva anksčiau ar vėliau atgaus nepriklausomybę. Kaip tai atsitiks, jūsų manymu?

– Kils karas, – atsakė Brazdžionis. – Manau, kad čia niekas tuo neabejoja.

– Bet juk Baltijos valstybės – Sovietų Sąjungos pasienyje. Įrengtos bazės gal tik to ir telaukia. Jeigu kultų atominis karas, iš Lietuvos mažai kas beliktų.

– Amerika Lietuvos nebombarduos, – užtikrino Brazdžionis. Jis dar apsidairė: negi tu kas nors abejoja?

Aš klausiamai pažvelgiau į kunigą. Tegu pasako, kad viskas Dievo valioj. Tačiau Celiešius tik pasižiūrėjo į laikrodį:

– Mums metas, jeigu norim aplankyti mormonus, judėjus ir kitus išminčius.

Aplankėm dar induistus ir musulmonus. Vėliau kažkurią dieną kunigas mane lyg sūnų nuvežė į Disneilendą. Išlandžiojom visus vaiduokliais bauginančius požemius ir neaiškiodami stačia galva nusileisdavom nuo aukštų amerikietišκών kalnelių.

Tada jau žinojau, kad mane globoja ne šiaip vikaras, o filosofijos ir teologijos daktaras. Todėl per ilgesnę kelionę, mums grįžtant iš Disneilendo, aš jo paklausiau:

– Kas ir už kokius darbus kunigams suteikia teologijos daktaro vardą?

– Vatikanas, – atsakė Celiešius. – Po karo Vokietijoje man buvo pavesta ištirti Teresės Nauman fenomeną. Pats – dar jaunas, apie stigmatizuotąją Teresę Nauman tikriausiai nieko negirdėjai.

– Girdėjau. *Lurdas* apie ją daug rašė. Kunigai per pamokslus minėjo. Tai jūs po karo Teresę Nauman aplankėte dar gyvą?

– Taip. Bet aš ten jokio stebuklo neižvelgiau. Klebonas iškart mane perspėjo: „Ateinantį penktadienį ji neturės jokių stigmų.“

– Tai Kristaus žaizdos ant rankų ir kojų jai atsiradavo dėl klebono sugestijos?

– Vadinasi, pats ir apie sugestiją žinai?

– Šiek tiek. Kai Rusijoje, kaip ir kitur, atsirado daugiau ekstrasensų, sovietų valdžia net Lietuvos mokslų akademijai leido įkurti savotišką paranormalių reiškinių tyrinėjimo grupę.

Taigi toj kelionėj sužinojau, jog teologijos daktaro laipsnis Celiešiui buvo suteiktas už tai, kad jis paneigė anuomet išgarsintus Teresės Nauman „stebuklus“. Aš dar tada paklausiau:

– Tai ką dabar turės galvoti Teresės Nauman, kaip gyvos šventosios, adoratoriai?

– Kiekvienas mąstantis tikintysis yra penkiasdešimčia procentų ateistas, – ramiai atsakė Celiešius, – o mąstantis bedievis tiek pat procentų tikintis.

– Anądien, kai mes pabuvojom musulmonų mečetėje, aš jums ketinau pacituoti Omarą Chajamą, XI a. persų poetą ir filosofą. Studentaudamas iš rusų kalbos buvau išvertęs jo vieną laisvamanišką posmelį.

– Jeigu prisimeni, pacituok.

Aš pacitavau:

– *Žabangos, spąstai lydi mus iki pat kapo.*

Kūrėjas, jų priraizgęs, tarė: „Eik, sūnau...“

Pasakė ir prašapo.

O kai aš pasiklydęs kilpon patekau,

Gerasis tėvas man rūščiu teisėju tapo.

– Matai! Jau tada buvo ir tikinčių, ir abejojančių tuo, kuo tiki...

P. S. Po keliolikos metų Dzūkijoje įsigijęs apleistą sodybą, vyresnių kaimynų paklausiau, ar jie dar prisimena Celiešių, klebonavusį Merkinėje. Ona Kraunelienė dėl to klausimo net susigraudino. Tuoj pat atidarė klėtėlę, kur stovėjo sena kraičio skrynja. Iš jos Ona ištraukė vilnonę gėlėtą skarelę.

– Va, ką jis mums iš Amerikos atsiuntė. Geriausios Merkinės giedotojoms.

Argi galima tokį kunigą užmiršti?

Vaclovas Aliulis

Mano seneliai, Kazimieras ir Ona Žebrauskiai iš Lieplaukės parapijos, išauginę keturis sūnus ir keturias dukras, buvo religingi ir labai gerbė žemaičių vyskupą Motiejų Valančių, lietuviybės gaivintoją. Vyresniesiems vaikams jie samdė daraktorių, kad išmokytų skaityti, rašyti, o jaunesnieji sulaukė 1904-ųjų, kai caro valdžia nustojo drausti lietuvišką spaudą ir mokyklas.

Pamažu brendo mano troškimas apie vyskupą Valančių parašyti pjesę „Žemaičių piemuo“. Prireikė konsultacijų, kurias mielai suteikė kunigas marijonas Vaclovas Aliulis. Kito tokio šviesaus, išsilavinusio ku-

nigo tada nepažinojau. Nueidavau į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią pasiklaudyti Aliulio pamokslų. Džiaugiausi, kad vėliau jis buvo išrinktas į Lietuvos Sąjūdžio tarybą. Iš kunigo Aliulio sulaukiau palankaus dėmesio ir savo knygai „Rasi rasoje rasi“. Jis parašė malonią recenziją, kuri, šiek tiek sutrumpinta, 1996 m. buvo išspausdinta *Dienovidyje*. Išsaugojau jam rašytą laišką (1996), kuriame neslėpiau kai kurių abejonių dėl savo tikėjimo. Net pavadinau jį savo velykine išpažintim.

„Mielas kunige Vaclovai,

(...) iš jūsų tikėjasi – gal atsakysite man į skaudžius Bažnyčiai keliamus klausimus, kurių mano knygoje išsakyta nemažai. Tačiau Jums labiausiai patiko mano teiginys, kad *mąstant apie Dievą, geriausia užgniaužus kvapą patylėti*. O juk buvo ten kalbama ne apie tokį Dievą, kurį Bažnyčios dignitoriai tariasi pažįstantys geriau negu savo artimą. Ar jiems dažnai prabunda sąžinė, ar jie kamuojasi dėl to, ką jie Dievo vardu per amžius yra prišnekę ir pridarę?

Mane ilgai kamavo vaizdinys: anomis dienomis romėnai ir žydai nepasitenkina, nuplakę ir apspjaudę Kristų, – jie neskubėdami, pasišaipydami aptaiso jį šiuolaikinio vyskupo drabužiais, ant galvos užmaukšlina mitrą ir sako Jam, kad ateity šitaip atrodys ir Jo apaštalai.

Taigi, kunige Vaclovai, Jūs be reikalo teisinat mane – aš iš tiesų esu laisvamanis. Jūs nepastebėjot knygoj mano maksimos: „Žmogus šioj žemėj lieka nemirtingas tiek, kiek jis, ČIA BŪDAMAS, išdalija save“. Man labai artimas Antikos žmogus, išdrįsęs pastatyti paminklą „Nežinomam Dievui“. Jam užteko drąsos suabejoti tradicijų kolonom paramstyto Panteonu ir jo dievais, kuriuos žmonės apdovanoja savo ydomis. Jeigu tas išminčius būtų pažinęs Kristų, galbūt jo nežinomas Dievas primintų mūsų šį Rūpintojėlį.

Gerosios Naujienos skelbė antgamtiškas gimimas ir mirtis, mano įsitikinimu, – anų laikų duoklė žmonių silpnybei. Mes ir dabar neįstengiam suvokti, kad dvasia gali egzistuoti ir be žemiškojo kūno. Krikščionys iki šiol tebetrokšta prisikelti iš numirusiųjų su savo kvaiša galvele, kuri nedaug tesiskiria nuo subinės. (Čia Jūsų, o ne mano šmaikštalas.)

Visos religijos mėgina įtikinti, kad jų šventosios knygos – paties Dievo žodis. Ką padarysi... Man daug liūdniau

konstatuoti, kad Kristaus mokymas mylėti savo priešus prieštarauja žmogaus prigimčiai. Juk ir pats Dievas saviems yra paskyręs dangų, o priešams – pragarą.(...)

Dabar daug važinėju po Lietuvą – įrodinėju žmonėms, kad šie metai galėtų atnešti šiokių tokių permainų. Žmonės labai nusivylę, sunku rasti tokių, kurie „pasidžiaugtų kūdikiu, saule, vieni kitų gerumu“. Dar ir dar kartą gaunu įsitikinti, kad nei religija, nei ubago, nei vyskupo lazda iš esmės žmogiškos prigimties nepakeičia. Niekšybė, Kvailybė ir Nuobodybė – tos trys Šėtono sugulovės sugeba palįsti po kiekvieną antklodę.

Didžiausia Dievo dovana – žmogaus protas – iš tiesų pavojingas instrumentas. Gal todėl daugelis ieško būdų, kaip jį nuslopinti, atbukinti: dedasi į visokias sekas, pasitelkia alkoholį, narkotikus, „muziką“. Nenorėčiau eiti panašiu keliu. Jeigu dabar atsiklaupčiau prie klausyklos, neįstengčiau gailėtis to, ką pritariant širdžiai kalba mano protas...

Prisipažinau, kad esu laisvamanis, bet nuoširdžiai sveikinu Jus su šv. Velykom.

Kai Kristus mirė ant Kryžiaus, atėjo metas, katarsio valanda – apaštalai pajuto, kad pastaruoju metu elgėsi ne per geriausiai. Galbūt jie suvokė, kad Mokytojas, taip dosniai išdalijęs save, dabar gyvena jų širdyse. Atėjo metas jiems tęsti tą dalijimo darbą. Laisvamano akimis Prisiikėlimas galėjo būti ir toks. Tam tikra dalis Jo mokymo rusena ir manyje.“

Nespėjau, o gal ir neišdrįsau Aliulio paklausti, kodėl krikščionys tvirtina: esi daug iškentęs – vadinasi, šioj žemėj jau išpirkęs bent dalį savo nuodėmių.

Iki šiol neturiu atsakymo, už kokias nuodėmes kentėjo du jaunesni mano broleliai, Bernardas net iki trylikos metų, o kaulų džiovos suluošintas Pranelis inkštė net septynerius metus... Negi Viešpačiui Dievui, kuris dar garbstomas už savo gailestingumą, besikankinančios sielos suteikia kokį nors malonumą ar papildomų galių?

Nenorėjau kunigui Aliuliui užduoti tokio skaudaus klausimo, ypač po to, kai savo knygai sulaukiau tokios malonios recenzijos

Užuot atsakęs į teologinius klausimus, Aliulis pritarė laisvamaniškai mano išvadai: eik su tais, kurie ieš-

ko, ir šalinkis tų, kurie šaukia – mes jau suradom!

Ilgai vargęs ir ieškojęs žmogus privalo turėti viltį, kad jis ėjo, kol galėjo, tikėdamas, kad nėra pasiklydęs.

Česlovas Kavaliauskas

Kai kuriuose Sibiro lageriuose kaliniai po Stalino mirties sukilo. Lietuviai, išlikę gyvi per sukilimą Norilske, numalšintą ypač žiauriai, kai pagaliau grįžo į tėvynę, pasivadino Norilsko vyčiais ir pasižadėjo, bėdai ištikus, viens kitam padėti. Galiu didžiulioti, kad 1990-ųjų pradžioje mane, kaip kandidatą į renkamą Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą, pasiūlė Vytautas Laugalys, buvęs partizanas, Norilsko sukilėlis, tuomet vadovavęs Ukmergės politinių kalinių ir tremtinių sąjungai. Po metų jis man paskambinęs paprašė, kad nuvažiuočiau į Jėzną ir susirasčiau kunigą Česlovą Kavaliauską, Norilsko vyčių, anuomet sukūrusių net sukilėlių himną. Jis pats pasakys, kokios jam prireikė pagalbos.

Susipažinau su pagyvenusiu, bene šviesiausiu ir kukliausiu Lietuvos kunigu, teologu, atsidūrusiu Jėzne, kilus bažnyčios tarnų nesutarimams buvusioje jo parapijoje. Kavaliauskui užteko vieno kambario, kuriame tilptų lova, lentyna su knygom ir stalelis, prie kurio iš hebrajų ir graikų kalbų galėtų versti Senąją Įstatymą ir kurti savuosius teologinius tekstus („Netiesinis Jėzus“, „Trumpas teologinis žodynas“). Mažiausiai jam rūpėjo valgis, o labiausiai – laikas, kurį stengėsi taupiai ir darbingai naudoti.

Tad kodėl kunigui prireikė kreiptis į Norilsko vyčius?

Vyresni žmonės turėtų prisiminti: parduotuvės anuomet mūsų valstybėj vis labiau tuštėjo, už sutauptus rublius jau beveik nieko vertingo nenusipirksi. Nebent dar gali užsakyti mišias už kurį nors mirusį žmogų. Kai kam Dievo meldimas buvo ir tebėra panašus į melžimą...

Jėzno klebonas nė vieno neatstūmė. Priimdavo tuos varganus pinigus, užsirašydavo mirusiojo vardą ir įpareigo davė čia atkeltąją pagalbą imtis rimtesnio darbo...

Kurdamas dramą „Žemaičių piemu“ buvau suartėjęs su kunigu Vaclovu Aliuliu. Dabar aš jo prašiau, kad jis paieškotų galimybių padėti Česlovui Kavaliaus-

kui. Dar nusiunčiau mandagų, neįkylų laišką Jo Eminencijai kardinolui Vincentui Sladkevičiui. Atsakymo negavau, bet netrukus sužinojau, kad Kavaliauskas jau perkeltas į Širvintas. Čia jis džiaugėsi ežeru, kuriame galėjo atsigaiivinti, ir turėjo mažiau darbo prie altoriaus. Netrukus buvo perkeltas į Kaišiadoris. Čia jis baigė versti Naująjį Testamentą, Mažojoje studijoje atsakinėjo į Vaidoto Žuko klausimus.

Nors laiko pokalbiams su draugišku ir atviru kunigu Česlovu turėjom užtektinai, bet, perskaitęs jo „Trumpą teologijos žodyną“ su kvantinės fizikos intarpais, nesiryžau paklausti, kam Viešpačiui Dievui reikalingos maldos, žiemą net šliaužiojant keliais Šiluvoj arba Žemaitijos per Kalvarijos atlaidus. Jeigu, tikinčiojo manymu, gerajam Dievuliui dar ir šito maža, žmogus kokia nors intencija užperka mišias arba, duodamas elgetai išmaldą, įpareigoja, kad ir šis už ką nors pasimelstų.

Toks meldimas, dievaži, panašus į melžimą. Kodėl iki šiol, bent jau po ilgų karų su reformatais, katalikai žmonių nepamokė, nepatarė pradėjus „Tėve mūsų“ mintyse sau pridurti: „kurs esi mumyse“?..

Iš istorijos žinome, kad žemiškųjų imperijų valdovai mėgo liaupses ir ne visada atstumdavo nuolankius malonių prašytojus. Nesinorėtų šių tironų lyginti su Visatos Kūrėju. Galėjau kunigui Kavaliauskui priminti, kad himnas, kurį jis sukūrė Norilsko sukilėliams, prasideda žodžiais: „Šiaurės vėtroje vyrai pakirdo“... Ne, aš tikrai nesuėliau prieš savo Kūrėją sukilti, aš tik norėčiau geriau jį pažinti.

Politikalinys kunigas Kavaliauskas, dovanodamas man Senojo Testamento Išminties knygas, verstas iš hebrajų ir graikų kalbų (išleistas JAV, Putname), patarė giliau įsijausti į Jobo dramą. Mėginau. Čia Dievas su Šėtonu (lyg du konkurentai) yra susilažinę dėl turtus ir sveikatą praradusio Jobo ištikimybės. Abejoju, ar kuris nors iš jų tada laimėjo.

Vis dar tebesaugau savo seną laisvamanišką viltį, kad žmogus šioj žemėj lieka nemirtingas tiek, kiek jis, čia būdamas, išdalija save kitiems. Mano paminėti (o kiek dar nepaminėtų!) kunigai gyveno, ne tik skleisdami tikėjimą, išmintį, patirtį, bet ir dosniai, nuoširdžiai dalydami sukaupią savo gerumą. ■

Lietuvos šalies žmonių padavimai CLXXXVI

KARŪNUOTA „POKAZUCHA“

Padariu didžiulę taktinę klaidą, kai savo būrimo salono *Dura necessità* kieme pastačiau Kalėdų eglutę, nes klientai nusprendė, kad ją papuoš savo pačių pagamin-tomis šventinėmis dekoracijomis. Pirmasis susisiekė su-sisiekimo eksministras Narkevičius, pasiūlęs išasfaltuoti keliuką iki eglutės, kad Sauliui S. būtų lengviau atgabenti Kalėdų dovanas visam atleistam kabinetui. Buvo sumanęs išgrįsti prieigas vieno nominalo eurocentais, kurie vis tiek išimami iš apyvartos, bet prisiekusioji Ingrida Š. iškart iš-jungė jo greiderio motorą. Likę be normalaus privažiavimo, klientai nesikeitė didelių gabaritų dovanomis, tiesiog išsidalijo kalėdines premijas, o eglutę papuošė visų spal-vų ir formų kaukėmis. „Dabar visa Europa faktiškai yra raudonos spalvos, – tokį puošmenų margumyną sukriti-kavo Aurelianas V., – mūsų savivaldybės irgi raudonos.“ Tai buvo ne politinis, bet grynai pandeminis vertinimas, tačiau klientai dėl pažiūrų skirtumo vis tiek apsikumš-čiavo. Matydamas, kas dedasi, ekspremjeras pasidžiaugė: „Dabar aš pats galiu apsiginti, ginklą turiu, jeigu reikės, panaudosiu.“ Mušeikos nuščiuvo ir įsiklausė į Sauliaus S. žodžius – be jokios „pokazuchos“ šis pripažino, kad jo „planas chuliganas“ nesuveikė dėl opozicijos klastingų veiksmų: „Kitiems duobės nekasėme, o tie kiti mums vis tiek iškasė.“ Ypač giliai įsmuko Ramūnas K., kurį vargu ar bepavyks ištraukti iš politinio dugno. Čia įsiterpė neu-rastenikas, primindamas Nikolo Machiavelio jau kadaise pasakytus žodžius, kad didžius darbus nuveikia tik tie valdovai, kurie moka pergudrauti pavaldinius. Imkime Kim Džonguną, kuris dėl COVID-19 padarinių ne tik pasmerkė myriop keletą aukšto rango funkcionierių, bet ir uždraudė žvejybą jūroje, nes jam nusibodo nuolatos girdėti: pirmoji banga, antroji banga – akivaizdu, kad ko-ronavirusas išlenda iš jūros gelmių...

„Bet ne visiems dėl jo kyla problemų – antai Rudy’s Giulianis, užsikrėtęs koronavirusu ir atsідūręs ligoninė-

je, gavo ten tokių vaistų, kuriuos išgėręs jau kitą rytą pa-sijuto 10 metų jaunesnis“, – dėstė radikalus optimistas.

„Nesidairykime po svetimas ligonines, rūpinkimės savais reikalais, – paprotino socialdemokratų galva Gintautas P., – štai naujosios Vyriausybės naujoji pro-grama kaip koks Frankenšteinas sudurstyta iš nuosta-tų, būdingų įvairioms partijoms!“

„Aš net skaičiau laikraštyje, kad dėl varžomų teisių vis labiau inkščianti opozicija ėmė priekaištauti nauja-jai valdančiajai daugumai, esą po Seime įvykusių kė-džių dalybų nebus kam aiškintis Vyriausybės nuodė-mių“, – apsiašarojo aiškus paranojikas.

„Vis dėlto ankstesnis premjeras valdžios vairą su-kiojo kaip koks Dievas – visi keleiviai mašinoje meldė-si, rydami jodo tabletes, o praeiviai žegnojosi“, – įsiter-pė opozicijoje nepelnytai atsідūręs pataikūnas.

„Ar žinote, kad Amerikoje kanapės bus įteisintos anksčiau negu Lietuvoje, dar iki Užgavėnių, kai Aušri-nės A. Kanapinis susikaus su opozicijos Lašininium?“, – suktai teiravosi šizofrenikas, bet nesulaukęs atsakymo užsirūkė savadarbę suktinę.

„Vis dėlto geri buvo laikai. Aš esu pirmasis sveika-tos ministras nepriklausomos Lietuvos istorijoje, iš-buvęs visą kadenciją!“ – prisiminimais dalijosi Aure-lianas. Jam pritarė Saulius S.: „Pats prezidentas tavęs kartais su žiburiu ieškodavo.“

„Gerą ministrą nelengva rasti!“ – pripažino Veryga.

„Kaip ir gerą žmoną!“ – aimanavo buitinio sekso maniakas ir nutarė pasekti kūno rengybos trenerio Jurijaus Toločkos pavyzdžiu, mat šis kazachstanietis vestuvių žiedą užmovė ne kokiai nors barakudai, bet guminei sekso lėlei... ■

Tiesiai iš Kazachstano
Krescencija ŠURKUTĖ

KULTŪROS BARAI

2020. 12 (671)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3. 01125 Vilnius, Lithuania

E-mail: info@kulturosbarai.lt

SUMMARIES

Almantas SAMALAVIČIUS. *Pandemic and Belief*. The essay on how beliefs disguised as science affects current pandemic. While analyzing opinions about science and conspiracy theories, the author notes that often arguments in favour of science are equally delusional and are equally irrational and lacking the qualities that true science exhibits (page 2).

Rūta BAGDANAVIČIŪTĖ. *On the Borderline*. Existentialists liked the term *borderline situation*. Though it might be surprising but the terminology of existentialism is especially close to consumerist world paralyzed by COVID-19 (page 7).

Leon KRIER. *The Creation of Common Good*. An essay by renown architects about the possibilities of reviving Europe with the help of architecture. The architect reminds that practitioners of his profession could become creators of common good – so needed by European cities damaged by reckless urban design of the last century (page 13).

Language is Affected by Excess of Politeness. Mindaugas PELECKIS interviews Deusan BOND – a teacher of old Scottish Gaelic language (page 15).

Juozas BRAZAUSKAS. *The Decline of Intellectuals?* A new edition of book *The Ruins of National Ethics or How to Kill the State With the Hands of Intellectuals* by Eglė Marcinkevičiūtė-Wittig was published this year (*Kultūros barai*, 2020, p. 296). The arguments provided in this book have become even more topical and this is alarming diagnosis (page 18).

Algimantas ČEKUOLIS. *Paradise on the Cold Earth*. We learn almost every day how well Finland is doing. What conditioned this miracle? Everything. Thus, I would like to extend a Christmas greeting: Let's love our country as much as Finns do and we will be happy (page 20).

Girėnas POVILIONIS. *On the Lack of Reality in the article by Rimantas Gučas* (*Kultūros barai*, November 2020). Critical notes on the article *I Know I do not Know Anything or the Story of Those Who Know Everything* (page 22).

Ramūnas TRIMAKAS. *Chimerica*. Communist China won the elections of USA. The author provides his view on how Chimerica is

constructed. This neologism was introduced by Niall Fergusson and Moritz Schulrick while writing on the economic symbiosis of both countries they made an allusion of mythical being chimera. Polemical notes (page 22).

Raminta JURĖNAITĖ. *Authentic Certificate of Protest*. An Exhibition *The Art of Protest: The Disobedient of the Soviet Era*. The most important art event of 2020 was an exhibition *The Art of Protest: The Disobedient of the Soviet Era* opened at Radvila Palace and based on the works donated by Vladimir Tarasov. Some of these art works of Moscow conceptualists are very important and many museums of the world would like to acquire them (page 29).

"To be a Verb". Artist, art critic and educator Malvina JELINSKAITĖ is interviewed by Jūratė STAUSKAITĖ (page 38).

"I hope people in the plays staged by me feel safe". Director Karolina ŽERNYTĖ is interviewed by Dovilė ZAVEDSKAITĖ (page 41).

Jurga MINČINAUSKIENĖ. *Vytautas Valius – an Aesthete True to His Calling*. Friends, colleagues and students about the famous artist (page 46).

The Dynasty of Low Pitched Voices. An evening of Vladimiras Prudnikovas and his pupils. Maestro speaks about his pupils and pupils speak about their teacher (page 51).

Stasys EIDRIGEVICH. *Crystalization of Space according Ludwika Ogorzelec*. An essay about a Polish artist and her exhibition in Warsaw's Zamek Ujazdowski (page 57).

"Subordination is against creation". Contemporary artist Tadas ČERNIAUSKAS is interviewed by Ugnė KAČKAUSKAITĖ (page 60).

Zecharia PLAVIN. *Freedom*. Musician's essay on his childhood impressions of Lithuania (page 65).

Romualdas LANKAUSKAS. *The Man Who Does Not Smile Any Longer. Facing Loneliness*. Two short stories (page 68).

Algimantas GRAŽULIS. *Malignant Helplessness? Disappearing Vilnius – On What Was Damaged or Destroyed*. About heritage monuments destroyed in Lithuania's capital (page 72).

Ilona JUKONIENĖ, Monika KALVAITENĖ, Mindaugas RASIMAVIČIUS. *Valuable Historical Data about Brioflora*. About collections of moss of Kazimierz Szafnagel. An article about the collection of the 19th century scientist held at Vilnius University (page 80).

Vida GIRININKIENĖ. *Following Researchers of the Banned Language*. An article about two personalities born in Šakiai district – renowned linguist Jonas Jablonskis and philology student Antanas Daniliauskas (page 84).

Kazys SAJA. *I knew Them a Little*. Writer's memoirs about priests Petras Celiešius, Vaclovas Aliulis and Česlovas Kavaliauskas (page 90).

Krescencija ŠURKUTĖ. Ironical essay on Lithuania's cultural and political life (page 94).

**Some Kultūros barai articles
and translations in eurozine
(www.eurozine.com):**

Skaidra TRILUPAITYTĖ

Can we track what makes humans happy? (En) (Lt)

Lithuanian scientists are working on a formula for happiness. Their biometric measurements of feelings and emotional states propose to improve lives. But smart governance linking efficiency with happiness might have repercussions, says Skaidra Trilupaitytė. In a pandemic-tainted world, tracking and advanced lie detector tests could have questionable political uses.

Karl SCHLÖGEL

This mess of troubled times (En) (Lt)

The processes set in motion by the disintegration of the socialist economy in eastern Europe eluded all analytical frameworks. It was a time of 'wild thinking', in which received ideas were reconsidered and values re-assessed. We are still living through this troubled era, writes the historian of the Soviet Union Karl Schlögel.

Joshua FARLEY, Almantas SAMALAVIČIUS

Where now for economics? A conversation with ecological economist Professor Joshua Farley (En) (Lt)

Maths-based economics seems to be stuck in something of a rut. Almantas Samalavičius, editor of Eurozine partner journal 'Kultūros barai', spoke to Professor Joshua Farley, an ecological economist at the University of Vermont (UVM), about the failure of mainstream economic thinking to explain economic reality, and why the dominant discourse nevertheless remains so powerful in academia.

Diana GEORGESCU

The Romanians are coming'. Emerging divisions and enduring misperceptions in contemporary Europe (En) (Lt)

Following changes to UK immigration law in 2014, the documentary 'The Romanians are Coming' promised the truth behind the headlines. Diana Georgescu finds a more troubling picture of Romanians, tied up with longstanding prejudices applied to eastern Europeans generally and Romani people in particular.

Aleida ASSMANN

Go East! (En) (Lt)

Stephen Holmes and Ivan Krastev argue that illiberal politics in central and eastern Europe should be understood primarily as a reaction to the 'imperative to imitate' the West after 1989. But to downplay the ideological substance of the new authoritarianism is reckless in the current situation, responds Aleida Assmann. Recalling the contribution of eastern European dissidents to Europe's culture of human rights offers a corrective to the damaging myth of the 'victorious West'.

Håkan FORSELL

Cracks in the future. On 1989 and historical time (En) (Lt)

The anachronistic appearance of the post-communist world fascinated westerners visiting eastern Europe after '89. As Håkan Forsell puts it, the East offered the image of a 'future that would never happen'. Four decades of totalitarianism were rapidly forgotten by the seekers of 'true Europe'.

Samuel ABRAHÁM

Intellectual paths in central Europe. An idealistic Havel, a cynical Orbán, and a compassionate Walter (En) (Lt) (Cy)

How can intellectuals of central Europe maintain their moral principles and independence, yet support democracy, in an age when the region is again traversing a rocky road paved with nationalism and populism?

Richard SAKWA

Back to Cold War and beyond (En) (Lt)

Instead of overcoming the division of East and West after 1989, the West embarked on a programme of expansion and Russia began to create an alternative world order. Yet as economic power shifts from the Atlantic to the Pacific basin, this is just one aspect of the current clash of world orders.

SRTR fondas 2020 m. *Kultūros barų* projektui „Kultūros raidos kryptys ir komunikacijos slenksčiai“ skyrė 23 000 eurų, o projektui „Nepriklausomybė kultūros veidrodyje“ – 24 000 eurų

SRTR fondas remia rubrikas: Problemos ir idėjos, Kūryba ir kūrėjai, Rūpesčiai ir lūkesčiai, Paveldas ir paminklai, Laikai ir žmonės

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

Lietuvos kultūros taryba remia projektus. „Eseistika – kritinio mąstymo teritorija“ 7000 eurų. „Grįžtamojo ryšio paieškos teatre“ 7000 eurų. „Varžybos dėl simbolinio kapitalo ir / ar gyvenimas be meno“ 4 000 eurų

www.eurozine.com

Svarbiausi straipsniai apie Europos kultūrą ir politiką

Eurozine yra internetinis žurnalas, skelbiantis esė, straipsnius ir interviu svarbiausiomis mūsų laikų temomis.

Europos kultūros žurnalai pasiekiami pirštų galiukais

Eurozine yra svarbiausių Europos kultūros žurnalų tinklas. Jis jungia ir remia daugiau nei 100 žurnalų – savo partnerių bei asocijuotų leidinių ir institucijų iš visos Europos.

Nauja transnacionalinė viešojo erdvė

Skelbdamas geriausius žurnalų – partnerių straipsnius įvairiomis kalbomis, Eurozine atveria naują viešąją erdvę transnacionaliam bendravimui ir diskusijoms.

EUROZINE

Geriausi straipsniai iš visos Europos

Spaudė akcinė bendrovė *Spauda*, www.spauda.com

Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius

Tiražas 2400 egz.

Kaina – 1,45 Eur

Romualdas LANKAUSKAS
Pilkas lietus vasaros pradžioje. 2009
Drobė, akrilas, 100 x 70

Romualdas LANKAUSKAS
Ritmo sąkury. 1963
Kartonas, aliejus, 49 x 69

Kaina – 1,45 Eur
KULTŪROS BARAI 2020. Nr. 12 (671), (1–96)
Indeksas 5031

ISSN 0134-3106

9 770134 310009